SCIENCE SHINE
ILM NURI
СВЕТ НАУКИ

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL | XALQARO ILMIY JURNAL | МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

ABSTRACT

This international scientific journal is created for new scientific research.

Articles are accepted in the following areas:

- *specific and technical directions*
- *social directions*
- *directions of philology*
- *pedagogic directions*
- *directions of discovery and invention*
- *natural science majors*

Volume 3

2023

April 30

Google Scholar zenodo OpenAIRE doi ICI WORLD of JOURNALS

http://science-shine.uz

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

SCIENCE SHINE

Volume 3. Issue 1.

30. 04. 2023

International scientific journal

"SCIENCE SHINE"

Bosh muharrir:
D. Z. Olimjonov

Jurnal bir oyda bir marta chop etiladi.

Jurnal

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 16-fevralda

№063974 sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan

Maqola ko’chirilib bosilganda, manba ko’rsatilishi shart

Aloqa uchun:
Telefon: +99899 011 6303
E pochta:
scienceshine@mail. ru

Veb sayt:
http://science-shine.uz/

Tahrir kengashi:

Xurshid Jumanazarov Sirojiddinovich
O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti katta ilmiy xodimi, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori.

Mamatov Obidxon Vaqqosovich
Namangan davlat universiteti “Milliy g'oya, ma‘naviyat va huquq asoslari” kafedrasi mudiri, falsafa fanlari nomzodi

Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti

Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich
Namangan davlat universiteti, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Jo‘rayeva Sobira Eshqurbonovna
O‘zMU jurnalistika fakulteti, o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Baymenova Kamshat Saparbayevna
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Bazarov Otabek Odilovich
Qo‘qon davlat pedagogika instituti, PhD

Azizov Olimjon Toxirovich
Toshkent kimyo texnologiya instituti GSKMT kafedrasi dotsenti

Abdullayev Ravshan Inomjon o’g’li
O’zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti ilmiy xodimi

G‘ulomova Nargiza Sa’dullayevna
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Navoiy VXTXQTMOHM Tillarni o‘qitish metodikasi katta o‘qituvchisi

Isroilov Ozodbek Saydullajon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Axmadjanova Madina Maxmudjon qizi
Namangan davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi

Haydarova Umida Xojiakbar qizi
Farg‘ona davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

THE PLANNING OF TEACHING IN THE CONTEXT OF LESSON STUDY

Makhmuda Yusupova
The master's student of Uzbekistan State World Languages University

Annotation: The primary goal of the current study is to examine the attitudes, views, and experiences of the teachers who participated in lesson study preparation. For the purpose of triangulation, the present study, which is a component of a larger research endeavor, used a mixed methodological planning strategy. From October 10 to December 1, 2022, a survey was conducted with students in the second grade at the Secondary Education School in Nukus. Participating were four English teachers from the school unit, the director, and a total of 15 pupils. The survey's findings show how the research lesson's well-thought-out planning and preparation benefited the participating instructors, who received valuable experience and priceless knowledge throughout the implementation of the Lesson Study phases. Also, there were positive comments on their opinions and perceptions of the gatherings and workshops held as part of the lesson study.

Keywords: lesson study, planning of teaching, research lesson, secondary education, teachers' perceptions, and attitudes

Introduction.

Setting goals and figuring out how to achieve them are both aspects of planning in the context of education. It comprises planning out what will be taught, how it will be taught, when it will be taught, who will be taught it, and how the recipient will be evaluated. Planning is the first step in the teaching and learning process. Before a teacher delivers a lesson to a class, he or she plans it while education administrators create policies and develop a curriculum that will be used in the school. The teaching-learning experience is made valuable and fruitful by lesson planning. On the other hand, failing to plan results in wasted and ineffective instruction. The movement permeates all levels and disciplines of education (Egbe, 2008). Learning is a complex phenomenon, and rather than trying to explain what it is, one must simply recognize its complexity and say that it is better projected in the performance of learners (Ohlsson & Rees, 1991).

Literature review.

The educational system needs to be improved, according to teachers and modern society. The Lesson Study is a revolutionary educational idea that has been

successfully applied in many industrialized nations, and its application can greatly strengthen and improve education. Based on the evaluation of relevant references for the implementation of the lesson study, the specific conclusions are as follows:

By conforming to the educational culture of another country, a successful teaching strategy can be exported there (Cowen, 2006). Additionally, when international educational exchange is encouraged, the introduction of innovative educational practices from other nations can be a huge success (Phillips, 2006).

By fostering the active participation of teachers and students, proper design of the lesson and its implementation helps to improve the educational process (Sofos & Darra, 2014).

In addition, research lessons can aid in the improvement of the educational system and the successful application of educational policy in the classroom (Lewis & Tsuchida, 1997).

Teachers' equal participation is viewed as a prerequisite for the Lesson Study's success (Lewis & Hurd, 2011). Also, teachers actively participate in the Lesson Study as researchers in order to accomplish a shared objective in a voluntary and non-coercive manner (Rekalidou, Karadimitriou, & Moumoulidou, 2014). (Cook, & Friend, 1991).

Open-ended questions allow participants to freely express their opinions on instruction, as well as during planning and reflection sessions (Creswell, 2011).

Lesson Study fosters interpersonal relationships between teachers by fostering cooperation and communication (Chong & Kong, 2012). For new and inexperienced teachers, the lesson study greatly aids in their professional development (Archer, Pope, Onion, & Wake, 2013).

This teaching strategy encourages working group engagement from teachers as well as a beneficial exchange of ideas (Kambouridis, 2002).

Throughout the meetings of the Lesson Study working groups, sincere bonds of respect and gratitude are forged. With the lesson study and the research lesson they are delivering, teachers are willing to collaborate with their peers and share information (Thiessen, 1993).

In order to help the participating instructors without reducing their teaching hours and to maintain the program's normal functioning, the implementation of the Lesson Study demands the availability of infrastructure in a school unit (Anthopoulou, 1999).

The quality of teachers' work improves when educational methods are planned collaboratively, increasing their enthusiasm in the field (Athanasoula-Reppa, 1999).

From the foregoing, it can be inferred that: a) the use and proper implementation of the lesson study in a school unit is favorable to the promotion and development of the educational process; and b) there is a dearth of pertinent research to demonstrate the attitudes, perceptions, and experiences of teachers in the context of the implementation of the lesson study in Uzbek educational reality. The goal of the current work is to fill this research.

Research methods.

Sample

In contrast to quantitative studies that attempt to generalize their results, the sample selection for this poll was deliberate and not random.

Teachers' willingness to participate voluntarily in this study's sample was a requirement for selection since they can shed light on how Lesson Study impacts how smoothly schools run. The researcher has to have direct access to a school unit's environment in order to conduct this research. The institution the researcher chose to work at significantly influenced how it was implemented.

With the approval of the relevant school advisers and the school principal, the survey was carried out in English in Secondary School N1 from October 10 to December 1, 2022. The four students from the school were involved at first, along with the director, but one later withdrew. The second Lyceum's two classes were also involved, the first of which had fifteen (15) students as the control group and sixteen (16) students as the experimentation team. With rare exceptions, teachers' meetings were held regularly each week during school hours, and attendance was entirely optional.

The Method

For the objectives of triangulation, the current investigation, which is a component of a larger research endeavor, used a mixed methodological planning strategy. Transcripts of the participants' teachers' lessons (both standard and research lessons) were utilized to collect data. Also, the protocols for preparation, observation, reflection, and adjustment of the research lesson as well as calendars that the facilitator and group recorder filled out at the time the Lesson Study was implemented were included as data. Student work and surveys filled out by students were also used as sources. Quantitative information was also produced by the surveys and was used to further the analysis of high-quality information. The existence of the many data sources indicated above enabled integration, which validated the research findings and gave them legitimacy and validity.

Collection of Research Data

The discussions and lectures that took place during Lesson Study were taped in order to collect the most data and provide the most thorough research documentation.

The researcher provided the participating teachers with a full explanation of the scope and stages of the lesson study during the introduction meeting. Since English is the sole subject taught by every student at the school and has some unique characteristics, it was chosen without dissent. In order to prevent the instructor from being influenced by the use of the new method of teaching, it was also decided to teach a specific poem and its traditional teaching should be carried out prior to the start of the lesson study. A rough schedule for the start of conventional instruction and subsequent meetings was also established. Following conventional teaching, the research lesson's intricate design took up the next six meetings. Following its instruction, the previous meeting offered crucial information for the evaluation feedback and reflection of the research lesson.

Meeting calendars

Another tool used in this research was meeting calendars, which were kept as crucial records of the Lesson Study meetings as soon as they were completed. These numbers were especially helpful when there was a gap of time between meetings and there was a chance that they would be overlooked and forgotten. Two different calendar kinds were taken from Stepanek et al. for the current investigation (2007).

In the first type, a group member filled up the diary; in the second, the facilitator did so. At each meeting, these two team members were replaced. The objectives and important points of the meeting were shared fields on both surveys, but the other fields were differentiating.

When it was their turn to keep the diary, each participant took notes on the meeting's topics, teaching, student learning, and the group's short- and long-term objectives. Also, the steps taken to plan the subsequent meeting's agenda were documented. The facilitator first noted his actions, which aided in the team members' efficient engagement, in the accompanying calendar. Then he made a note of any issues that emerged throughout the discussion and how to resolve them. He discussed the level of participation from each group member as well as the potential for increased cooperation.

Results.

Meetings and lectures that were recorded, both traditional and research-based, were converted into digital text files. These files were then loaded into the program in order to alter and encode them, or divide the texts into sections and give each section a title, in order to analyze their content. These books were organized into distinct

fields that closely connect to the study issues and merged with additional research data sources. The research's conclusions and key findings are as follows:

Teachers' Reports on Implementation Planning of Lesson Study

A fundamental requirement for the Lesson Study's successful implementation, meticulous planning has taken up most of the group sessions of the participating instructors.

The research findings revealed that the participating teachers were preoccupied with the meticulous organization of the research lesson during all of their meetings with regard to their perceptions of the design used to implement the lesson study. The team's strong adherence to the project planning protocol and its efforts to develop and integrate it show that all of its members understood the value of planning for the project's success.

Also, evaluation feedback during the post-research lesson meeting, where helpful insights were reached, mostly centered on lesson planning. The significance of lesson/course preparation as a criterion for its efficacy is shown by this finding, which is also consistent with the pertinent references (Britain, 2004). Additionally, this outcome indicates that teaching planning, in its broadest sense, is a methodology that aids educators in making sensible and pedagogically sound decisions about how to proceed with planning the teaching of a course or program by efficiently utilizing the necessary resources.

The following conclusions can be drawn from the perceptions and experiences of the teachers regarding the Workshops-Meetings that were held in the context of the Lesson Study: a. All teachers completely concur that they understood the goals and the methodology of the Lesson Study before the Course Study began, and that the materials they were given helped them understand the Lesson Study more fully. b. About the value of teamwork with other team members, the workshops, and gaining a thorough comprehension of the lesson study, half said they fully agree and the other half said they agree. This result demonstrates that all teachers had a thorough understanding of the lesson study procedure and that teachers' participation in an environment of mutual respect, accommodation, and camaraderie was crucial to the lesson study's success.

References:

1. Altrichter, H., & Specht, W. (1998). Quality assurance and quality development in education. International approaches and parameters as applying to the Austrian school system.

2. Solomon J. (Ed.), *Trends in evaluation of education systems: School (self)evaluation and decentralization*. Athens: Pedagogical Institute.

3. Athanasoula-Reppa, A. (1999). Communication within the educational organization. In A. Athanasoula-Reppa, S-S. Anthopoulou, S. Katsoulakis, & G. Mavrogiorgos (Eds.), *Management of Educational Units: Human Resources Management* (Vol. 2, pp. 137-185). Patra: HOU.

4. Barkley, S., & Cohn, R. (1999*). Professional growth plans offer alternative to teacher checklists.* The School Administrator Web Edition. Retrieved from http://www.aasa.org

5. Britain, S. (2004). *A Review of Learning Design: Concept, Specifications and Tools. A Report for the JISC E-learning Pedagogy Programme*. Retrieved from http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/elearningpedagogy /learningdesigntoolsfinalreport.pdf

6. Carr, W., & Kemmis, S. (1997). *For a Critical Educational Theory: Education, Knowledge and Action Research* (Translation: A. Lambraki-Paganou, E. Blinga, and K. Rodiadou-Albani). Athens: Code.

7. Cerbin, B., & Kopp, B. (2006). Lesson study as a model for building pedagogical Knowledge and improving teaching. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, *18*(3), 250-257.

8. Cerbin, B., & Kopp, B. (2011). *Lesson study project overview*. Retrieved from http://www.uwlax.edu/sotl/lsp/overview.htm

9. Chong, W., & Kong, C. (2012). Teacher collaborative learning and teacher self-efficacy: The case of Lesson Study. *The Journal of Experimental Education*, *80*, 263-283. https://doi.org/10.1080/00220973.2011.596854

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

SEMICONDOSTORS: TYPES, EXAMPLES, PROPERTIES, APPLICATION, USES

Adolat Ganieva
Graduate student of the Faculty of Physics of Namangan State University

Annotation: Semiconducting materials range in price and availability from abundant silicon to expensive rare earth elements (REEs). Solar cells, field-effect transistors, IoT sensors, and self-driving car circuits all require semiconductor materials to function. The modern world quite literally owes its existence to semiconductors and the materials used in their manufacture.

The article provides analytical information on the types of semiconductors, their examples and areas of application. It also describes their importance in industry and the most widely used semiconductors on earth. The article is intended for the general public, physics teachers and blockers, as well as those interested in semiconductor physics.

Keywords: semiconductors, materials, silicon, germanium, and gallium arsenide, electrical conductivity, electricity, insulators, diodes, field-effect transistors.

As existing semiconductor materials reach their physical limitations, new materials are poised to take their place. The market for these materials, coupled with new semiconductor applications, is changing manufacturing and material procurement throughout the industry.

To understand the changing nature of semiconductor manufacturing, it’s necessary to understand existing semiconductor materials and how their makeup affects electronic devices. Industry news offers the latest on material prices and research but tends to assume an awareness of current material properties and limitations.

What are the most used semiconductor materials?

The most used semiconductor materials are silicon, germanium, and gallium arsenide. Of the three, germanium was one of the earliest semiconductor materials used. Germanium has four valence electrons, which are electrons located on the outer shell of the atom.

The number of valence electrons in a semiconductor material determines its conductivity. While an important step in the evolution of semiconductor materials,

germanium has largely fallen into disuse in favor of the current king of semiconductor materials - silicon.

Silicon has seen extensive use as a semiconductor material since the 1950s. The most abundant element on earth after carbon, silicon has four valence electrons and melts at a higher temperature than germanium (1,414 degrees Celsius in comparison to germanium's 938.3 degrees Celsius).

Silicon is abundantly available in quartzite. Extraction, purification, and crystallization processes for silicon are both efficient and economical. The element crystallizes in a diamond form for a relatively robust bond, giving silicon crystals strong mechanical properties.

Gallium arsenide is the second most common semiconductor in use today. Unlike silicon and germanium, gallium arsenide is a compound, not an element, and is made by combining gallium, with its three valence electrons, with arsenic, which has five valence electrons.

Eight valence electrons make gallium-arsenide devices respond quickly to electric signals, making the compound well suited for amplifying the high-frequency signals seen in television satellites. Gallium arsenide has some limitations, however: the compound is more difficult to manufacture en masse than silicon, and the chemicals used in gallium arsenide production are quite toxic.

While the most important material in semiconducting manufacture for most of the late twentieth and early twenty-first centuries, silicon is reaching the limit of its usefulness. Demands for ever-smaller, faster integrated circuits have pushed the material's efficiency about as far as it can go, with industry experts fearing silicon will soon reach the limits of Moore's Law. Research into new materials is ongoing, with some materials holding great promise for the future:

High-power gallium nitride could be used for more efficient, faster power conversions in electric grid systems due to its high critical energy field.

Antimonide-based and bismuthine-based semiconductors are seeing use in improved infrared sensors for the medical and military sectors.

Graphene has the potential to surpass silicon as an all-purpose semiconductor material, but widespread commercialization could be as long as twenty-five years away.

Pyrite could be used to replace the rare earth element cadmium telluride, which is widely used in solar cells but which has a limited supply. Pyrite is abundant, inexpensive, and nontoxic.

Properties of semiconductor materials

Semiconductor materials have specific characteristics related to electrical conductivity. The future of semiconductors depends on whether new materials with these characteristics can be mass produced at a cost similar to that of silicon.

What are the distinguishing characteristics of semiconductor materials?

Materials that allow electrical conductivity are, naturally enough, called conductors. Examples include gold, silver, and copper. Insulators, on the other hand, have high resistance and prevent electrical conductivity. Rubber, glass, and ceramics are insulators.

Semiconductors, as the name implies, possess characteristics of both conductors and insulators. Usually crystalline in form, semiconductors have low numbers of free electrons, which are needed for conductivity. Instead, their atoms group together to form a crystal lattice through which electrical conductivity is possible, but only under the right conditions.

At low temperatures, semiconductors allow little or no conductivity and act as insulators. At room temperature or when exposed to light, voltage, or heat, however, they can conduct electricity. It is this quasi state between conductors and insulators that makes semiconductors so important to electronic devices, as they control how, when, and where electricity flows.

How do semiconductors work?

Metals conduct electricity because their free electrons can move freely between atoms, as electricity requires a flow of electrons from one atom to another. Semiconductors like pure silicon have few free electrons and act more like insulators.

Silicon behavior can be nudged toward conductivity through a process called doping. Doping mixes tiny impurities into the semiconductor materials. The impurities add “donor atoms” to the base material, encouraging conductivity. The amount of impurities added to semiconductor materials is minuscule—as little as one donor atom per ten million semiconductor atoms—but sufficient enough to allow electrical conductivity.

Two categories of impurities are used, N-type and P-type:

N-type semiconductors include phosphorus or arsenic. Both substances have five valence electrons. When added to the silicon lattice, one of the doping electrons has nothing to bond to, so it is available to allow electrical flow. Electrons have negative charges, so these semiconductors are called N-type semiconductors.

P-type semiconductors are “doped” with boron or gallium. The two doping elements have only three valence electrons. When they mix with the silicon lattice, a few silicon electrons have nothing to bond to, allowing electrical conductivity. The

lack of an electron creates a positive charge, so silicon doped with boron or gallium is called a P-type semiconductor.

How are semiconductor materials manufactured?

When integrated circuits are manufactured, circuit components such as transistors and wiring are deposited on the surface of a thin silicon crystal wafer. The thin component film is then coated with a photo-resistant substance, onto which the circuit pattern is projected using photolithography technology.

This results in a single circuit layer, with transistors on the lowest level. The process is then repeated with many circuits formed on top of one another and the semiconductor base.

What products are usually made from semiconductor materials?

Common products and components built with semiconductor materials include the following:

- bipolar transistors
- diodes
- field-effect transistors
- integrated circuits
- junction field-effect transistor
- Light-emitting diodes (LEDs)
- metal-oxide semiconductor field-effect transistors (MOSFETs)
- silicon-controlled rectifiers

What industries use semiconductor materials the most?

Semiconductor materials are an essential component of electronic devices, making them vital for almost all major industries. Globally, over one hundred billion semiconductors see daily use.

Sectors that are especially reliant on semiconductor materials include the following:

- artificial intelligence
- clean energy
- communication
- computing
- energy
- health care
- Internet of Things
- Military

References:

1. Hook J.R. and H.E. Hall (1991). Solid State Physics (2nd ed.) Wiley, Manchester Physics Series. ISBN 0-471-92805-4
2. Charles Kittel (2005). Introduction to Solid State Physics (8th ed.). New York: Wiley. ISBN 0-471-11181-3
3. Turley, Jim (2002). The Essential Guide to Semiconductors. Prentice Hall PTR. ISBN 0-13-046404-X.
4. Yu, Peter Y.; Cardona, Manuel (2004). Fundamentals of Semiconductors: Physics and Materials Properties. Springer. ISBN 3-540-41323-5.
5. John H. Davies (1998). The Physics of Low Dimensional Semiconductors - An Introduction Cambridge University Press. ISBN 0-521-48491-X
6. Sze, Simon M. (1981). Physics of Semiconductor Devices (2nd ed.). John Wiley and Sons (WIE). ISBN 0-471-05661-8.
7. Ben G. Steetman and Sanjay Kumar Banerjee (2006), Solid State Electronic Devices, Pearson Education Inc. ISBN 0-13-149726-X

THE ROLE OF GUIDES IN CONTEMPORARY TOURISM

Sevara Abdullayeva Nodirbek kizi
Student at Andijan State Institute of Foreign Language
Sevara Azimova Abdulla kizi
The teacher of Andijan State Institute of Foreign Studies

Annotation: Nowadays, traveling around the world,discover new cultures and meet with foreign people are the common occurrence among the people.This article is devoted to express the importance of guides in our society and how they need to service and communicate with the tourists.

Keywords: tourism, guide, manner, history, location, tourist .

Аннотация: В настоящее время путешествия по миру, знакомство с новыми культурами и встречи с иностранцами являются обычным явлением среди людей. Эта статья посвящена выражению важности гидов в нашем обществе и тому, как они должны обслуживать и общаться с туристами.

Ключевые слова: туризм, гид, манера, история, место, турист.

“If everything is open and honest, you will not be ashamed in front of people” Sh.Mirziyoyev .Tourism is generally regarded as the act of travelling to a different location, for either business or pleasure purposes. However, it actually has quite a specific definition: the act of travelling to another environment, for at least 24 hours, but for no longer than one year, for purposes related to business or leisure.

A tourist is generally only classed as such if they stay in overnight accommodation situated in the location they travel to. By its very nature, tourism involves a round trip, rather than travel in one direction only. With this in mind, the tourism industry refers to all aspects of the service industry for society. On the contrary, I would like to show the reasons why the profession of guide is beneficial for the society .

Historically, tourist guiding is one of the oldest human activities. Guides existed even two and a half millennia ago, but along with the beginning of modern mass tourism they have become an important factor of the travel industry ever since. Today, it is difficult to perceive the organized tourism without the service of guides, both tour and managers/tour leaders and tourist guides .

Nowadays tourism industry, also known as the travel industry, is linked to the idea of people travelling to other locations, either domestically or internationally, for

leisure, social or business purposes. It is closely connected to the hotel industry, the hospitality industry and the transport industry, and much of it is based around keeping tourists happy, occupied and equipped with the things they need during their time away from home. And another aspect of the tourism industry is related to the profession of a guide. Because traveling with guide is the best way to learn about the place and its history. Additionally, tour guides ensure that itineraries are met and that customers are being informed in an entertaining manner the location they are touring. They are also responsible for ensuring the safety of the group and ensuring that tour groups remain together. Moreover, undertaking research and planning tours,preparing and giving presentations,offering sightseeing advice, organizing and leading excursions,problem solving, translating and interpreting, transporting and accompanying tourists are their duties .In that case,not everyone can do this job without preparing and studying .

There are some people who believe that whoever study at the English faculty and learn English can be a guide for foreigners. Nevertheless,there is huge difference between branches of the study among the faculties .For instance,the students who study at the pedagogics are taught how to teach the pupils, how to communicate with them and related to the education sector. Whereas, the subjects which learn the guides are radically different. We are lectured in how to be in contact with tourist, guide's behavior and morals, history of the popular places in the Uzbekistan, communication rules. Above all, the principles and rules oral and written translation of the words. Translating a word from one language to another is not easy task. Especially,in this field also has its own regulation and rules .That is why, I think The Faculty of Foreign Languages differs from the Faculty of Guiding and Interpreting. As well as, coming more and more tourists in Uzbekistan, especially, not only Bukhara, Samakand or Khiva but also Andijan, Ferghana and other regions serve as growing tourism industry. Because in our region also there are so many historical and popular locations where foreigner must to see. Nevertheless, there is lack of attention and adverts tourist rarely come there. But by means of guides, there will be a great opportunity to attract tourists and foreign visitors to this place and introduce them our history, current life and famous places. For this reason, guide's profession is in need of our society.

As a conclusion, every profession and field has its own place .We cannot replace one job with another because each of them is necessary and important for our community, like the profession of guides and translators.

References:

1. https://mirziyo.uz
2. Black,R, Weiler, B;Quality Assurance and Regulatory Mechanism in the Tour Guiding Industry:A systematic review ;Journal of tourism Studies;Vol.16 No.1; pp .24-36
3. https://www.revfine.com
4. https://www.myskillsfuture.gov.sg
5. https://targetjobs.co.uk
6. https://en.m.wikipedia.org and others

COMPARATIVE ANALYSIS OF IMAGE COMPRESSION TECHNIQUES

Rahmonaliyev A.
Master, TUIT named after Muhammad al-Khorazmi,
Ortiqova F.S.
Master, TUIT named after Muhammad al-Khorazmi

Annotation: Image Compression is a wide area. Compression of Images increasing because the raw images need large amounts of disk space seems to be a big disadvantage during transmission & storage. Even though there are so many compression technique already present a better technique which is faster, memory efficient and simple surely suit the requirements of the user. The work is to explain use of different compression techniques more suitable for particular data compression algorithm based on compression ratio, Bit per Pixel, Mean Square Error and Peak Signal to Noise Ratio.

Keywords: Image Processing, Image Compression, Compression Techniques, CR, BPP, MSE, PSNR.

The Discrete Cosine Transform process is used to compress the image denotes in following figure 1.

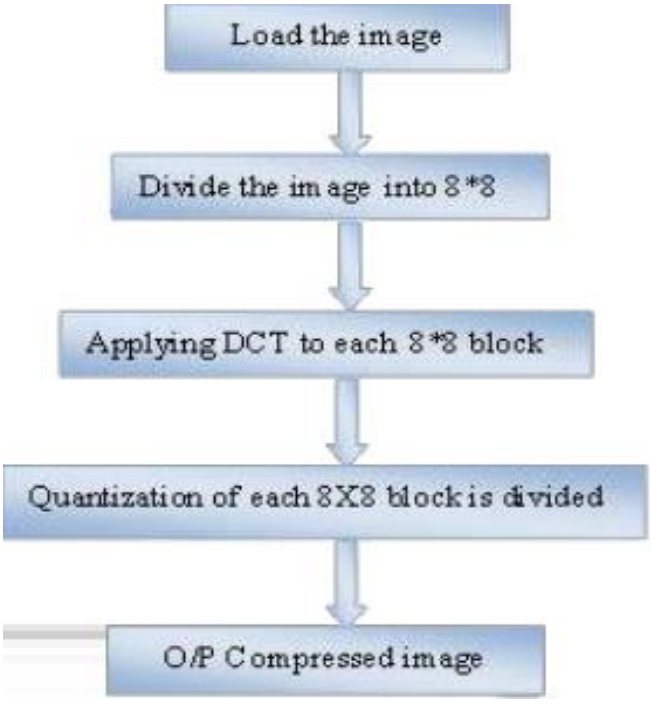

Fig. 1: DCT Image Compression Process

The above figure 1.3.3 shows that first load the image from web repository and It will divides the image into 8*8 blocks then DCT will be apply to each 8*8 blocks. Our 8*8 into block of DCT coefficients is currently prepared for compression by quantization.

The Discrete Wavelet Transform process compresses the image; calculate the CR, BPP, MSE and PSNR to compress the image. This displayed in following figure.

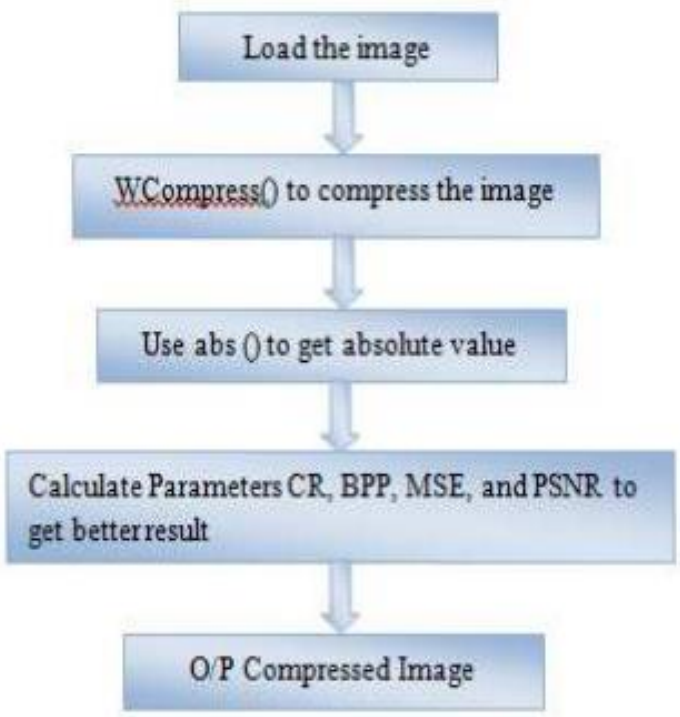

Fig. 2: DWT Image Compression Process

The above figure 1.3.4 denotes that first load the image from web repository and then the WCompress () function is used to compress the image. Sometimes the image contains value in points so use abs () function get the absolute value of matrix. There are four parameters CR, BPP, MSE, PSNR to calculate the ratio of image and after completion of all process compressed image will be given as an output.

There are four performance parameters are used to measure the performance of the image compression algorithms.CR, BPP, MSE and PSNR. PSNR is the amount of the peak error between the compressed image and original image. The superior the PSNR contains better quality of image to calculate the PSNR first of all MSE is computed. Mean Square Error is the increasing difference between the compressed image and original image. Small amount of MSE reduce the error and get better image quality. Further details are explained below:

A. Parameter Description

1) Bit Per Pixel (BPP):

The number of bits of information stored per pixel of an image or displayed by a graphics adapter. The more bits there are, the more colors can be represented, but the more memory is required to store or display the image.

2) Compression Ratio (CR):

Compression ratio indicates the efficiency of compression technique, more the compression ratio, less memory space required. The compression ratio is equal to the size of the original image divided by the size of the compressed image. The compression ratio achieved usually point out the picture quality. Generally, the higher the compression ratio, the poorer the quality of the resulting image.

3) Mean Square Error (MSE):

The MSE is used as part of the digital image processing method to check for errors. It signifies the cumulative squared error between the compressed and the original image. MSEs are calculated and then compared to determine the accuracy of an image.

References:

1. Lewis A. S. and G. Knowles, "Image Compression using the 2-D Wavelet Transform", IEEE Trans. On Image Processing, Vol. I, No. 2, April 1992;

2. Marc. Antonini, M. Barlaud and I. Daubechies, "Image Coding using Wavelet Transform", IEEE Trans. On Image Processing, Vol. 1, No. 2, April 1992;

3. Ronald A. Devore, Bjorn Jawerth and Bradley J. Lucier, "Image Compression through Wavelet Transform Coding", IEEE Trans. on Information Theory, Vol. 38. NO.2, March 1992.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

MARK TVENNING “TOM SAVYERNING SARGUZASHTLARI” HAMDA XUDOYBERDI TO‘XTABOYEVNING “SARIQ DEVNI MINIB” ASARI O‘RTASIDAGI LINGVOMADANIY LISONIY TILNI IFODA ETILISHI

Gulshanoy Turg‘unboyeva Ravshanbek qizi
Shoxista Xidiraliyeva Solijon qizi
Farg‘ona davlat universiteti talabalari
Nozimaxon G‘ofurova Ikromovna
Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola yuqorida keltirilgan ikki asar o‘rtasidagi lingvomadaniy lisoniy tilni ifoda etilishini tatbiq qiladi.

Kalit so‘z va iboralar: tarjimon, lingvokultorologiya, sujet, madaniyatning fonemoni, frezeologik birliklar, madaniyatshunoslik.

Annotation: This article applies the linguistic linguistic expression betveen the tvo vorks mentioned above.

Keyvords and expressions: translator, linguistic and cultural studies, plot, phoneme of culture, phraseological units, cultural studies.

Hozirgi jadallik bilan rivojlanyotgan bir pallada til o‘rganish, uni turli usullarda tarjima qilish dolzarb masala kasb etmoqda. Bu esa o‘z o‘rnida tarjimashunoslik fani ahamiyatini yanada muhimligini ko‘rsatib bermoqda. Tarjimashunoslik — ikki tildagi matnni chog‘ishtirish yoki bir tildagi ma’noning ikkinchi tilda aks etishini aniqlashgina emas, balki o‘zbek tilining salohiyati, boyligi va imkoniyatlarini ko‘rsatish, jahon adabiyotini milliy zaminda qayta yaratish ekani tan olindi. Tarjimashunoslik shu jarayonni umumfilologik ko‘lamda tadqiq qiladigan fan ekanligi aniqlandi. Boy bir davlatning nafaqat tilini balki uning sermazmun asarlaridan tortib she’r, masal, maqolalarini tarjima qilish tarjimondan yuksak mahorat talab qiladi. Misol tariqasida bir tilda yozilgan asarni ikkinchi tilda yozilgan o‘xshash asarga qiyoslab, farqlab, umumiy o‘xshash jihatlariga qaraydigan bo‘lsak avvalo, o‘sha millat madaniyati, urf-odat, an’analari, alohida e’tibor berishimiz kerak bo‘ladi. Ushbu maqolada mana shu masalarini o‘z ichiga qamrab olgan holda mashhur o‘zbek adibi Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” romani hamda amerikalik yozuvchisi, yumorist Mark Tvenning hammaga mashhur “The adventures of Tom Savyer” (Tom Savyerning sarguzashtlari) asarlarida lingvomadaniyatni ifoda etilishi ko‘rsatib o‘tiladi.

Avvalambor asarlarning yaratilish tarixiga nazar tashlasak. Mark Tven bu asarning bosh qahramoni bo‘lgan Tom Sovyerni o‘z bolalik xotiralaridan ilhomlanib o‘ylab topgan bo‘lib, uning ismi esa tasodifan uchratib qolgan tanishiga atab qo‘ygan. O‘zbekning buyuk adibi Xudoyberdi To‘xtaboyev esa “Sariq devni minib” asarining qahramonlari va syujeti esa o‘z hayolot daryosidan marvariddek terib oladi.

Yuqorida keltirilgan asarlarning o‘xshash jihatlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, har ikkala asarning janri ham sarguzasht roman va bosh qahramon obrazini bola egallaydi. “Sariq devni minib” asari qahramoni Hoshimjon va “Tom Savyerning sarguzashtlari” asari qahramoni Tom ham sarguzashtparvar, sho‘x, yangiliklar yaratishga moyil, qiziqqon ikki o‘spirinni ko‘rish mumkin. Bundan tashqari har ikki asar syujetida ham qiziq jarayon ya’ni devor oqlash ishi keltirilgan. Tom Savyer ayyorlik bilan holasi buyurgan panjarani do‘stlariga bo‘yatishi aks etadi, vaholanki o‘zbek asar qahramoni Hoshimjon ham buvasi buyurgan devorni hiyla ishlatib do‘stlariga bo‘yatishga ko‘ndiradi. Bundan tashqari “Tom Savyerning sarguzashtlari” asari qahramoni Tomning do‘sti Huckleberry Finn, vaholanki, o‘zbek asarida Hoshimjonning do‘sti uning qalpoqchasi etib ko‘rsatiladi. Ko‘rib turganimizdek har ikki o‘xshash tomonlari ko‘p. Ammo asar qiyoslanyotganda uning faqat o‘xshash jihatlariga urg‘u berishning o‘zi kamlik qiladi. Tarjimashunoslik fanida lingvomadaniy tushunchalar mavjud. Buning uchun avvalo lingvomadaniyat tushunchasiga ta’rif berish lozim. Lingvomadaniyat yoki lingvokultorologiya madaniyatshunoslik va tilshunoslik kesishgan nuqtada shakllangan til tadqiqining yangi sohasidir. Lingvokulturologiya madaniyat va tilning o‘zaro aloqasini, o‘zaro tasirini, tilda o‘z aksini topgan xalq madaniyatining ko‘rinishlarini tadqiq etadi. Lingvokulturologiya tilni madaniyatning fenomeni, tashuvchisi sifatida o‘rganadi. Lingvomadaniyatni o‘rganish xalqlararo shakllantirishda juda ham katta ro‘l o‘ynaydi. Ikki yoki undan ortiq xalqning madaniyatini anglab yetar ekanmiz, o‘sha xalqning o‘zaro bir-biriga munosabati, qarashlari haqida chuqurroq bilimga ega bo‘lamiz, hamda aloqalarni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur fan doirasida leksik darajaning til birliklari semantikasidagi madaniyatshunoslikning tarkibiy qismlari va madaniy manolar organiladi. Quyida ikki asar o‘rtasidagi ushbu masalalarni ko‘rish mumkin. “Tom Savyerning sarguzashtlari” asarida Tom do‘stlari bilan orolga qochib ketgan sahnaga duch kelamiz. Ushbu sahnada Tom Savyer do‘stlari bilan trubka chekishga kelishishadi va o‘zboshimchalik bilan buni amalga oshirishadi. Buni amarikaliklar nigohida qaraydigan bo‘lsak, chekish odatiy bir xol, lekin o‘zbeklar nigohida bolalarning chekishi yomon bir illat sifatida qoralanib qaraladi. Ushbu masalaga ham lingvomadaniyatning bir turi sifatida qarasak

mubolag‘a bo‘lmaydi. Bundan tashqari, amerika asari bo‘lmish “Tom Savyerning sarguzashtlari” da ko‘zi o‘tkir odam mushukka qiyoslanadi, o‘zbek madaniyatida esa.aksincha ko‘z o‘tkir inson burgutga o‘xshatiladi ya’ni “burgut ko‘z" deb yuritiladi. Qo‘shimcha sifatida, “Tom Savyerning sarguzashtlari” asarida Tomning holasi Polly tanbeh berish uchun “I told you the forty times" (Men senga qirq marotaba aytdim) iborasini ishlatadi, o‘zbek asari bo‘lmish “Sariq devni minib" da esa “Men senga ming martta aytganman" deb aytib o‘tilgan. Ko‘rib turganimizdek yuqoridagi ikki asarda bir xil tushuncha ifodalanishiga qaramay, ikki millat turli xil frezeologik birliklar va iboralardan foydalangan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tarjima jarayoni tarjimondan bir vaqtning o‘zida yuksak diqqat e’tibor talab etishining ham sababi aynan mana shunday oddiy ko‘ringani bilan bir millatning butun bir madaniyatini, urf odat an’analarini ko‘rsatib beradigan lingvokultorologiya ya’ni xalq tilida aytiladigan lingvomadaniyatni ko‘rsatib berishidir. Yuqorida ko‘rib o‘tilgan ikki asar ushbu jumlalarning yorqin misoli bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khoshimova, N. A. (2021). Associative fields of the collective and individual conscious. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.
2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). Usage of english military terminologies as a neutral and colloquial vocabulary. *Current research journal of philological sciences (2767-3758)*, *2*(11), 162-167.
3. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.
4. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations’ individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, *2*(2), 134-136.
5. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, *1*, 22.
6. Mamajanova, M. (2021). Model concept modeling in linguistics types of linguistic models. Экономика и социум, (1-1), 160-163.
7. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). Communicative approach to teaching foreign languages. Экономика и социум, (3-1), 83-85.
8. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 465-467.

9. Kasimova, G. (2022). Importance of ice breaking activities in teaching english. *Science and innovation*, *1*(B7), 117-120.

10. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(10), 259-261.

11. Akhmedova, M. (2012). Characteristics of bronchial asthma associated vith allergic rhinosinusitis in children. *Medical and Health Science Journal*, *11*, 39-43.

12. Ibragimdjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, *15*, 45-50.

13. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, *1*(11), 94-99.

14. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). Methodology of english language. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, *3*, 68-71.

15. Ahundjanova, M. A. (2020). Methods and methods of teaching russian and english language and literature. *Экономика и социум*, (11), 46-49.

16. Ahundjanova, M. (2022). The needs for improving learners'autonomy in foreign language classes–as a key factor to boost language learners. *Science and innovation*, *1*(B6), 390-392.

17. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantical classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(5), 571-575.

18. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида "Термин" ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *1*(1), 58-62.

19. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). Ekvivalentsiz leksikaning o'zbek va ingliz tillarida ifodalanishi. *Academic research in educational sciences*, *2*(6), 209-212.

20. Oxunov, A. O. O. (2021). Ingliz va o'zbek tillarida undov so'zlar (interjection) ning ifodalanishi. *Academic research in educational sciences*, *2*(12), 401-406.

21. Pakirdinova, S. (2023). Zamonaviy tilshunoslikda reklama matni va uning o'ziga xos xususisyatlari. Talqin va tadqiqotlar, 1(19).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

HARBIY QISMDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHATLAR VA UNING SAMARADORLIGI

G‘ayrat Madaminov Madiyarovich
UzMU harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi front orti va moliyaviy ta’minot sikli boshlig‘i
Ibrohim Mingboyev Alisher o‘g‘li
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi kursanti, TMI talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola bugungi kunda yurtimizda harbiy qism va uning a’zolari uchun yaratilgan imkoniyatlar va uning samarasi haqida fikrlar jamlaydi. Shuningdek, maqolada harbiylarning oila a’zolari uchun yaratilgan qulay sharoitlar ham keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: xavfsizlik, shaxsiy tarkib, harbiy xizmatchi, o‘quv mashg‘ulotlari, vatanparvarlik ruhi, avtopark, harbiy-ma’muriy sektori.

Annotation: This article summarizes ideas about the opportunities created for the military unit and its members in our country today and its effectiveness. The article also mentions the favorable conditions created for the family members of the military.

Keywords: security, personnel, military personnel, training, patriotism, motor vehicle fleet, military-administrative sector.

Mamlakatimizda harbiy xizmat nufuzini yuksaltirish va Qurolli Kuchlarimiz jangovar shayligini yanada oshirish maqsadida qo‘shin turlarini yosh va salohiyatli kadrlar bilan to‘ldirish, harbiy xizmat o‘tash uchun qulay sharoitlar yaratish, harbiy xizmatchilar va ularning oila a’zolari ijtimoiy himoyasini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimizning turistik salohiyatini yanada rivojlantirish, sayyohlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Albatta, sayyohlarni jalb etishda hududdagi diqqatga sazovor joylar bilan bir qatorda, u yerda hukm surgan tinchlik-osoyishtalik, xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan sa’y-harakatlar ham muhim sanaladi. Respublikamizning shimoliy darvozalaridan biri bo‘lmish Nukus xalqaro aeroportida xavfsizlikni ta’minlashda boshqa huquqni muhofaza qiluvchi idoralar bilan birga IIV Xalqaro aeroportlarda xavfsizlikni ta’minlash qo‘shinlariga qarashli Nukus alohida

batal'onining ham munosib hissasi bor. Batalyon shaxsiy tarkibi o'ziga biriktirilgan ob'ektda xavfsizlikni ishonchli ta'minlab kelmoqda.

Mazkur harbiy qism faoliyatining ustuvor yo'nalishlari va asosiy vazifalaridan kelib chiqqan holda, bo'linmalar va harbiy xizmatchilarning harbiy-kasbiy tayyorgarligini yanada takomillashtirish maqsadida tashkiliy, jangovar-xizmat va texnik-muhandislik tadbirlari ishlab chiqilgan. eng muhimi, harbiy-kasbiy tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlar jangovar holatlarga yaqinlashtirilgan holda olib borilmoqda. Bundan tashqari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda holatlar va sodir etilishi ehtimoli bo'lgan terrorchilik, qo'poruvchilik harakatlaridan ogohlantirish, ularning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha choralar ham ishlab chiqildi. Batalyonda harbiy xizmatchilarning xizmat olib borishi, ular doimiy ravishda kasbiy va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik hamda sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan. Shu bilan birga, bo'linmalar o'rtasida turli sport musobaqalari o'tkazish yo'lga qo'yilgan. Bundan tashqari, batal'on harbiy xizmatchilarining rejali tarzda qator huquqni muhofaza qiluvchi idoralar bilan hamkorlikda o'tkaziladigan maxsus mashg'ulotlarda ham ishtirok etishi ta'minlangan[1].

Bu, o'z navbatida, o'quv mashg'ulotlari va mashqlar chog'ida harbiy xizmatchilarning zamonaviy harbiy texnika va qurol-aslahalardan mohirona tarzda foydalanish, jangovar vaziyatlarda nafaqat o'zini, balki safdoshlarini ham himoya qilishi, zimmasiga yuklangan vazifani va berilgan jangovar topshiriqni sidqidildan bajarish, og'ir vaziyatlardan qisqa fursat ichida chiqib ketish ko'nikmalarini mustahkamlab borishga xizmat qilmoqda. Ma'lumki, xizmat davomida shaxsiy tarkibning axloqiy-ruhiy holatini yaxshilash, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, jamoada sog'lom muhitni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi, — deydi batalyon komandirining tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar bo'yicha o'rinbosari, mayor Aziz Elov. Bu borada batal'on harbiy xizmatchilari orasida qator ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilmoqda. Haftaning har juma kuni «Ma'naviy yuksalish va vatanparvarlik kuni»[2], munosabati bilan mashg'ulotlar o'tkazish yo'lga qo'yilgan. Albatta, mazkur tadbirlar harbiy xizmatchilarning ma'naviyatini boyitib, har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilishlarini ta'minlaydi. Shu bilan birga, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida ham batalyon harbiy xizmatchilari uchun har chorakda harbiy qismda kitob yarmarkalari o'tkazish yo'lga qo'yilgan.

Bunda harbiy xizmatchilar o'zlari yoqtirgan kitoblarni xarid qilib, bo'sh vaqtlarida ushbu asarlarni mutolaa qilishyapti. Batalyon harbiy xizmatchilari o'sib

kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida o‘tkazilayotgan tadbirlarda ham faol ishtirok etib kelayotir. Bu borada harbiy qismga yaqin hududda joylashgan oliy ta’lim muassasalari - Ajiniyoz nomidagi Nukus pedagogika instituti va Toshkent davlat agrar universitetining Nukus filiali bilan hamkorlik qilinmoqda. Mazkur ishlarni tashkil etish va o‘tkazishda Yoshlar ittifoqining harbiy qismdagi boshlang‘ich tashkiloti etakchisi, kapitan Omonkeldi Salimovning alohida xizmati borligini aytib o‘tish o‘rinlidir. U 30 iyun - Yoshlar kuni munosabati bilan harbiy qism qo‘mondonligi tomonidan rag‘batlantirildi.

Sir emaski, karantin sababli huquqni muhofaza qiluvchi va boshqa tashkilotlar tomonidan kam ta’minlangan oilalarni qo‘llab-quvvatlash va xayriya yordamlarini ko‘rsatish ishlari olib borilmoqda. Bu xayrli ishga batal’on xodimlari ham o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shib kelmoqda. Misol tariqasida aytadigan bo‘lsak, shahardagi «Ko‘k o‘zak» makon fuqarolar yig‘inida yashovchi nogiron farzandi bo‘lgan bir oilaga 1 million so‘m pul, 12 ta kam ta’minlangan oilaga esa turli oziq-ovqat mahsulotlari topshirildi. Shu o‘rinda davlatimiz tomonidan harbiy sohaga qaratilgan e’tibor va yaratilayotgan imtiyozlarni ta’kidlab o‘tish lozimdir. Jumladan, joriy yilda ikki nafar harbiy xizmatchiga uy olish uchun uzoq muddatli imtiyozli kredit mablag‘i ajratildi[3].

Shuningdek, batal’onda uzoq yillar davomida xizmat qilib, safdoshlari va yoshlarga namuna bo‘lib kelayotgan kichik serjant Faxriddin Nazarovning farzandiga oliy ta’lim muassasasiga o‘qishga kirish uchun tavsiyanoma berildi. Tashrifimiz chog‘ida bu erda muddatli harbiy xizmatni o‘tayotgan harbiy xizmatchilar hayoti bilan ham tanishib, ularning barcha qulayliklarga ega zamonaviy yotoqxonalarda yashayotganligiga guvoh bo‘ldik. Sohaga qiziqishim tufayli muddatli harbiy xizmatni o‘tashga qaror qildim, deydi Xo‘jayli tumanilik Asadbek Yuldashev. Bu yerda harbiy xizmatchilarga yaratilgan sharoit va imkoniyatlarni ko‘rib, sohaga bo‘lgan qiziqishim yanada ortdi. Shu sababli, kelgusida harbiy qismda qolib, shartnoma asosida xizmatni davom ettirmoqchiman. Yaqinda harbiy qism hududida zamon talablari darajasidagi barcha qulayliklarga ega bo‘lgan avtopark foydalanishga topshirildi, deydi biz bilan suhbatda batal’on komandirining ta’minot bo‘yicha o‘rinbosari, podpolkovnik Jamshid Ibragimov.

Bu yilning har qanday mavsumida mavjud harbiy texnikalarni jangovar shay holatida saqlash va qulay sharoitda ta’mirlash ishlarini olib borishga imkon beradi.

Batal’on harbiy xizmatchilari yaratilgan imkoniyatlardan ruhlanib, kuch olib, foydalangan holda zimmalaridagi vazifalarni vijdonan bajarib, tinchlik-osoyishtaligimiz ishonchli qo‘llarda ekanligini isbotlab kelishmoqda. Yana bir misol

tariqasida Denov tumanida joylashgan harbiy qism va ularga yaratilgan sharoitlarni ko‘rib chiqishimiz mumkin. Xususan, Davlat rahbarining topshirig‘iga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi barcha harbiy qism va muassasalarining shtat turkumlari, shaxsiy tarkibi tubdan takomillashtirilmoqda. Mazkur harbiy qism ham 2018-yildan aralash harbiy qism tarkibida faoliyat yuritmoqda. Bu yerda muddatli harbiy xizmatchilar 21 yo‘nalishda mutaxassisliklar bo‘yicha tayyorlanadi. Qismda harbiy xizmatchilar uchun barcha shart-sharoit yaratilgan. Jumladan, bir vaqtning o‘zida 500 nafardan ortiq harbiy xizmatchi amaliy va nazariy mashg‘ulot o‘tash imkoni mavjud 3 qavatli o‘quv binosi, 6 ta yotoqxona, zamonaviy sport majmuasi, oshxona qurildi. Prezident ilgari surgan 5ta tashabbus asosida mazkur harbiy qismda ham muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Tanishuv chog‘ida shu haqda ma’lumot berildi. Xususan, o‘quv binolaridagi kompyuter xonalari, elektron kutubxonada harbiylarning zamonaviy bilim va ilg‘or ko‘nikmalarni egallashi, o‘z ustida muntazam ishlashi uchun barcha imkoniyatlar yaratildi.

Mudofaa vazirligi va viloyat harbiy-ma’muriy sektori tomonidan harbiy xizmatchilarning oila a’zolariga shart-sharoit yaratish maqsadida joriy yilda qism hududidagi harbiy shaharchada 64 xonadonli 4 ta ko‘p qavatli uy, nodavlat bitta maktabgacha ta’lim muassasasi qurilib, foydalanishga topshirildi. Bundan tashqari bugungi kunda nafaqat harbiy okruglar balki harbiy oilalarga ham qator imkoniyat eshiklari ochilmoqda. “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiylari va ularning oila a’zolarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorga asosan harbiy xizmatchilarning farzandlari uchun oliy ta’lim muassasalari bakalavriatining kunduzgi ta’lim yo‘nalishlariga davlat granti asosida belgilangan umumiy qabul kvotalarining besh foizi miqdorida davlat granti asosidagi qo‘shimcha qabul kvotalari ajratilmoqda. Shuningdek, harbiy xizmatchilar va ularning oila-a’zolari salomatligini ta’minlash bo‘yicha zarur sharoitlar yaratildi. Uy-joyga muhtoj oilalar belgilangan tartibda uy-joy bilan ta’minlanmoqda[4]. Turar joy bilan ta’minlanmagan oddiy askar, serjant va ofitserlar tarkibiga kiruvchi shaxslarga amaldagi sarf-xarajatlar doirasida (kommunal xizmatlar haqi bundan mustasno):

- Toshkent shahrida — bazaviy hisoblash miqdorining 4 baravarigacha;
- Nukus shahrida va viloyatlar markazlarida — BHM 3 baravarigacha;
- boshqa shahar va tumanlar markazlari hamda aholi punktlarida

-BHMning 2 baravarigacha miqdorda to‘lanadi.

Oila a’zolari uch kishi va undan ortiq bo‘lgan taqdirda (harbiy xizmatchining o‘zini hisoblamagan holda) ushbu pul kompensatsiyasi miqdorlari 50 foizga oshiriladi. Haqiqiy harbiy xizmatni o‘tayotgan (rezervga, iste’foga bo‘shatilgan)

kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatchilar harbiy xizmatining umumiy davomiyligi 10 va undan ortiq kalendar yilga yetganda uy-joy qonunchiligida ko‘zda tutilgan me’yor va tartiblarga muvofiq, o‘zlari egallab turgan turar joylarini bepul xususiylashtirib olish huquqiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://iiv.uz/news/yaratilayotgan-imkoniyatlar-harbiy-xizmatchilarni-ruhlantirmoqda
2. https://zarnews.uz/uz/post/harbiylar-va-ularning-oila-azolariga-qanday-imtiyozlar-bor
3. https://kun.uz/uz/news/2019/10/17/prezident-denovdagi-harbiy-qismda-harbiy-xizmatchilarning-oquv-faoliyati-bilan-tanishdi
4. https://mudofaa.uz/2374/

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

QO‘QON DAVLAT MUZEY - QO‘RIQXONASI TARKIBIDAGI UY-MUZEYLAR FAOLIYATI

Nilufar To‘ychiyeva
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti 3-kurs muzey menejmenti va madaniy turizm yo‘nalishi talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning qadimiy va boy tarixga ega bo‘lmish Qo‘qon shahri va bu yerdagi uy-muzeylar faoliyati haqida so‘z boradi. Qo‘qonning qadimiy obidalari, muzeylari, ularning boy ekspozitsiyalari , nodir durdonalari haqida ilmiy va badiiy yondashuvga egaligi bilan ushbu maqola alohida diqqatga sazovordir. Maqola Qo‘qon tarixi va bugunini muzeylar misolida namoyon qilishga qaratilgan,ilmiy jihatdan aniq ma’lumotlarga asoslangan.

Kalit so‘zlar: milliy madaniy meros, madaniy markaz, milliy qadriyat, ma’naviy madaniyat yodgorliklari, muzey madaniyati, ekspozitsiya, muzey qo‘riqxona, uy-muzey, tarixiy obida.

Annotation: This article talks about the ancient and rich history of the city of Kokand of Uzbekistan and the activities of the house-museums here. This article is particularly noteworthy for its scientific and artistic approach to Kokan’s ancient monuments, museums, their rich expositions, and rare masterpieces. The article aims to show the history and present of Kokan on the example of museums, based on scientifically accurate data.

Keywords: national cultural heritage, cultural center, national value, monuments of spiritual culture, museum culture, exposition, museum reserve, house-museum, historical monument.

Shiddat bilan rivojlanish yo‘lidan ketayotgan O‘zbekistonda ham muzeylar faoliyatini yanada yaxshilash, takomillashtirish uchun hukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan qaror va farmoyishlar o‘z samarasini berib kelmoqda.” Muzeylar to‘g‘risida “ gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni , O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”ning “Xalq bilan muloqat va inson manfaatlari yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi hamda “Madaniyat va san’at sohasinini yanada rivojlantirish va takomillashtirish to‘g‘risida”gi 2017-yil 31-maydagi PQ-3022-son qarorini ijrosini rivojlantirish yuzasidan Vazirlar Mahkamasining “2017-2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatinini takomillashtirish

va moddiy texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi” ning ishlab chiqilganligi va joriy etilganligi shu soha rivojini ta’minlaydi. Ayniqsa o‘tmishda yashab ijod qilgan, jahon madaniy merosiga o‘z hissasini qo‘shgan ajdodlarimiz xotirasini abadiylashtirish, ularni unib- o‘sib kelayotgan yosh avlodlarga yetqazish maqsadida ham uy-muzeylar faoliyatiga katta ahamiyat berib kelinmoqda. O‘zbekiston o‘z mustaqilligini e’lon qilganing dastlabki yillaridayoq, markaziy muzeylari bilan birgalikda uy-muzeylar faoliyatini yaxshilash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Uy-muzey bu- tarix va uni yaratuvchisi bilan kelajak avlodlarning birlashtiradigan joydir. Ko‘pgina yetuk shoirlar, tarixiy shaxslar ularning nomini abadiylashtirish, ular qoldirgan ma’naviy, adabiy merosni o‘rganish, ularni targ‘ib etish, ularga yodgorliklar o‘rnatish e’tiborga loyiqdir. Aynan shunday uy-muzeylardan bir nechtasi Farg‘ona vodiysining so‘lim shaharlaridan biri Qo‘qon shahrida ham mavjud. Ulardan biri Haziniy uy –muzeyidir. Ziyovuddinxon Doniyolxon (katta hoji) o‘g‘li Haziniy to‘ra Eshon Ho‘qandiy 1867- yilda hozirgi Uchko‘prik tumanining katta Kenagas qishlog‘ida tug‘ilgan. Haziniy o‘zbek mumtoz she’riyatigi g‘azal, muhammas , murabba janrlarida ijod qilgan. Uning ijodi haqida o‘quvchilarga ma’lumot beruvchi asari bu “ Bayozi Haziniy “ kitobidir.

Bu kitob XX asr boshida Toshkentda toshbosma usulida bir necha marotaba nashr etilgan. Haziniy avlodlarining ta’kidlashicha , shoir barcha she’rlarini to‘plab katta devon tuzgan. Bu devon uning vafotidan keyin o‘g‘li Amakixonda saqlangan. Keyinchalik uning uy tergov qilingan paytda devon ham olib ketilgan. Devon hozirgi kunga qadar topilgan emas.

Haziniy 1923-yilda vafot etadi. Qabri Uchko‘prik tumanidagi qabristonga qo‘yiladi. Shoirning adabiy merosini abadiylashtirish maqsadida dastlab, 1995-yilda katta Kenagas qishlog‘ida muzey tashkil etilgan. Muzeyga shoirning oila a’zolari tomonidan taqdim etilgan 251 dona eksponat joy oladi. Bu eksponatlar asosan Haziniy hayotini yoritib beruvchi uy-ro‘zg‘or buyumlari, rangtasvir asarlari, shoir foydalangan mehnat qurollari, shuningdek shoir bilan bir davrda ijod qilgan zamondoshlari ijodida mansub bo‘lgan asarlar, maqolalar asosida vaqtincahlik muzey ekspozitsiyasi yaratilgan. Mustaqillik yillarida Haziniy tavalludining 130, 149,150 yillik yubileylari keng nishonlandi. Biroq so‘nggi paytlarda muzey qarovsiz qolganligi sababli nurab boshlab, kamchiliklari ko‘zga ko‘rina boshladi. Mahalliy hokimiyat vakillari hamda muzey hodimlari ko‘p marotaba ko‘tarib chiqdi.

Va nihoyat bu masala muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 12-13-iyun kunlari Farg‘onaga tashrifi chog‘ida ko‘rib chiqilib, umumiy yig‘ilish bayonining 121va 122 bo‘limlariga Haziniy uy- muzeyi faoliyatini yana yo‘lga

qo‘yish, uning negizini shakllantirish, muzey ekspozitsiyasini boyitish hamda uni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish bo‘yicha topshiriqlar berildi. Bu esa muzey moddiy texnik bazasini yaxshilash imkonini berdi. Jumladan, viloyat Madaniyat boshqarmasi tomonidan muzeyning ilmiy konsepsiyasi ishlab chiqildi. Unga ko‘ra muzey ekspozitsiyasini yanada boyitish va muzey hududida obodonlashtirish hamda ta’mirlash ishlari olib borildi. Ta’mirlash ishlariga 1milliard 200mln so‘mdan ortiq mablag‘ ajratildi. Bugungi kunga kelib muzey va maqbaradagi qurilish –montaj ishlari tugatilib, muzey kelayotgan tashrifchilarga xizmat ko‘rsatib kelmoqda. Tuzilgan konsepsiyaga muvofiq, muzey ekspozitsiyasi 400 dan ziyod yangi eksponatlarga boyitildi. Shuningdek, Haziniyning XX asr boshlaridagi she’riy devonlari, uning shaxsiy buyumlari va o‘zbek mumtoz adabiyotidagi boshqa nomoyondalarining kitoblari ham muzey ekspozitsiyasidan joy oldi. Ekspozitsiyada oynavand vitrinalar, panellar, fotosuratlar, moybo‘yoq asarlar, ma’lumotlar matni, shoirning shaxsiy buyumlari, she’rlari, shoir haqida ma’lumotlar chop etilgan gazeta va jurnalar, Haziniy to‘g‘risidagi filmlar, audio va video uskunalardan foydalanib kelinmoqda.

Bugungi kunda muzey bukleti tayyorlangan bo‘lib, unda shoirning ijodiy faoliyati yoritib bergan.

Yana bir Qo‘qondagi mashhur uy-muzeylaridan biri Muqimiy uy-hujra muzeyidir. Bu muzey Qo‘qon shahrining Muqimiy ko‘chasida joylashgan Sohibzoda Hazrat madrasasida joylashgan. Tasavvufning yirik namoyondasi Miyon Fazl Ahad tomonidan barpo etilgan bu ma’rifat maskani Qo‘qon adabiy muhitining ijod markazlaridan biri bo‘lgan. Madrasa muassislarining ruhsati bilan, ayrim allomalar, shoirlar, ijodkorlar, shu hujralarda yashab ijod etishgan. Umumiy maydoni 740m2 ni tashkil etadi. Undan 107m2 maydoni ekspozitsiya zallarini tashkil etadi. Muzey namoyishgohi Qo‘qon adabiy muhitining Muqimiy davrini hikoya qiladi. Muqimiyning hayotiga to‘xtaladigan bo‘lsak, uning asl ismi Muhammad Aminxo‘ja Mirzaxo‘ja o‘g‘li bo‘lgan. U o‘zbek demokratik adabiyoti asoschilaridan biri hisoblanadi. Otasi Toshkentlik, onasi oyshabibi Xo‘jandlik bo‘lgan. Muqimiy boshlang‘ich ta’limni mahallasidagi maktabda olgan. Keyinchalik Qo‘qondagi Nodira qurgizgan “ Mohlaroyim “ madrasasida , so‘ngra Buxorodagi madrasalardan birida o‘qiydi. Shoir ko‘proq hajviy janrda ijod qilgan. O‘sha davrdagi xalqning og‘ir ahvolini, xonlarning aholiga zulmini hajvga olgan. Bular jumlasiga “ Tanobchilar “ , “ Saylov “ , “ Devonamen “ “ Ko‘samen “ kabi hajviy she’rlarini misol keltirish mumkin. Mutafakkirning ijodini o‘rganish , asarlarini to‘plash , nashr ettirish o‘zi hayotligidayoq boshlangan. Dastlab Ostroumov “ Devoni Muqimiy “ to‘plamini (

1907) nashr ettirgan. Keyinroq 1910- 1912- yillarda “ Devoni Muqimi maa hajviyot “ nomli asarlar to‘plami chop etildi. Keyingi davrlarga kelib, G‘ofur G‘ulom, Oybek, va boshqalar Muqimiy ijodini batafsil o‘rganishgan. She’rlaridan namunalar chet tillariga tarjima qilingan. Muqimiy taqdir taqozosi bilan o‘z uyini sotishga majbur bo‘ladi va o‘zi Sohibzoda Hazrat madrasaidan bir hujra olib, shu yerda yashaydi va ijod bilan shug‘ullanadi. To umrining oxirigacha shu hujrada yashaydi. Lekin madrasa o‘sha davr siyosiy tuzumi natijasida bir muddat faoliyati to‘xtab qoladi. Keyinchalik mustaqillikka erishganimizdan so‘ng madrasaning saqlanib qolgan qismi qayta tiklanib, hozirgi kunda muzey sifatida o‘z faoliyatini olib bormoqda. 1939-yilga kelib shoir yashagan madrasada Muqimiy –hujra muzeyi tashkil etiladi. Shoir yashagan hujrada umri davomida foydalangan buyumlari saqlanib qolgan. Hujraga kiraverish qismida xontaxta, atrofida ko‘rpachalar yozilgan. Tokchalarida o‘sha davr muhitini yoritib beruvchi choynak, piyolalar taxlab qo‘yilgan. Bundan tashqari yana qozonlar, shoir kiygan kiyimlar, kitoblar ham muzey ekspozitsiyasidan joy olgan. Muzey faoliyatini uzoq yillar mobaynida O‘zbekiston xalq shoiri va xattot Charxiy domla (Asqarali Hamroaliyev) boshqargan. O‘zbekistonning aksariyat shoir va yozuvchilari muzeyni har yili kelib ziyorat qilishadi. Bundan tashqari bu yerda Muqimiyning tavallud topgan kunlarida shoirlar bilan ijodiy uchrashuvlar, mushoiralar o‘tkazib turiladi.

Qo‘qonda yangi davr o‘zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri, shoir va dramaturg, bastakor, rejissiyor, aktyor, ma’rifatparvar pedagog jamoat arbobi Hamza Hakimzoda Niyoziy uy- muzeyi ham faoliyat yuritib keladi. Shoir 1889-yil 7-martda Qo‘qon shahrida tug‘iladi. Otasi ibn Yamin Xolboy o‘g‘li o‘z davrining mashhur tabiblaridan sanalgan. Shu tufayli o‘z nomiga Hakimzoda taxallusini qo‘shib ijod qilgan. Onasi Jahonbibi savodli ayol bo‘lgan. Hamza o‘z tarjimayi holida ikki tilni bilganligini aytib o‘tadi. 10 yoshida Qo‘qondagi madrasalardan biriga o‘qishga kiradi. Bu yillar davomida arab, turk, fors tillarini puxta o‘rganadi. 1908-yilda Namanganga boradi va u yerda o‘qishini davom ettiradi. Hamza yoshligidan boshlab she’r mashq qila boshlaydi. Ko‘plab mumtoz adabiyotlarni mutolaa qiladi. Ular ta’sirida ko‘plab she’rlar yozadi. 1905-yilda yozgan she’rlarini jamlab, 1914-yilda “ Devoniy Nihoniy “ nomli devon tuzadi. Bu devondan jami 214 ta she’r joy olgan.

U 1909-1910-yillarda Toshkentga boradi. U yerda jadidchilik harakati yirik namoyondalari bo‘lgan, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma’rifatparvarlar bilan tanishdi. Ular ta’siri natijasida o‘zi ham jadidchilik harakatiga qo‘shiladi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy 1929-yilda fojiali tarzda halok bo‘ladi. Bugungi kunga kelib Hamza yashab o‘tgan uy muzeylashtirilgan bo‘lib, hozirgi kunga qadar faoliyat yuritib kelmoqda. Uy 1959-yilda muzeyga aylantiriladi. Muzeyda Hamza va uning oila a’zolariga tegishli bo‘lgan buyumlar eksponat sifatida qo‘yilgan. Muzey ochilgan paytda 293ta eksponat qo‘yilgan bo‘lsa , keyinchalik ular soni 300ta dan oshgan. Bevosita uy-muzeyning o‘ziga to‘xtaladigan bo‘lsak, uy Hamzaning otasi tomonidan qurilgan. XIX asrda qurilgan bu uy kichkinagina hovli va 5-6 xona uylardan iborat. Hovliga kiraverish qismida shoirning toshdan yasalgan haykali o‘rnatilgan. Chap tomonida esa Hamzaning otasi tomonidan ekilgan katta tut daraxti savlat to‘kib turadi. Hovliga kirgandan so‘ng kichkinagina uy bo‘lib, bu mehmonxona vazifasini bajargan. Shoir yashagan davrlarda bu hovli anchagina gavjum bo‘lgan. Sababi otasi ibn Yamin vodiyda mashhur bo‘lgan tabib hisoblangan. Undan so‘ng Niyoziyning xonasiga ko‘rishimiz mumkin. Hamza Qo‘qonda yashagan yillarda aynan shu xonada yashab , ijod bilan shug‘ullangan. Xonada shoir foydalangan buyumlar saqlab qolingan. Xonaga kirganizda chap tomonda Hamza va uning yaqinlari bilan tushgan rasmlari qo‘yilgan. Bundan tashqari shoir o‘z qo‘li bilan yozilgan maktab uchun mo‘ljallangan darsliklari, she’riy to‘plamlari ham tokchalardan joy olgan. Xona o‘rtasida o‘zbek xonadoniga xos bo‘lgan xontaxta qo‘yilgan bo‘lib, atrofida to‘shaklar to‘shab qo‘yilgan. Xontaxta ustida o‘sha davrda tikilgan so‘zana yozilgan bo‘lib, ustida shamdon hamda lavh qo‘yib qo‘yilgan. Hamza she’r yozishdan tashqari qo‘shiq aytib, kuylar ham bastalab turgan. Shu sababli xonada o‘zi chalgan dutor, rubob va burchak qismida pianino eksponat sifatida qo‘yilgan. Bundan tashqari xonada katta soat ham bor. Deraza yonida esa shoirning onasi Jahonbibiga tegishli libos ham ilib qo‘yilgan. Hovlining ichkari qismi ayollar uchun mo‘ljallangan. Hamzaning onasi Jahonbibi ham tabiblikdan yaxshina xabardor bo‘lib, bu uyda bemorlarni qabul qilib turgan. Keyinchalik oila a’zalorining vafotidan so‘ng bu uyda Hamzaning opasi Achaxon istiqomat qilgan. Muzeyga hozirgi kunda juda ko‘p joylardan mehmonlar ziyorat qilgani kelib turishadi. Shu bilan birgalikda atrof tumanlardan maktab o‘quvchilari hamda talabalar yoshlar ham tashrif buyurishadi. Shunday ekan o‘zbekning xalqparvar shoiri, millat erki uchun o‘z jonidan ham kechgan Hamza Hakimzodaning yodi mangudir.

Muzey – bu bizning tariximiz, bu yerda qachonlardir inson tomonidan yaratilgan yoki kashf etilgan noyob asori- atiqalar saqlanadi va kelajak avlodga yetqazib beriladi. Muzey jamiyatni o‘z tarixi va madaniyatiga nisbatan bo‘lgan munosabatni aks ettiruvchi ko‘zgu hisoblanadi. Shu sababli muzeylarda zamon bilan, jamiyat bilan hamnafas bo‘lgan holda yangicha uslubda ish yuritilishi zarur. Lekin hozirgi kunda

uy-muzeylar faoliyatida bir qancha kamchiliklar ko‘zga tashlanadi. Uy-muzeylariga tashrif chog‘ida u yerda muzeylar faoliayati hali ham to‘liq yo‘lga qo‘yilmagani ko‘zga tashlanadi. Muzeylardagi eksponatlar to‘liq holda vitrinalarga qo‘yilmasdan o‘z holicha qo‘yib qo‘yilgan. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda ushbu muzeylarning ish faoliyati yuzasidan amalga oshirilayotgan ishlar, yangiliklar umuman qayt etilmagan. Faqatgina muzey faoliyatidan bir qancha fotolar joylashtirilgan xolos. Hattoki shu kungacha ekskursiya matni ham ishlab chiqilmagan. Bu muzeylar faoliyatini aholi o‘rtasida ommalashtirish, bu yerga kelayotgan tashrifchilar sonini oshirish uchun ijtimoiy tarmoqlarda ko‘proq muzeylarga oid reklamalar, videoroliklar joylash lozim. Bundan tashqari muzey hodimlari tomonidan ta’lim muassasalarida targ‘ibot tashviqot ishlari yo‘lga qo‘yilishi , ularga muzeylar haqida qiziqarli ma’lumotlar taqdim etishi kerak. Shundagina aholining uy-muzeylarga bo‘lgan qiziqishlari ortadi.

Muzey- tarix ko‘zgusi. Ularni asrab-avaylashimiz, ularni unib -o‘sib kelayotgan yosh avlodga yaxshi saqlangan holda ularga yetqazishimiz zarur. Buning uchun ular faoliyatiga bee’tibor bo‘lmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharq durdonalari. Haziniy tasadduq yo Rasulullоh. Ahmad madaminov, filologiya fanlari nomzodi.
2. Ziyovuddin Haziniy uy-muzeyi ekspozitsiyasining konsepsiyasi matnidan foydalanildi.
3. Farg‘ona viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi filiali Haziniy uy-muzeyi mudirasi Vahobova Nargizaxon taqdim etgan ichki hujjatlar asosida yozilgan.
4. Feruza Hasanova Rahmonaliyevna. Ziyovuddin Haziniy merosi va uni muzeylashtirish masalalari maqolasi. 2022-yil.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

BADIIY GIMNASTIKACHI QIZLARNI MAXSUS MASHQLAR ORQALI CHIDAMLILIK JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Munisa Bozorova G‘ayratovna
Termiz davlat pedagogika instituti Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada badiiy gimnastikachi qizlarni maxsus mashqlar orqali chidamlilik jismoniy sifatlarini rivojlantirish muammolari, ularning yechimlari haqida mulohalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: texnik konstruksiyalash shakl, metodlar, amaliy ishlar.

Annotatsiya: The article contains comments on the problems of developing the physical qualities of endurance in rhythmic gymnasts through special exercises, as well as their solutions.

Keywords: technical design form, methods, practical works.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq hukumatimiz tomonidan xotin-qizlar sportini ommalashtirish, bolalar sportini rivojlantirish, ularni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb qilish bo‘yicha anchagina ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonun, “O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori, “Ommaviy sport tadbirlarini yanada kuchaytirish to‘g‘risida” gi Qarorlar va shu soxaga doir barcha konseptual hujjatlarning qabul qilinishi, ularning bosqichma-bosqich hayotga tadbiq etilayotganligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Ta’lim to‘g‘risida” gi Qonunida jismoniy tarbiya va sportga alohida urg‘u berilishi yuqorida qayd etilgan fikrlar ifodasidir.

Badiiy gimnastika sport turlari ichidagi eng serqirra va jozibali sport turidir. Bugungi kunda Respublikamizning barcha shahar, tumanlarida va qishloqlarida badiiy gimnastika sport mashg‘ulotlari tashkillashtirilgan. Maktabgacha ta’lim muassasalarida va maktablarda juda ko‘p qizlar badiiy gimnastika bilan shug‘ullanib kelishmoqda. Barchaga ma’lumki badiiy gimnastikada mashqlarining murakkabligi kundan kunga ortib bormoqda. Shuning uchun o‘quv-mashg‘ulot jarayonida boshlang‘ich ta’limni mustahkam va samarali yo‘lga qo‘yish oldimizda turgan muammolardan biri hiboblanadi.

Badiiy gimnastika — sport turi, buyum (tasma, koptok, halqa, arg‘amchi) b-n va usiz turli nafis gimnastika va raqs mashqlarini musiqa ostida bajarish bo‘yicha

ayollar musobaqalari. Xalqaro sport musobaqalarining hozirgi zamon dasturida ko‘p kurash (bitta majburiy va buyumlar bilan uchta erkin mashqlar) hamda buyum bilan guruh bo‘lib erkin mashqlar bajarish bor. G‘oliblar ko‘p kurashda, alohida va guruh bo‘lib bajariladigan mashqlarda aniqlanadi. Sportchilarning mashqlari 10 balli tartib bo‘yicha baholanadi.

40 – yillardan badiiy gimnastika musobaqalari o‘tkazila boshlandi. 50-yillar oxirida Xalqaro gimnastika federatsiyasi (FIJ) Badiiy gimnastikani sport turi sifatida tan oldi. 1963-yildan toq yillari jahon chempionatlari o‘tkazilmoqda, 70 – yillar boshidan yirik xalqaro musobaqalar tashkil qilinmoqda. 1984 yildan Olimpiya o‘yinlari dasturiga kiritilgan.

O‘zbekiston Badiiy gimnastikachilari terma jamoasi 1991-yil Simferopolda o‘tgan ittifoq chempionatida 1-o‘rinni oldi. 1996-yil Osiyo chempionati (Xitoy)da, 1997-yil jahon chempionati (Germaniya)da ishtirok etdi (terma jamoa bosh ustozi A. Malkina, xoreograf V. Vasilev, jamoa a’zolari I. Zamyatina, T. Budarina, F. Sharipova, L. Meshcheryakova).

Buyumlar bilan bajariladigan mashqlar badiiy gimnastika bo‘yicha musobaqa dasturlarining asosiy mazmunini tashkil etadi. Oliy toifali gimnastikachilarning musobaqa kombinatsiyalari – musiqa uyg‘unligida har xil buyumlar bilan bajariladigan harakatlarning turli-tuman gavda harakatlari bilan birikmasidan iboratdir. Gardish (obruch) – aylana shaklidagi, ichki diametri 80-90 cm., tqalinligi (ko‘ndalang diametri) 0,8 – 1,5 cm., og‘irligi kamida 300 gramm, yelimdan plastmasadan yasalgan buyum. Badiiy gimnastika bilan shug‘ullanuvchi kichik yoshdagi sportchilar uchun proporsional kichraytirilgan hajmdagi buyumlarni ishlatish tavsiya etiladi. Halqaro musobaqalarga 1967-yilda dastlabki yog‘och gardishlar kirib kelgan. Keyinroq ular yelim gardishdan foydalana boshlaganlar. Shundan buyon badiiy gimnastikada yelim gardishlar ishlatiladi. Yog‘ochdan, alyumindan tayyorlangan gardishlardan foydalanish mumkin emas. Buyumlar bilan bajariladigan mashqlarga o‘rgatish umumiy asoslarga muvofiq olib borilsada, o‘ziga xos samarali qoidalarga ega bo‘ladi:

1. Buyumlarni qimirlatishni emas, balki shu qimirlashlarni ta’minlaydigan xatti-harakatlarni o‘rgatish lozim. Buning uchun imitatsion mashqlar nihoyatda zarurdir.

2. Buyumlar harakatlarning tuzilmaviy guruhlarini alohida o‘rganish kerak. Alohida harakatlar o‘zlashtirib olingach, ularni birkmalarga umumlashtirish mumkin.

3. Buyumlarni harakatlantirishga o‘rgatish tana harakatlaridan alohida tarzda yoki eng zarurlarinigina qo‘shgan holda olib borilishi kerak, biroq buyumlarni

harakatlantirish o‘zlashtirib borilgani sari, ular tobora murakkablashib boradigan har xil tana harakatlari bilan qo‘shilib ketadi.

4. Buyumlarni harakatlantirishga o‘rgatish jarayonini shunday almashlab borish kerakki, bunda birinchidan, har-hil mushak guruhlari navbat bilan zo‘riqishi, ikkinqidan, oldingi harakatlar keyingilariga tayyorgarlik vazifasini o‘tashi lozim.

5. Buyumlarni harakatlantirishga o‘rgatish jarayonida ularni ko‘p bora, kamida 8 marta takrorlash kerak, bunda belgilangan vazifa boshlang‘ich holatga qaytishni nazarda tutish kerak.

6. Buyumlarni harakatlantirish qay darajada o‘zlashtirib borilayotganini —10 ta urinishdan nechtasi muvoffaqiyatli chiqdi? - degan tamoyil asosida nazorat qilish maqsadga muvofiqdir.

O‘quv mashq-mashg‘ulotlarida buyumlar bilan bajariladigan mashqlarni o‘rgatish uchun —predmetli darslar‖ni joriy etish lozim. Odatda, ular dars boshidan V-VI fragment sifatida o‘tiladi, lekin ayrim hollarda o‘quv mashq mashg‘ulotlarini shular bilan boshlash ham maqsadga muvofiqdir. Predmetli darslar ikki xil bo‘lishi mumkin:

- O‘rgatuvchi;

- Takomillashtiruvchi. Garchi badiiy gimnastikada buyumlar turli shaklga, fakturaga, o‘lchamga ega bo‘lib, xar biri o‘ziga xos yondashuvni talab qilsada, texnika nuqtai nazaridan harakat usuli sifatida, ularning o‘rtasida umumiylik bor - ularning barchasi fizik jism va ularning harakatlari mexanikasining umumiy qonunlarga bo‘ysunadi. Fizik jism sifatida buyumlar mexanika nuqtai nazaridan qo‘yidagilarni bajara oladi:

- u yoki bu traektoriya buyicha oldinga harakatlanadi; - u yoki bu o‘q atrofida aylanadi;

- aylanma-ilgarilovchi harakatlarni bajaradi

— ichki o‘q atrofida aylangan holda, ma’lum bir traektoriya buyicha harakatlanish. Buyumlar bilan bajariladigan mashqlar paytida ular quyidagi holatlarda bo‘lishi mumkin:

- bog‘langan holatda — qo‘lda, oyoqda, gavdada; - erkin holatda

— gimnastikachisiz. Bog‘langan holatda buyum kuyidagilarni bajara oladi: - qo‘l (oyoq, gavda) harakati bilan birga harakatlanish — bunda gimnastikachining buyumga nisbatan xarakatlarini saqlash yoki balans deya belgilash kifoya kiladi; - qo‘lda buyum fakat birgina usul bilan xarakatlanishi — aylanishi mumkin, ya’ni gimnastikachi aylanma xarakatlar sodir etishi mumkin; - buyum qo‘l bilan birga yoki qo‘lda xarakatlanishi, ya’ni o‘z konfiguratsiyasiga ko‘ra, shartli ravishda "figurali

xarakatlar" deya nomlanadigan anchayin turli-tuman xarakatlarni bajarishi mumkin. Buyum erkin xolatda kuyidagilarni bajara oladi: - uchishi, ya'ni tayanchsiz xolatda bo'lishi mumkin. Bu buyumning qo'yib yuborilishi, uloktirilishi, urilib qaytishi tufayli yuz beradi, shu boisdan ushbu xarakatlar guruxini "uloqtirma xarakatlar" deb nomlash tug'ri bo'lar edi; - buyum polda yoki gimnastikachining tanasida erkin sirpanishi mumkin. Tabiiyki, bunday harakatlar dumalashli harakatlar deb ataladi. Yukorida sanab o'tilganlardan tashqari, gimnastikachining o'zi ham buyumga nisbatan xarakatlanishi mumkin: uning ustidan sakrab o'tishi yoki buyumning o'ziga sakrashi, buyumga boshqacha usul bilan kirishi, ustida yumalashi, aylanishi va x,.k.z. Lekin bunda buyum yuqorida aytilgan usullardan biri bo'yicha harakatlanayotgan bo'ladi, shu boisdan ushbu harakatlarni alohida guruhga ajratish biomexanika nuqtai nazaridan ma'qul emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston RespublikasiningQonuni, "Ta'lim to'g'risida", Toshkent., 23.09.2020 yildagi O'QR-637-son
2. Juravina M.L., Menshikov N.K. Gimnastika. M.: ―Akademiya‖ 2008. S - 444.
3. Ivanova O.A. «Formula krasotы» M: «Sovetskiy soprt» 2020. 48str
4. **Ye**fimenko A.I. va boshqalar. Gimnastika darslarining samaradorligini oshirish usullari. T., O'zDJTI, 1995. 100 b.
5. Lisiskaya T.S. Metodika sostavleniya volnx uprajneniy v jenskoy sportivnoy gimnastike // T. Lisiskaya/ Gimnastika. Yejegodnik, M: Fizkultura i sport, 2000.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

ORALIQ EKIN: TUPROQ UNUMDORLIGI VA IQTISODIY SAMARADORLIK

Sh.I. Mamatojiyev
Farg‘ona davlat universiteti “Aholi tomorqalaridan samarali foydalanish va dorivor o‘simliklar” kafedrasi dotsenti,
Sh. E. Yursunova
Farg‘ona davlat universiteti “Aholi tomorqalaridan samarali foydalanish va dorivor o‘simliklar” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tuproq unumdorligi deganda, o‘simlikning butun o‘suv davri davomida suv va oziq moddalar bilan yaxshi ta’minlanib, gektar hisobiga yuqori hosil olinishi tushuniladi. Tuproq unumdorligi uning doimiy va xech o‘zgarmaydigan sifati emas. Inson yerga to‘g‘ri oqilona ta’sir etganda tuproqning unumdorligi uzluksiz oshib, ekinlardan muttasil yuqori hosil olish ta’minlanadi. Unumdorlik sharoiti tuproqning tabiiy hususiyatiga bog‘liq bo‘libgina qolmasdan, qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish vositalari ta’sirida, yani tuproqni madaniylashtirish natijasida hosil bo‘ladi. Unumdorlik sharoiti yaxshi, yani madaniy tuproqlarda o‘simlikning tuproqdagi unumdor elementlar bilan ta’minlanishi yaxshilanadi.

Kalit so‘zlar: Mehnat unumdorligi, tuproqning unumdorlik darajasi, dehqonchilik madaniyati, yuqori hosil, tuproq unumdorligining kamayishi, hosilning pasayishi, agronomik va melioratsiya tadbirlari, mikroorgonizimlar miqdori, tuproq muhiti, donadorligi, qattiq yoki yumshoqligi, tuzilish, haydalma qatlam qalinligi, oraliq ekin, ismaloq (shpinat), aholini ish bilan ta’minlash, daromadlarini oshirish.

Annotation: Soil fertility refers to the fact that a plant is well supplied with water and nutrients during the entire growing period, and a high yield per hectare is obtained. Soil fertility is not its constant and unchanging quality. When a person has a proper and reasonable influence on the earth, the fertility of the soil continuously increases, and continuous high yield of crops is ensured. Fertility conditions do not only depend on the natural characteristics of the soil, but are formed under the influence of agricultural production tools, that is, as a result of soil cultivation. Fertility conditions are good, that is, in cultivated soils, the supply of plants with fertile elements in the soil is improved.

Keywords: Labor productivity, soil fertility level, farming culture, high yield, soil fertility reduction, yield reduction, agronomic and reclamation measures, amount of microorganisms, soil environment, granularity, hard or soft, structure, thickness of

arable layer, intercropping , spinach, providing employment to the population, increasing their income.

Ekinlardan barqaror yuqori hosil olish va ishlab chiqarishda mehnat unumdorligini oshirish bevosita tuproqning unumdorlik darajasiga hamda dehqonchilik madaniyatiga bog‘liq. Tuproq unumdorligi deganda, o‘simlikning butun o‘suv davri davomida suv va oziq moddalar bilan yaxshi ta’minlanib, gektar hisobiga yuqori hosil olinishi tushuniladi. Tuproq unumdorligi uning doimiy va xech o‘zgarmaydigan sifati emas. Inson yerga to‘g‘ri oqilona ta’sir etganda tuproqning unumdorligi uzluksiz oshib, ekinlardan muttasil yuqori hosil olish ta’minlanadi. Aksincha, yerga noto‘g‘ri ishlov berish agrotexnika tadbirlarini pala-partish amalga oshirish esa tuproq unumdorligining kamayishiga va hosilning pasayishiga sabab bo‘ladi.

Dehqonchilikda ilmiy asoslangan agranomik va melioratsiya tadbirlari kompleksi qo‘llanilganda tuproq unumdorligi sistematik oshishi natijasida o‘simliklar zarur oziq moddalar bilan ta’minlanib, yuqori hosil olishga imkon yaratiladi. Unumdorlik sharoiti tuproqning tabiiy hususiyatiga bog‘liq bo‘libgina qolmasdan, qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish vositalari ta’sirida, yani tuproqni madaniylashtirish natijasida hosil bo‘ladi. Unumdorlik sharoiti yaxshi, yani madaniy tuproqlarda o‘simlikning tuproqdagi unumdor elementlar bilan ta’minlanishi yaxshilanadi. Tuproqning unumdorlik darajasi undagi chirindi va mikroorgonizimlar miqdori, tuproq muxiti, donadorligi, qattiq yoki yumshoqligi, tuzilish, haydalma qatlam qalinligi va boshqa ko‘rsatkichlarga qarab aniqlanadi. Tuproq unumdorligini belgilovchi asosiy sifat belgisi deb ta’riflangan chirindi yoki gumus miqdorini ko‘paytirishda va mikroorganizmlar faoliyatini yaxshilashda oraliq ekinlarning ham ahamiyati katta. Oraliq ekin ya’ni birinchi asosiy ekilgan ekinning hosili yig‘ishtirib olingandan so‘ng ikinchi asosiy ekinni ekkunga qadar o‘stiriladigan ekinlarga aytiladi.

Yerlardan unumli foydalanish, avgust oyining oxiri, sentabr oyining boshlarida oraliq ekin sifatida to‘la qonli hosil beraoladigan ekinlar ekishni izchil yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, bunday ishlarni amalga oshirish yerga muhim profilaktik shifobaxshlik kasb etishi, tuproqni organik modda va ko‘proq azot bilan boyitishi bilan birga, birinchi navbatda bozorlarimizni qish oylarida ham vitaminga boy bo‘lgan sabzavotlar va ko‘katlar bilan to‘ldirish, aholini muntazam ish bilan ta’minlash hamda ularni daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.

Bir necha yillardan buyon Uchko‘prik tumanida faoliyat olib borayotgan, A.Payg‘ambarov raxbarligidagi Akbarali Azizov nomli fermer xo‘jaligida olib borilayotgan ishlar yuqorida aytib o‘tilgan tadbirlarning hosilasidir. 2021-yil avgust-sentabr oylarida fermer xo‘jaligining boshoqli dondan bo‘shagan, 2022-yilda g‘o‘za ekish rejalashtirilgan maydonlardan o‘n gektari fermer xo‘jaligi a’zolarining moddiy manfaatdorliklarini oshirish va kuzgi-qishgi davrda ish bilan ta’minlash maqsadida taqsimlab berildi. Bu maydonlarga ismaloq (shpinat) ekilib parvarish qilindi va ko‘katlar yetishtirilib respublikamizning turli shaharlari bozorlariga yetkazib berildi. Mahsulotlarni yetishtirish bilan bog‘liq xarajatlar (yerni haydash, tekislash, egat-pol olish, ekish, urug‘lik, yoqilgi, mineral o‘g‘it, yig‘ishtirib olish) har bir gektar hisobiga 5120 ming so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, olingan daromad 30100 ming so‘mni yoki har bir gektar hisobiga 24980 ming so‘mdan sof daromad olindi. 2021 yilda, birgina tumandagi Qummozor qishlog‘ining o‘zida faoliyat olib borayotgan fermer xo‘jaliklarining 20 gektar maydonida bu ekin ekib o‘stirildi. Yuqoridagi amalga oshirilayotgan ishlar aholini ish bilan ta’minlash, daromadlarini oshirish bo‘lsa, ikkinchi tomondan bu oraliq ekin qoldiqlari va ildizi tuproq unumdorligini oshirishda muxim omil bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Methods of conducting field experiments. - Methodological manual UzPITI. - Tashkent, 2007. 127 p.
2. Methodological guidelines for testing defoliants. - Tashkent: State Chemical Commission, 2004. - 12 p.
3. Dospehov B.A. Methods of field experience. - Moscow: Kolos, 1985

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

VOLEYBOLGA XOS JISMONIY SIFATLARNI TURDOSH HARAKATLI O‘YINLAR YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

Guljamol Xo‘jayeva Norxamidovna

Termiz davlat pedagogika instituti Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: maqolada voleybolga xos jismoniy sifatlarni turdosh harakatli o‘yinlar yordamida rivojlantirishusullari tahlil etilgan, shuningdek jismoniy tarbiya darslarida voleybol o‘yini orqali dars samaradorligini oshirishga doir xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Voleybol o‘yini, to‘pni uzatish, to‘pni qabul qilish, zarb, to‘r, dars samaradorligi, harakat erkinligi

Annotation: the article analyzes the methods of developing volleyball-specific physical qualities with the help of similar movement games, as well as gives conclusions on increasing the effectiveness of the lesson through the game of volleyball in physical education classes.

Keywords: Volleyball game, passing the ball, receiving the ball, shot, net, lesson efficiency, freedom of movement.

Hozirgi paytda jahonda yirik miqiyosda aholini sport-sog‘lomlashtirish harakatini yaratishga bo‘lgan ehtiyoj shakllanmoqda. Turli xil davlar prezidentlarining maxsus dasturlari ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, uning isboti bo‘lib xizmat qiladi. Mamlakatimizda ham mustaqillik yillarida sport bilan ommaviy tarzda shug‘ullanishni, aholining, ayniqsa, bolalar va o‘quvchi-yoshlarning bo‘sh vaqtlarini tashkil qilishning faol shakllarining ta’minlovchi amaliy tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirib kelindi. O‘zbekistonning davlat siyosatida mamlakatda jismoniy tarbiya va sportning yanada rivojlanishi, sog‘lom avlodni tarbiyalash ustuvor yo‘nalishga aylandi.

Voleybol o‘yinini hujum va himoya texnikasidan iborat. Hujumda, himoyada ham shay turish va siljish, to‘pni uzatish va qabul qilib olish, to‘pni bir yoki ikki qullab olish va qaytarish, to‘pning yo‘lini to‘sish kabilar mavjud. Voleybol o‘yini davomida o‘yinchi maydon bo‘ylab harakatda bo‘ladi va siljib turadi. Siljishdan maqsad to‘pni qabul qilib olish va boshqa usullarni amalga oshirish uchun ma’qul joy tanlashdir. O‘yinchining sport holatida turishdagi eng muhim nuqta uchun siljishga

doim tayyor bo‘lib turishidir. O‘yinchi turish holatida oyoqlari bukilgan, oyoqlar elka kengligida ochilgan, bir oyoq ozgina oldinga, tana ham bir oz oldinga egilgan bo‘ladi. Qo‘llar tirsakdan egilgan va kaftlar bir-biriga qaragan bo‘lishi kerak. Bu holat doimiy emas, albatta u o‘yining borishiga qarab o‘zgarib turadi. Agar to‘rdan qaytgan to‘pni olish lozim bo‘lsa, o‘yinchi ancha egiladi. Voleybolchi maydon bo‘ylab oyoqlarini chalishtirib (chapga, o‘ngga, oldinga, orqaga), ikki qadam (oldinga va orqaga) sakrab (yugurish va odimlash) yugurib (maydon bo‘ylab tez siljish va yo‘nalishini birdan o‘zgartirib) yurishi mumkin. Oxirgi yugurish qadami uzun bo‘ladi, negaki undan keyin to‘xtash, sakrash, yo‘nalishini o‘zgartirish mumkin.

To‘pni uzatish. Bu – o‘yinni davom ettirish uchun sherigiga yoki raqib tomoniga uzatilgan to‘pni o‘zaro o‘tkazish usuli bo‘lib hisoblanadi. Bundan tashqari, to‘pni oldinga, yuqoriga va orqaga o‘tkazish usullari ham mavjud. To‘pning uchish trayektoriyasiga qarab butun maydon bo‘ylab uzun qo‘lni maydonga qisqa va o‘z maydoniga o‘ta qisqa uzatishlar ham qo‘llaniladi. To‘pni uzatish balandligiga qarab past (to‘rdan 1 mert yuqori), o‘rta (2 metrgacha), va undan baland (2 metrdan ortiq), masofasiga ko‘ra yaqin (0,5 metrdan kam) va uzoqroq (0,5 metrdan ortiqroq) kabilarga bo‘linadi. To‘pni ikki qo‘llab yuqoridan uzatish. Bu juda keng tarqalgan usul hisoblanadi. Bunda ishonch va aniqlik bilan harakatlanish uning muhim tomonidir. O‘yinchi dastlabki holatda oyoqlarini tizzadan bukib qo‘llarini oldinga chiqarib kaftlar biroz ichkariga qaratilgan, panchalar tarang tutiladi.

To‘pni qabul qilish. Bu – raqiblar hujumidan keyin to‘pni o‘yinda saqlab qolishda himoya usulini hisoblanadi. Ikki qo‘llab to‘pni pastdan qabul qilib olish zamonaviy voleybolda asosiy usuldir. U hujum paytida kuchli zarb paytidagi asosiy usuldir. Bu usulda gavda yuqoriga yoki biroz egilgan qo‘llar oldinga pastga tushiriladi, bir kaft ikkinchisiga qo‘yilgan bo‘ladi. To‘pni bilaklarda qabul qilib olinadi. Bilaklarda bo‘ladigan zarbni yumshatish maqsadida qo‘llar tirsakdan yaqinlashtirilib ko‘tariladi va bukiladi, oyoqlar to‘g‘irlanadi va gavda ko‘tariladi. To‘pni ikki qo‘llab yuqoridan qabul qilish. Bu usul bilan to‘p uncha kuchli kelayotgan paytlarda, shuningdeq boshqa usulni qo‘llash qulay bo‘lganda qabul qilinadi. To‘pni bir qo‘llab pastdan qabul qilish. Bu usulning aniqligi etarli bo‘lganligi uchun ham qo‘llaniladi, ammo to‘p o‘yindan uzoqda bo‘lganda va boshqa usul qo‘llashning imkoni bo‘lganda va boshqa usul qo‘llanilishi foydalidir. **To‘pni oshirish.** To‘pni o‘yinga kiritish oshirish deyiladi. Zarb uchun qulay bo‘lgan qa’tiy holatda turish yuqoriga oshirish hamda qo‘lni siltab to‘pni urish urgandan keyingi o‘yinchining harakatlari oshirishning asosiy xususiyatlaridir. Oshirishda to‘pni musht

yoki kaft bilan urish mumkin. Bunda to‘p yuqoriga bir qo‘l bilan otiladi. Yuqoriga otishning yo‘nalishi va balandligi bajarish usuliga bog‘liq. To‘pni bosh ustidan urib yuborilsa yuqoridan pastdan urilsa pastdan oshirish, yon bilan tursa yonlamasiga to‘p oshirish deyiladi. Shunga muvofiq to‘rt xil oshirish usullari mavjud: pastdan to‘g‘riga, pastdan yon bilan, yuqoridan to‘g‘riga, yuqoridan yon tomoni bilan. To‘pni pastdan to‘g‘riga oshirish. O‘yin boshlovchi uchun bu asosiy usul bo‘lib hisoblanadi. U to‘r tomonga qarab turib bajaradi. O‘yinchi tirsakdan bukilgan qo‘l bilan tupni ushlab turadi. Boshqa qo‘l to‘pga zarb berish uchun uni orqaga uzatiladi. Shundan so‘ng panjalar biroz bukilib, to‘p yuqoriga 20-30 sm balandlika otiladi va zarb beriladi.

To‘g‘ridan hujumkor zarbi. To‘rning yuqori qismidagi to‘pni bir qo‘llab raqib tomonga urishdan iborat hujum, bu hujumkor zarb deyiladi. Bu hujumkor zarb o‘rnidan sakrab yoki yugurib kelib bajariladi. Hujumchi bu zarbni bir ikki va uch qadam bosib kelib bajaradi. O‘yinchi uchib kelayotgan to‘pni qo‘llarni oldinga yuqoriga ko‘taradi, uruvchi qo‘l zarb uchun tayyorlanadi. Tana bir oz orqaga egiladi. Panjalar musht qilib turiladi va erga qarab bukiladi, keyin zarb beriladi, shundan so‘ng oyoq pastga tushgan to‘p bilan birga tushadi. To‘pni qancha kuchli urish zarur bo‘lsa, kaft shuncha bo‘shroq bo‘lsa, kaft shuncha tarang qilinadi.

Jismoniy tarbiya va sport turlariga oid harakat malakalariga o‘rgatishda, jismoniy sifatlarni rivojlantirishda, hamda sport mashg‘ulotlariga bolalarni, mahalliy millatga mansub bo‘lgan qizlarni jalb qilish jarayonida qo‘llaniladigan tanlov va saralov mashqlarini qayta ko‘rib chiqish bilan bir qatorda, bu jarayonni tashkil qilishda har bir sport turiga mos xalq o‘yinlaridan foydalanish tadbirini hal etilishi o‘ta zarur bo‘lgan dolzarb masalalardan biridir. Chunki dars mashg‘ulot va tanlov imtihonlar jarayonida qo‘llaniladigan nazorat mashqlari qat’iy me’yorlangan chegaralangan bo‘lib, bir xil standart sharoitda bajariladi. Bunday tartibda va vaziyatda o‘tkaziladigan tanlov, dars va mashg‘ulot mashqlari shug‘ullanuvchilarni harakat erkinligini chegaralaydi va ma’lum darajada, malakalarni turli usulda ijro etish doirasini toraytiradi. Xalq o‘yinlarida qo‘llaniladigan harakat malakalari esa o‘z mazmuniy maqsadiga qarab shug‘ulullanuvchiga harakat usulini erkin va mustaqil ravishda tanlashda katta imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda jismoniy tarbiya darslarida voleybol o‘yini orqali dars samaradorligini oshirishda quydagilarga e’tiborni qaratish lozim.

- ♣ Ilmiy, tarbiyaviy va sog‘lomlashtirish vazifalarini belgilanishi;
- ♣ Jismoniy mashqlarning ketma-ketligi;

♣ Vazifalar, dastur, reja va dars o‘tkazish sharoitiga mos jismoniy mashqlarlarni tanlash;

♣ Darsni mazmuni, vazifalari, o‘quvchilarning tayyorgarligiga muvofiq ta’lim va tarbiya uslublarining saralanishi, dars vaqtining to‘g‘ri taqsimlanishi, shunday qilib jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshirishda nafaqat voleybol o‘yinlarini balki barcha sport turining o‘rni muhimdir.

Darsni yuqori saviyada o‘tkazish, dars davomida o‘quvchilar faolligini ta’minlash, beriladigan vazifa, ko‘rsatma va mashqlar ijrosiga ularni ongli yondashishlariga erishish, jismoniy tarbiya darsiga mehr va hurmat uyg‘otish o‘quvchining nafaqat kasbiy mahorati va sifatli ishlab chiqilgan dars bayonnomasiga, balki uning shaxsiy va insoniy fazilatlariga ham bevosita bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Voleybol nazariyasi va uslubiyoti” L.R.Ayrapetyans, A.A.Pulatov. Toshkent 2012y.
2. A.A.Pulatov, A.A.Ummatov, F.A.Pulatov “Voleybol” Toshkent 2017 y.
3. Л.Р.Айрапетянс «Волейбол» учебник для высщих учебних заведений. Ташкент 2006 г
4. A.A.Pulatov, Sh.X.Isroilov. “Voleybol nazariyasi va uslubiyoti” o‘quvqo‘llanma. Toshkent 2007 y

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

O‘ZBEK TILIDA BAXT KONSEPTINI IFODALOVCHI VERBAL BIRLIKLAR

Gullola Sobirova Qutbiddin qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
Ilmiy rahbari:f.f.d. F.Usmonov

Annotatsiya: ushbu maqolada verbal assosiasiyalar tasnifida yakdil fikr yo‘qligi, shunga qaramay, psixolingvistik tadqiqotlarda asosiy hollarda stimul so‘z va assotsiat o‘rtasidagi munosabat turi asosidagi tasnif ma’qullanishi, bunday tasnifda assotsiatsiyalarning farqlanuvchi turlari haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: verbal muloqot, assosiatsiya, Miller, sintagmatik, paradigmtik, assonans, umumlashtirish, tasnif.

Annotatsiya: this article highlights the lack of consensus in the classification of verbal associations, despite the fact that in psycholinguistic research, in the main cases, the classification based on the type of relationship between the stimulus word and the associate is approved, and the opinions about the different types of associations in this classification are highlighted.

Keywords: verbal communication, association, Miller, syntagmatic, paradigmatic, assonance, generalization, classification.

Verbal assosiatsiyalar tahlilida ularning tasnifi muammosi muhim o‘rin tutadi. Shu kunga qadar tilshunoslikda assosiatsiyalar tasnifi masalasida turli qarashlar shakllangan. Ayrim tilshunoslar assosiatsiyalarni stimul so‘z va assosiat o‘rtasidagi munosabat turi (sintagmatik yoki paradigmatik munosabat) asosida tasniflashsa, ba’zilar stimul so‘z va assosiat o‘rtasidagi aloqa mundarijasi yoki assosiatlar asosidagi tasnifni ma’qul ko‘rishadi.

G‘arb tilshunosligida J.Miller tomonidan tavsiya etilgan tasnif keyinchalik fanda verbal assosiatsiyalarni o‘rganishda muhim o‘rin tutdi. J.Miller tomonidan tasviya etilgan verbal assosiatsiyalar tasnifida assosiativ juftliklar o‘rtasida quyidagi munosabatlar aks etishi ko‘rsatilgan: kontrast,o‘xshashlik, tobelik, birgalikdagi tobelilik, umumlashtirish, assonans, butun-qism, to‘ldirish, egosentrizm, bir asosli so‘zlar, predikasiya. Ko‘rinadiki, J.Millerning ushbu tasnifida asosiy e’tibor stimul so‘z javob reaksiyasi munosabatiga qaratilgan, tasnifda stimul so‘zning ma’no

komponentlari va uning javob reaksiyalariga munosabati masalasi e'tiborga olinmagan.

Verbal assosiatsiyalarning N.V.Krushevskiy tomonidan tavsiya etilgan tasnifini rus tilshunosligidagi dastlabki urinishlardan biri sifatida baholash mumkin. U assosiatsiyalarning hosil bo‘lishi tomoniga e'tiborini qaratdi va shu asosda ularni quyidagi turlarga ajratdi: 1) bevosita hosil bo‘luvchi assosiatsiyalar; 2) bilvosita hosil bo‘luvchi assosiatsiyalar.

N.V.Krushevskiy bevosita hosil bo‘luvchi assosiasiyalarning ikki turini farqlaydi: a) o‘xshashlikka asoslangan assosiatsiyalar; b) yondoshlikka asoslangan assosiasiyalar.

Olimning qayd etishicha, “har qanday so‘z o‘xshashlik belgisiga ko‘ra boshqa so‘zlar bilan bog‘lik bo‘ladi, bu N.V.Krushevskiy bevosita hosil bo‘luvchi assosiasiyalarning ikki turini farqlaydi: a) o‘xshashlikka asoslangan assosiatsiyalar; b) yondoshlikka asoslangan assosiasiyalar.

Olimning qayd etishicha, “har qanday so‘z o‘xshashlik belgisiga ko‘ra boshqa so‘zlar bilan bog‘lik bo‘ladi, bu o‘xshashlik nafaqat tashki, tovush tomondan yoki struktur, morfologik jihatdan, balki ichki, semasiologik jihatga ko‘ra hamdir, har qanday so‘z psixologik qonuniyatlar natijasida qalbimizda o‘ziga o‘xshash bo‘lgan boshqa so‘zlarni qo‘zg‘atishga va ular bilan birgalikda qo‘zg‘alishga qodir bo‘ladi. So‘zlarning bir-birini yodga solishining yana bir turi yondoshlikka ko‘ra assosiatsiya qonuniyatiga asoslanadi: bunda muayyan so‘zni ko‘pincha boshqa bir so‘z bilan birga ishlatishga odat qilinadi. N.V.Krushevskiy bilvosita hosil bo‘luvchi assosiatsiyalarni narsalar hakidagi tasavvurlarning o‘zaro aloqasi orqali reallashadi deb hisoblaydi. U bu haqda quyidagilarni yozadi: «...So‘z narsa belgisidir. Narsa va uni ifoda etuvchi so‘z hakidagi tasavvur assosiatsiya qonuni asosida bir-biri bilan ajralmas juftlikka birlashadi. Bunday assosiatsiya yondoshlikka ko‘radir. Har bir tilda ko‘p bo‘lmagan taqlidiy so‘zlar guruhigina o‘ziga muvofiq bo‘lgan narsalar bilan o‘xshashlik asosida assosiativ bog‘lanadi. Agar narsa haqidagi tasavvur uni ifoda etuvchi so‘z haqidagi tasavvur bilan ajralmas bo‘lsa, bundan qanday xulosa kelib chiqadi? Demak, so‘zlar ham ular ifoda etgan narsalar kabi o‘sha guruhlarga tasniflanishi kerak» Verbal assosiatsiyalarni rus psixologi, neyropsixologiya asoschisi A.R.Luriya tomonidan ilgari surilgan tasnifi ham muhim ahamiyatga ega. Uning tasnifida bolalarga xos verbal assosiatsiyalarning turlari aks etgan. A.R.Luriya bolalarda hosil bo‘lgan assosiativ reaksiyalarning quyidagi turlarini ajratgan:

1) stimul so‘zga mos bo‘lmagan javob reaksiyalari , bunda stimul so‘z va javob reaksiyalari o‘rtasida semantik aloqa kuzatilmaydi;

2) stimul so‘zga mos javob reaksiyalari , bunda stimul so‘z va javob reaksiyalari o‘rtasida semantik aloqa mavjud bo‘ladi;

3) asl assosiativ reaksiyalar, bunda stimul so‘z va u orqali hosil bo‘lgan obraz o‘rtasida ma’noviy aloqa aks etadi.

Y.I.Goroshkoning qayd etishicha, A.R.Luriya tomonidan tavsiya etilgan ushbu tasnifning muhim jihati shundaki, uning asosida stimul so‘z - javob reaksiyasi - alotsa assosiativ tizimini o‘rganish yotadi, bu tasnif tamoyillari asosida o‘tgan asrning 90-yillarida ontogenetik materiallarni hamda kattalarda o‘tkazilgan erkin assosiativ tajriba materiallarini o‘rganish jarayonida qator verbal assosiatsiyalar tasnifi yuzaga keldi.

A.A.Martinovich grammatik shakli bir-biriga muvofiq kelmaydigan bu turdagi assotsiatsiyalarning uchinchi tur assotsiatsiyalar sifatida ajratilishini ma’qullamaydi. U A.A.Leontyev tomonidan ajratilgan grammatik shakli bir- biriga nomutanosib assotsiatsiyalar hakida fikr yuritar ekan, tasnifda paradigmatik va sintagmatik javob reaksiyalarining farqlanishida ingliz tili assotsiativ me’yorlaridan kelib chiqilgani, unda faqat grammatik sinflarga ajratish g‘oyasiga asoslanganligi, A.A.Leontyev grammatik jihatdan to‘g‘ri so‘z birikmalarini tuzish zarurligi haqida fikr yuritmaganligini eslatadi. Shu sababli znamya -красный, znamya – красное assosiativ juftliklarini ham sintagmatik reaksiyalar hisoblash lozimligi, agar to‘g‘ri so‘z birikmalarining hosil bo‘lish-bo‘lmasligi formal mezonidan kelib chiqilsa, красный -znamya assosiativ juftligi - tematik, красное - znamya juftligi - sintagmatik, bilet - va kino juftligi sintagmatik (bilet va kino), bilet - kino juftligi esa paradigmatik (bir xil so‘z turkumi) reaksiyalar hisoblanishini, bunday holatda aynan uchinchi tip javob reaksiyalarining eng noaniq tip ekanini qayt etadi.

Ma’lum bo‘ladiki, tilshunoslar verbal assosiasiyalar tasnifida yakdil fikrda emaslar. Shunga qaramay, psixolingvistik tadqiqotlarda asosiy hollarda stimul so‘z va assotsiat o‘rtasidagi munosabat turi asosidagi tasnif ma’qullanadi. Bunday tasnifda assotsiatsiyalarning ko‘pincha quyidagi turlari farqlanadi:

1. Paradigmatik assotsiasiyalar. Bunday assotsiasiyalar stimul so‘zning paradigmatik qatorlari asosida aniqlanadi. Paradigma a’zolari ko‘pincha sinonimik, antonimik, gipogiperonimik munosabat asosida belgilanadi.

2. Sintagmatik assosiasiyalar. Bu turdagi assosiasiyalar stimul so‘z va assotsiat o‘rtasidagi sintagmatik munosabat asosida belgilanadi.

3. Tematik assotsiatsiyalar. Bunday assosiasiyalar stimul so‘z anglatgan predmetlik tushunchasi asosida belgilanadi.

4. Derivasion assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiyalar stimul so‘z negizida hosil qilingan assotsiatlar asosida belgilanadi.

5. Fonetik assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiyalar stimul so‘z va assotsiatlarning fonetik jihatdan yaqinligi asosida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. Пособие. – М.: Academia, 2001-208с.

2. Mahmudov N. – Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab…// O‘zbek tili va adabiyoti.-Toshkent, 2012.-№5.-B. 3-16.

3. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультрологический аспекти. - М.: Школа “Язики русской культури”, 1196- с.222.

4. Воробев В.В. Лингвокультурология. Теория и методи. –М., 1997.

5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.. – M: Russkiy yazik, 1981.

BADMINTON O‘YINI TEXNIKASI

Shoxsanam Muratova Boltayevna
Termiz davlat pedagogika instituti Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada O’zbekistonda badminton sport turining rivojlanish tarixi, badmintonda sportchining jismoniy sifatlarini rivojlantirish muammolari, shuningdek, badmintonchilar mashg‘ulot jarayonida texnik-taktik tayrgarligini oshirish, rivojlantirish muammolari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: badminton, jismoniy tayyorgarlik, sport ixtisosligi, texnik-taktik tayyorgarlik, tayyorlov mashqlari, taktik tayyorgarlik, tayyorlov mashqlarning metodikasi.

Annotation: The article discusses the history of the development of badminton sport in Uzbekistan, the problems of developing the physical qualities of an athlete in badminton, as well as the problems of improving and developing the technical and tactical skills of badminton players during training.

Keywords: badminton, physical training, sports specialty, technical-tactical training, training exercises, tactical training, methodology of training exercises.

Badminton o‘yini ko‘ngilochar mashg‘ulot sifatida inson turmush tarziga kirib kelgan. Endilikda u sport turi sifatida shakllanib ham ulgurdi. Uning salomatlikka foydasi biqiyos. U bilan shug‘ullangan bola chaqqonlikka, epchillikka, barcha harakatni zudlik bilan anglab olib shunga yarasha javob qilishga o‘rganadi**.**

Mukammal harakatlarni talab qiluvchi ushbu mashg‘ulot, hushyorlikka vat yezda javob qaytarishga undaydi. Bu o‘z navbatida diqqatni jamlashga, epchillikka o‘rgatadi, stressdan qutulishga, yordamberadi. Badminton o‘yini yoshlarimizda katta qiziqish uyg‘otmoqda. Bu tezlik, yepchillik, moslashuvchanlik, ko‘z, aniqlik, yaxshi reaksiya va yo‘nalish kabi qimmatli fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. O‘yinda ishtirok yetish sizni dadil va qat’iyatli harakat qilishga o‘rgatadi, Iroda, tashabbus, chidamlilikni tarbiyalaydi. Ikkitadan ikkita o‘yin do‘stlik tuyg‘usini, sherik bilan yaqin aloqani va boy va aqlli taktik kombinatsiyalarni yaratish uchun ijodiy qobiliyatni rivojlantiradi.

Badminton kichik to‘rtburchaklar platformada birma-bir (yakkalik) yoki ikkitadan ikkitadan (juftlik yoki aralash o‘yinlar) o‘ynaladi. O‘yinchilar navbat bilan to‘pni patlar huni shaklida raketkalari bilan urishdi. Tukli to‘p (keling, uni

"shuttlecock" deb ataymiz) har bir zarbadan keyin past to‘r ustidan uchib o‘tadi va yostiqqa tegmasdan yana raketka bilan uriladi va yana to‘r orqali uchadi. Badminton o‘ynash texnikasi oddiy: to‘rtta asosiy zarbani o‘zlashtiring —o‘ng, chap, yuqori va pastki, va siz o‘ynashingiz mumkin bo‘ladi. Inventarizatsiya ham oddiy. Agar ikkita yoki to‘rtta (juft o‘yin uchun) raketkalar va bitta 1 ta shattlecock bo‘lsa, allaqachon o‘yinni tashkil qilish mumkin. O‘yin maydonchasiga qo‘yiladigan talablar ham juda kamtar. Badminton uchun oddiy tuproqli kichik tekis uchastka, har qanday sport maydonchasi, maysazor va shunchaki hovli juda mos keladi. Siz butun yil davomida o‘ynashingiz mumkin: yozda ochiq havoda, qishda sport zalida yoki ochiq havoda. Sinflar uchun maxsus joylar yo‘qligi sababli havaskorlar ko‘pincha qoidalarsiz o‘ynashadi. Ishdan keyin, tushlik tanaffusida, lagerda, kottejda, plyajda — ular hamma joyda katta ishtiyoq bilan o‘ynashadi.

Vairlar Mahkamasining 2020-yil 11-martdagi 143-son qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasida badminton sport turini rivojlantirish chora-tadbirlari dasturi ishlab chiqish, Respublikada badminton sport turini yanada keng rivojlantirish, aholi keng qatlamlarini, xususan, yoshlarni badminton sport turi bilan muntazam shug‘ullanishga jalb etish, ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, yuqori malakali trener kadrlarni tayyorlash tizimini rivojlantirish, mavjud moddiy-texnika bazadan samarali foydalanish chora tadbirlari ishlab chiqildi.

Ushbu qaror ijrosini ta’minlash maqsadida badminton sport turi bilan shug‘ullanuvchilar uchun shart-sharoitlar yaratish, ushbu sport turining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni zamonaviy sport anjomlari bilan ta’minlash, ushbu yo‘nalishda davlat-xususiy sheriklik sub’ektlarining faoliyatini rivojlantirish, badminton sport turi bo‘yicha kadrlar salohiyatini yanada oshirish, yuqori malakali, chuqur kasbiy bilimga va axloqiy fazilatlarga ega bo‘lgan malakali trenerlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, ularni ilmiy-metodik jihatdan ta’minlash muammolarini atroflicha hal etish lozim.

O’yinda raqib urgan koptokchani yerga tushirmay unga qaytarish muhimdir. 15 hol (ayollar va bolalar 11 hol) gacha sanaladi. 3 yoki 5 qur o’ynaladi. Hol 0 va juft bo’lganda koptokcha o’ngdan, toq bo’lganda chapdan uriladi. Juftli o’yinlarda o’ng tomondan boshlanib, har xoldan keyin o’yinchilar sherigi bilan o’rin almashtiradi.

Badminton qadimgi Malayyada vujudga kelgan, keyinchalik Osiyodagi boshqa mamlakatlarga tarqalgan. 19-asrning 70- yillarida Angliyada rasm bo’lib, o’yin qoidalari ishlab chiqilgach Yevropaning boshqa mamlakatlariga ham yoyildi. Xalqaro badminton federatsiyasi (IBF) 1934-yil tashkil topdi, unga 80 dan ortiq mamlakat a’zo (1991). 1977-yildan jahon birinchiligi o’tkazib kelinadi. 1992-yildan Olimpiya

o’yinlari dasturidan joy oldi. Erkaklar uchun Tomas kubogi (1947-yildan), ayollar uchun Uber kubogi (1955-yildan) eng yirik xalqaro musobaqalar, Angliyaning ochiq birinchiligi (Uimbldon turniri) esa norasmiy jahon chempionati hisoblanadi.

Badminton O’zbekistonda 50-yillardan rivojlana boshladi. O’zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasining boshlig’ining tashabbusi bilan badminton sport turi Akademiya harbiy xizmatchilari orasida keng ommalashdi. Jumladan tashkil etiladigan sport musobaqalari dasturida badminton sport turi ham katta qiziqish bilan o’ynalmoqda.

Badmintonchilar mashg‘ulot jarayonida texnik-taktik tayrgarligini oshirish Badminton sport turining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Badminton sport turida *umumiy jismoniy tayyorgarlik (UJT)* jarayoni organlarimiz, tuzilmalarimizning funksiyalarni rivoj-lantirish bilan sport ixtisosligi uchun lozim bo‘lgan mavjud shart-sharoitlar yuzaga keltiradi, tayyorgarlik jarayoni hajmini kengaytiradi, shuningdek, sportchini turli xil harakat, ko‘nikma va malakalari zahirarsini va ularning orasidagi o‘zaro munosabatlarini boyitadi.

Maxsus tayyorgarlik esa, muayyan sport turi uchun xos bo‘lgan sifat va qobiliyatlarni rivojlantirishni ta’minlaydi, shuningdek, aynan shu sport turiga xos texnik va taktik bilim va amaliy malakalar bilan qurollantiradi.

Umumiy jismoniy tayyorgarlikni ham, maxsus jismoniy tayyorgarlikni ham, Badminton mashg‘uloti jarayonidan chiqarib tashlab yoki birini ikkinchisi bilan almashtirib bo‘lmaydi. Chunki umumiy va maxsus tayyorgarlik orasida o‘zaro uzviy bog‘liqlik mavjud. Ularning o‘rtasidan chegara o‘tkazish mumkin emas. Ayrim banminton mutaxassislar shunga tayanib, sport trenirovkasining bu jihatlarini ajratmaslikni taklif qiladilar. Bizning fikrimizcha esa umumiy va maxsus tayyorgarlik o‘zining xusu siy funksiyalari, vositalari, usullari va shuningdek, mashg‘ulot jarayonlari bilan birmuncha bir - biridan farq qiladi.

Badminton mashg‘uloti jarayonida texnik-taktik tayyorgarligini oshirish bo‘yicha quyidagi xulosalarga keldik:

1. Badmintonchilarning texnik-taktik mahoratlarini, jismoniy va maxsus tayyorgarliklarini ancha stabil o‘sishi uchun mashqlarni sikllar bo‘yicha, tayyorgarlik bosqichlari bo‘yicha shunday qo‘llash maqsadga muvofiqki, unda mashg‘ulot jarayonining oldingi bosqichi keiyngisiga ijobiy ta’sir qilsin.

2. Tayyorlov mashqlarning metodikasi, musobaqalarga tayyorgarlik bosqichlarini, umumiy jismoniy tayyorgarlikni, maxsus jismoniy tayyorgarlikni, maxsus tayyorgarlikni hisobga olgan holda tuzilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, Badminton mashg‘uloti jarayonida texnik-taktik tayrgarligini oshirish sportchining jismoniy sifatlarini rivojlantirish – jismoniy tayyorgarligi, tanlangan sport turi bo‘yicha texnik va taktik tayyorgarliklarini hamda ularga oid nazariy bilimlarining darajasini to‘xtovsiz kengaytirish, ma’naviyati, ruhiy sifatlarini tarbiyalashni doimiy nazoratda tutish talabini qo‘yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasida badminton sport turini rivojlantirish chora-tadbirlari dasturi ishlab chiqish to‘g‘risidagi Vairlar Mahkamasining 2020 yil 11 martdagi 143-son Qarori
2. Achilov A.M. Akramov J.A. Goncharova O.V. Bolalarning jismoniy sifatlarini tarbiyalash. 2004 y. Toshkent.
3. Кодирова, М. А., Абатова, Г. Н. (2021). Прессо-депрессорная разминка как эффективное средство настройки психофункционалной готовности спортсменов к соревнованиям. Academic Research in Educational Sciences
4. Сафарова, Д. Д., Алиева, К. К., & Серебряков, В. В. (2017). Об особенностях компонентного состава массы тела у спортсменок, спетсиализирующихся в спортивных эдиноборствах. Наука и спорт: современные тенденсии.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

MAGISTRLARDA ILMIY TADQIQOT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Ma’luda Xusanova Nurdinovna
Namangan davlat universiteti doktoranti
maludaxusanova82@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada oliy ta’lim muassasalari magistrlarining ilmiy tadqiqot kompetentsiyalarining mazmuni va metodologik asoslari tahlil qilingan. Shakllantirilgan xulosalar asosida oliy tahlim magistrlarda ilmiy-tadqiqot kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘z va tushunchalar: ilmiy tadqiqot kompetentlik, tadqiqotchilik kompetentligi, kreativlik, tadqiqotchilik faoliyati.

Annotation: The article analyzes the content and methodological bases of the scientific-research competencies of masters of higher educational institutions. On the basis of the formed conclusions, proposals and recommendations on the development of research competence of higher education masters were developed.

Keywords: scientific research competence, research competence, creativity, research activity.

Mavzu tanlash va uning xozirgi kundagi dolzarbligini asoslash «sof ilm»ni shakllantirishdir. Ilmiy - tadqiqot mavzusini tanlash mavzu (muammo)ning ishlanganlik darajasini aniqlashdan boshlanadi.

Ilmiy tadqiqot o‘tkazish ratsional tashkil etiladigan, o‘ziga xos metodika va metodlarga ega ijodiy faoliyatdir. Uning ratsionalligi inson aqlu idroki va real hayotiy talablarni bilan bog‘liqligida, metodikasi va metodlari esa, ilm-fanda qabul qilingan, ijodiy faoliyatni samarali o‘tkazishga yordam beradigan usullar va mexanizmlardan foydalanganidadir.

Ilmiy izlanish murakkab, serqirra va ziddiyatli kechadigan jarayondir. Tadqiqotchi ichki (sensitiv-kognitiv, ma’naviy, aqliy) va tashqi (obyektiv olam, ijtimoiy munosabatlar) ta’sirlari ostida izlanish olib boradi, mazkur ta’sirlarni ilmiy maqsadga yo‘naltirish oson emas. Ilmiy tadqiqot o‘tkazish metodikasini egallagan, ilmiy metodlardan yaxshi xabardor va ularni qo‘llay oladigan shaxs ko‘zlagan maqsadiga erishadi, ilm-fan sohasida biror e’tiborli fikr ayta oladi.

Ilmiy tadqiqot o‘tkazish metodikasini yaratish borasida katta tajriba to‘plangan, har bir tadqiqot unga nimadir qo‘shgan. Ushbu tajribani to‘plash, unga yaxlitlik, ma’lum bir shakl berish ehtiyoji mavjuddir.

Ilmiy tadqiqot o‘tkazishning asosiy maqsadi obyekt (predmet)ning real holatini ideal holatga ko‘tarish hisoblanadi. Mazkur maqsadga yetishning samarali yo‘llarini, mexanizmlarini topish va jamiyatga taklif etish olimning vazifasidir. Mualliflar yosh tadqiqotchilarni o‘z burchini obyektiv bajarishga, buning uchun esa ilm-fanda shakllangan metodlarga tayangan holda ijodiy kreativ pozitsiyada turishga talab etadilar.

Mavzuning dolzarbligini asoslash orqali tadqiqotchi muammoning davr, taraqqiyot, ilm-fan uchun qanchalik muhimligini isbotlaydi. Mavzuning dolzarbligini yuqoridagi obyektiv va subyektiv omillar orqali asoslash mumkin. Mavzuning o‘rganilmaganligi yoki kam o‘rganilgani, muammoga oid ziddiyatli yondashuvlir, kontseptsiyalar ilgari surilayotgani, u yoki bu hodisaning pozitiv natijalariga olib kelmayotgani, taraqqiyotga to‘siq bo‘layotgani, shaxs va jamiyat munosabatlarida «begonalashuv» hollarining paydo bo‘layotgani, huquqiy normalarni deviant xulq-atvorga samarali ta’sir eta olmayotgani dolzarb mavzular sifatida tadqiq etilishi mumkin. Biroq mavzu dolzarbligini asoslashda ilmiy izlanishlardan kelib chiqarilgan bitta pastulatga tayanish darkor. U – tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holati bilan ideal holati o‘rtasidagi qarama-qarshiliklardan kelib chiqishdir.

Tadqiqot qanday sabablar, omillar insonning ideal holatga yetishiga to‘siq bo‘lmoqda, nimalar qilganda insonni ideal holatga yetkazish, tarbiyalash mumkin, degan savollarga javob izlashi darkor. Tadqiqot mavzusining dolzarbligini asoslayotganda obyekt (predmet)ning ideal holatga ketishiga g‘ov bo‘layotgan asosiy sabablar, omillar ko‘rsatilishi zarur. Tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holati bilan ideal holati o‘rtasidagi fundamental mushtaraklik uning (obyekt yoki predmetning) makon va zamonda mavjudligidir. Tadqiqot obyekti (predmeti) izlanishdan oldin ham makon va zamonda mavjud edi, u izlanishdan keyin ham makon va zamonda mavjud bo‘lishi zarur. Lekin u real holatdan ideal holatga o‘tganida sifatan o‘zgarishi, ya’ni real holatida yo‘q xislatlar, qarashlar, ko‘nikmalar va aloqalarni o‘zida shakllantirishi mumkin. Real holat ideal holatning antogonisti emas, u ideal holatning takomillashtirilishi zarur bo‘lgan ko‘rinishidir. Ideal holat ham real holatning antogonisti emas, u real holatning takomillashtirilgan ko‘rinishidir. Biroq ijtimoiy taraqqiyot real holatni boricha, mavjudligicha qoldirolmaydi, uni takomillashtirmay, ijtimoiy taraqqiyot amalga oshmaydi. Ijtimoiy taraqqiyotning immanent qonuni real holatdagi g‘ov, to‘siq, konservativ qarashlarni ideal holatning ziddi, hatto raqibiga

aylantirishi mumkin. Shuning uchun ham jamiyat bir ijtimoiy-tarixiy bosqichidan ikkinchi, ko‘pincha ilgarigi bosqichga zid, qarama-qarshi bosqichga o‘tayotganida real holatdagi mavjud to‘siqlarni kuch bilan bartaraf etadi. Ko‘pincha tadqiqotchilar mavzu dolzarbligini asoslashda konstatatsiya (tasdiqlash) usulidan foydalanadilar. Aslida muammo mavjudligini ta’kidlash ham konstatatsiya usulidir. Ammo, bizning fikrimizcha, mavzu dolzarbligini asoslashda nafaqat konstatatsiya, shuningdek, ziddiyatlarni keltirish, real holatdagi to‘siqlarni sanash, ideal holatga yetishishning ijtimoiy zaruriyat ekanini tahkidlash usulidan ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ijtimoiy hayotning sotsiodinamik xususiyati mavzu dolzarbligini real holatdan ideal holatga borish yo‘llarini izlash orqali asoslashga undaydi. Konstatatsiya usuli ko‘pincha barqaror, turg‘un narsalarni, amalga oshirilgan hodisalarni qayd etish bilan chegaralanadi. Tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holatidan ideal holatiga borishi esa ijtimoiy taraqqiyotning sotsiodinamik xususiyatiga muvofiqdir, shuning uchun mavzu dolzarbligini asoslashga sotsiodinamik yondashish darkor.

Ilmiy tadqiqot ma’lum bir konseptsiya, qarash va maqsad bilan o‘zini chegaralashi darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущего учителя средствами интегрированного учебного содержания. // Начальная школа. – 2004.–№2.

2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. // Педагогика. – 2003. – №10.

3. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. // Педагогика. – 2001. – №10.

4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы. // “Народное образование” журнали. – 2003. – № 2.

5. Коджаспирова Г.М.. Педагогика. Учебник для студентов высших учебных заведений. – М.: “Гардарики”, 2004.

6. Muslimov N.A., Усмонбоева М., Мирсолиева М. “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Т: 2016

O‘ZBEKISTONDA AYOLLAR FUTBOLI TARIXI VA ISTIQBOLLARI

Gulchexra Esanova Boybo‘riyevna
Termiz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ayollar futboli tarixi, ayollar futboli mashg‘ulotlarini takomillashtirish va uning samaradorlik natijalarini aniqlash usullari bayon etilgan

Kalit so‘zlar: barkamol avlod, jismoniy tarbiya, ayollar futbolini rivojlantirish, futbol jamosi, futbol sport maktablari

Annotation: This article describes the history of women’s football in Uzbekistan, methods of improving women’s football training and determining its effectiveness.

Keywords: mature generation, physical education, development of women’s football, football team, football sports schools.

Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash, qobliyatli yoshlarni sportga jalb etish, milliy futbolimizni yanada qo‘llab quvvatlash va rivojlantirish uchun shart sharoitlar yaratish, yosh futbolchilarni tanlab olish va ularda profissonal maxorat hamda ko‘nikmalarni chuqur rivojlantirishni ta’minlash, shuningdek, ulardan futbol bo‘yicha mamlakat klublari va terma jamoalariga ishonchli zahirani shakllantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidneti va Vazirlar Mahkamasining bir qator farmon va qarorlari qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5368 sonli farmoni va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 16-martdagi “Futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3610 qarori mamlakatimiz jismoniy tarbiya va sport sohasi, jumladan yurtimiz futbol mutasaddilari uchun ulkan imkoniyatlarni yaratib berdi.

Ayollar futboli ham mamlakatimizda keng doirada rivojlanayotganini, barcha viloyat va tumanlarda ayollar futboli bo‘yicha musobaqalar o‘tkazilayotganligi, qizlar futbolning darajasini ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda 1980-1990-yillarda futbol sporti bo‘yicha ilk musobaqalar o‘tkazilganligini mutaxassislar ta’kidlashadi.

1997-yildan ayollar o‘rtasida milliy chempionat o‘yinlari o‘tkazilib kelinadi. Milliy chempionat o‘yinlarida respublikamizning Toshkent, Samarqand, Namangan, Jizzax, Nukus, Navoiy, Qarshi, Andijon, Buxoro shaxarlari jamoalari munosib

qatnashib kelmoqda. O‘zbekiston futbol federatsiya qoshidagi Ommaviy futbol bo‘limi mutaxassislarining hisob kitoblariga ko‘ra, 2012-yil 500 ming nafarga yaqin ayol-qiz futbol bilan mashg‘ul bo‘lgan. Qarshi shahrida ilk bor Sevinch ayollar jamoasi tashkil topgan paytda 10 dan ortiq qizni to‘plashga erishilgandi. Hozirgi kunda Qarshi shaxri mamlakatimizning ayollar futbol markaziga, Sevinch jamoasi tengsiz futbol jamoasiga aylangan. Sevinch jamoasi bir necha bor xalqaro turnirlarda g‘olib chiqdi, sovrindorlar safidan joy oldi. Bugungi kunda professional klublar qoshida qizlar futbol to‘garaklari tashkil etilmoqda. Futbol bilan jiddiy tarzda shug‘ullanayotgan yosh qizlarni ko‘pligi ayollar futbolning yanada ommaviylashishiga olib kelmoqda. Ayol-qizlar futbolni ommaviylashtirish va musobaqalar o‘tkazish, tashkil etishda ayollar futboli, mini-futbol plyaj futboli assotsiatsiyasi tuzilgan bo‘lib, futbol sohasidagi ishlarni rivojlantirishda katta turtki bo‘lmoqda. Keyingi yillarda futbolchi qizlarimiz xalqaro musobaqalarda, Osiyo chempionati saralash uchrashuvlarda, olimpiyada saralash o‘yinlarida raqib jamoalariga munosib qarshilik ko‘rsatishmoqda. Lekin terma jamoalarimiz chepmionatlarga o‘tish turnirlarida Osiyoning Xitoy, Janubiy Koreya, Avstraliya, Yaponiya jamolariga mag‘lubiyatga uchrashmoqda.Ushbu yurt jamoalari qizlari Osiyoning va Jaxonning kuchli jamoalari deb ta’kidlanmoqda. Mamlakatimizda qizlar futbolning ommaviylashishi va rivojlanishi klublarda, terma jamoalarda kuchli iqtidorli futbolchi qizlarning etishib chiqishga olib keladi va bu xalqaro o‘yinlar, olimpiyada musobaqalarida mamlakatimiz sharafini munosib ximoya qilishlariga zamin yaratadi. Mamlakatimiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritganidan so‘ng, ayniqsa, o‘zbek xotin - qizlarini sportning turli ko‘rinishlariga jalb etish bora-sida hukumatimiz tomonidan qator chora - tadbirlar belgilandi.

Xotin - qizlar futboli birinchi bo‘lib, XX asr boshlarida Yevropada vujudga kelgan. Shuningdek, bu sport turi Skandinaviya xotin - qizlar orasida keng tarqalib, ancha rivojlangan. O‘zbekistonda esa xotin - qizlar futboli mustaqillikka erishganimizdan so‘ng tashkil etildi.

Natijada, ko‘p o‘tmay, ya’ni 1997-yil xotin - qizlar orasida birinchi bo‘lib futbol bo‘yicha Respublika birinchiligi musobaqalari o‘tkazilib kelinmoqda. Bu musobaqalarda asosan Andijonning “Andijanka” jamoasi bir necha yil peshqadamlik qilib keldi. Lekin keyingi yillarda Qarshining “Sevinch” jamoasi gegemonlik qilmoqda. Buxoro xotin - qizlar futbol jamoasi 1996-yilda tashkil etildi. Bu jamoaga Raxmatov Sulaymon bosh murabbiylik vazifasiga tayinlandi. Jamoa yosh hali xotin - qizlar futboliga unchalik e’tibor berilmaganligi sababli va tarkibning to‘liq bo‘lmaganligi jamoani shakllantirishda va uning asosini tashkil etishda qiyinchiliklar

tug‘dirdi. Jamoa tarkibida iqtidorli futbolchilardan faqat Xasanova Ilmira, Nurimanova Dilshoda, Asadova Irinalarni tilga olish mumkin.

O‘zbekiston terma jamoasi Hindistonning Goya shahrida o‘tkazilgan Osiyo chempionatida qatnashib 5-o‘rinni egalladilar, Osiyoda etakchilik qilib kelayotgan jamoalar bilan teng kurashib futbolchi qizlarimiz O‘zbekistonda xotin - qizlar futbol rivojlanayotganini yana bir karra isbotlab berdilar. Shu yili Janubiy Koreya va O‘zbekiston futbolchi xotin - qizlari bilan ikki marta o‘rtoqlik uchrashuvi o‘tkazildi. Uchrashuvlardan birtasi bizning qo‘hna va hamisha navqiron Buxoro shahrida o‘tkazildi. O‘yin O‘zbekistonlik sportchi qizlarimizning g‘alabasi bilan yakunlandi. Fedorova Tatyana o‘z mahoratlarni yaksak darajada namoyon etdilar.

Xotin - qizlar futbolining rivojlanishida talaba qizlarni sport to‘garaklariga jalb qilishda oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan talaba sport klublari mas’ullari ham jismoniy tayyorgarlik, jismoniy tarbiya, sport kabi tushunchalarni va ularning jamiyatdagi mohiyati, xalqimizni sog‘lomlashtirishdagi ahamiyatini, sog‘lom avlodni tarbiyalashdagi rolini yaxshi anglab etmog‘i zarur. Qolaversa oila, mahalla, maktab, kasb-hunar kollejlari bunga jiddiy yondoshishlari zarur. Bolalikda jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishga hosil qilingan hoxish-istak kelgusida ham buni amalga oshirishga undaydi. Buning natijasida inson butun bir hayoti davomida izchil ravishda jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishga harakat qilib uning jismoniy, ruhiy, aqliy faollik darajasi, ish qobiliyatini saqlab turadi.

Xulosa qilib aytganda, xotin - qizlar futbolini rivojlantirish ijtimoiy, psixologik, biologik omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. O‘zbekistonda Xotin - qizlar futbol jamoalarini shaklantirish va ularni tashkil etish va rivojlantirishda erishilgan yutuqlar bilan birga oldimizda o‘z yechimini kutib turgan bir qator muammolar va vazifalar borligini ham e’tirof etishimiz lozim:

- ta’lim muassasalarida O‘zbekiston futbol tarixi to‘g‘risida ko‘proq ma’lumotlar berish;

- -mahallalarda xotin-qizlar sporti (ayniqsa futbol)ni rivojlantirishda, ta’lim muassasalari, oila, hokimiyat organlari faoliyatini aniq harakat dasturi asosida muvofiqlashtirish;

Mahalla hududidagi sportga qiziqishi bor, iqtidorli xotin - qizlarni aniqlash va ularni istiqbolli yo‘naltirish.

-futbol sport sohasidagi xotin-qiz o‘qituvchilar va murabbiylar malakasini oshirish jarayoniga jahondagi etakchi olimlar va mutaxassilarni jalb etish;

- futbol sport maktablari qoshida qiz bolalar uchun futbol bo‘limi ochilsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

-xotin - qizlar futbolining yaratilishida jamoda ma’naviy ma’rifiy ishlarni jonlantirish, sportchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, birinchi o‘rinda moddiy manfaatni emas balki fidoyilikni ustun qo‘yish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramov J.A, Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning musobaqa faoliyatning xususiyatlari. // Fan-sportga №1 -2007 y.
2. Botirov H.A. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya tarixi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. T.: 1994
3. Sultonov Sh.U. Futbol o‘yininig paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixi. T.:2011

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Humayra Turayeva
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti
Ilmiy rahbar: Cholg‘u va ijrochilik mahorati kafedrasi dotsenti M.A. Ilhamov.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarining musiqa madaniyati darslarini sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarini amalda qollash yuzasidan tajriba-sinov ishlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: musiqa, ta’lim, pedagogika, maktab, tajriba, texnologiya, musiqa madaniyati, metodika.

Annotation: This article describes experimental work on the implementation of modern pedagogical technologies in improving the quality and efficiency of music culture lessons of general secondary schools.

Keywords: music, education, pedagogy, school, experience, technology, music culture, methodology.

Dunyoda ikkita ta’lim falsafasi mavjud: ulardan biri bilish, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchisi ta’lim jarayonida shaxsning rivojlanishini asosiy qadriyatidir. Birinchi model hozirgi musiqa ta’limi tizimida namoyon bo‘ladi. Ikkinchisi esa, pedagogik tizim modelidagi ta’lim, bunda asosiy e’tibor hissiy, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishga qaratiladi, bolaga shaxs sifatida qaraladi, uning rivojlanishi o‘z-o‘zidan qimmatli natija sifatida tushuniladi. Bunday pedagogikaning asosiy vazifasi - bolalarning tabiiy iste’dodlarini rivojlantirish, ijodiy shaxsni tarbiyalash, ijodkorlik, uning eng muhim sifati, mazmuni, shakllari va usullarini bolaga moslashtirishga intilishdir. Musiqa darslarining yoshlar tarbiyasi shakllanishidagi ahamiyatini inobatga olgan holda, musiqa darslarining strukturasi hamda musiqa darslarini sifatli olib borish jarayonini ta’minlash, ularning sifat samaradorligini oshirish va mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kun jamiyatdagi dolzarb mavzulardan biridir.

Musiqa dars sifati va samaradorligini yanada tiklash uchun xorijiy mamlakatlarda musiqa ta’lim - tarbiyasi tizimini o‘rganish va tahlil qilishni maqsadga muvoffiqdir. Har bir xalqning musiqa tarbiyasi metodikasi pedagogikaning didaktik qonuniyatlariga va shu millatning musiqa madaniyati, tili va madaniy an’analariga

asoslangan holda shakllanadi. Shu bilan birga musiqa tarbiyasining tuzilishi, tizimi va ilmiy - metodik yutuqlari boshqa millatning ma’rifiy madaniyatiga ham ijobiy ta’sir etadi. Bolgariya musiqa talimi tizimida “столбица” (ustun) metodi, Rossiyada “Три кита”, Yaponiyada “Sudzuki” ishlash metodlari ta’lim jarayoniga tadbiq etish, YUNESKO qoshidagi ISME (International Society for Music Education) Xalqaro musiqa ta’limini rivojlantirish jamiyati musiqa o‘qituvchilarni malakasini oshirish, xalqaro miqyosda anjumanlar o‘tkazishda kompozitorlar, amaliyotchi - pedagoglar, bolalar xor jamoalarining rahbarlari ishtirokini ta’minlash, musiqani targ‘ibot etib, musiqa o‘qituvchilari va bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari orasida tajriba almashish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatda ta’lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilari, o‘quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o‘rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta’limning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi musiqa ta’limi tizimi mamlakatimizda uzoq vaqtdan buyon rivojlanib kelgan musiqa madaniyati an’analariga asoslanadi. Uzluksiz ta’limni ta’minlaydigan ko‘p bosqichli tizim musiqa maktabidan tortib oliy o‘quv yurtlari - universitetlar, konservatoriyalar rivojlandi. Shu tarzda shakllangan musiqa ta’limi tizimi jamiyatimiz uchun o‘ziga xos, xarakterli hodisa bo‘lib, u tashkiliy jihatdan murakkab tuzilishga, alohida ichki va tashqi aloqalarga ega. So‘nggi yillarda ta’limni axborotlashtirishning o‘sishi bolaning ijodiy individualligini rivojlantirishga yordam beradigan ehtiyojni anglash muammosini keltirib chiqarmoqda. Profillashtirish kasbiy tayyorgarlikning tashviqot bosqichidir, shuning uchun uni yuqori toifali mutaxassis tayyorlash usuli deb hisoblash mumkin. Bunda musiqa maktablarining, konservatoriya yoki oliy o‘quv yurtlari bilan hamkorligi katta imkoniyatlar ochadi. Pedagogik texnologiya tushunchasi pedagogik leksikonga mustahkam kirdi. Pedagogik texnologiya - shakllar, o‘qitish usullari, ta’lim vositalarining maxsus majmuasi va tartibini belgilovchi psixologik-pedagogik munosabatlar majmui va pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy qurolidir.[1]

Tadqiqot ishimiz doirasida umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi musiqa ta’limining pedagogik va metodik jihatdan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganligi,

[1] https://agartu.com/. Актуальные проблемы и современные тенденции в преподавании музыкально-теоретических дисциплин. Гребенникова Людмила Михайловна Преподаватель музыкально-теоретических дисциплин КГКП «Детская школа искусств» г. Сатпаев

o‘qituvchining pedagogik texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha tajribasi, bu faoliyatga munosabati o‘rganildi.

Tajriba boshidagi natijalar:

№	Musiqiy – nazariy, amaliy ijrochilik bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalar mazmuni	O‘quvchilar soni			
		Tajriba guruhi 5 b - 31		Nazorat guruhi 5 d - 33	
		Ijobiy	Salbiy	Ijobiy	salbiy
1.	Musiqani idrok etishi (janr, lad, o‘lchov, xarakter)	14	17	14	19
2.	Musiqaga tavsif bera olishi (ijro uslubi, g‘oyaviy badiiy mazmuni, shakli)	11	20	11	22
3.	Nazariy tahlil	13	18	13	20
4.	Ijro etish malakasi	12	19	11	22
5.	Vokal – xor malakasi (soz, ansambllik)	10	21	15	18
6.	Nota o‘qish malakasi	15	16	11	22
7.	Cholg‘u sozlari haqida bilish	11	20	10	23
8.	Xalq va zamonaviy musiqaning o‘ziga xos xususiyatlari,uslublari haqida bilim va tushunchalari	14	17	13	20
9.	Xotirasi	13	18	12	21
10.	Musiqa terminlarini izohlay olishi	14	17	14	19

Shundan so‘ng, an’anaviy uslubdagi mashg‘ulotlarga nisbatan yangi pedagogik texnologiyalar bilan boyitilgan darsning afzallik jihatlarini aniqlash bo‘yicha ishlab chiqqan dastur asosida tajriba – sinov ishlarini shakllantiruvchi bosqichidagi vazifalarni amalga oshirishga oshirildi. O‘quv mashg‘ulotlarining mazmuni, mohiyati va musiqiy faoliyatlarning o‘ziga xoslik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularga mos texnologiya va pedagogik metodlardan o‘z o‘rnida foydalanildi va texnik vositalar yordamida namoyish qilish, ko‘rsatish kabi uslublarga keng o‘rin berildi. Tajriba – sinov davrida o‘quvchilarni darslarga munosabati, mavzularni

o‘zlashtirishga intilishlari, o‘qituvchiga berayotgan savollari, o‘z ustida ishlashlari, berilgan topshiriqlarni mustaqil bajarishlari ayrim muddatda tez rivojlansa, ayrim muddatda sekinroq kechishi ham kuzatildi. Bunda o‘quvchilarni mavzu bo‘yicha bilim, asarlarni tinglash, tahlil qilish, kuylash, o‘z amaliy ijrolarini namoyon eta olishlariga e’tiborni kuchaytirildi. Musiqa darslari jarayonida ta’limni texnologik tashkil etish ta’limni zamonaviy talablar asosida, amaliy tarzda, o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti tarzida tashkil etish dars sifat va samaradorligi ta’minlanishi amalda ko‘rib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Л.М. Гребенникова. Актуальные проблемы и современные тенденции в преподавании музыкально-теоретических дисциплин. Преподаватель музыкально-теоретических дисциплин КГКП «Детская школа искусств» г. Сатпаев. https://agartu.com/.
2. I.B. Matyakubov. Bolalar asarlarini akkomponementlashtirish va aranjirovka. 2022-yil.
3. T.Ortiqov. Musiqa oqitish pedagogikasi. 2010-y.

“YOLG‘IZLIK”, “TANHOLIK” VA “YAKKALANISH” TUSHUNCHALARINING ETIMOLOGIYASI

Mahliyo Yuldasheva Baxtiyorovna
Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Farg‘ona filiali psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Yolg‘izlik hissini talqin qilish borasida ba’zi tadqiqotchilar “Tanholik” va “Yakkalanish” tushunchalaridan farqli ravishda “Yolg‘izlik” maxsus ichki hissiy ma’noni anglatuvchi kechinma ekanligini ta’kidlasalar, ba’zi tadqiqotchilar esa bu tushunchalar o‘zaro sinonim sifatida qo‘llanilishi mumkin ekanligiga urg‘u beradilar. Mazkur maqolada “Yolg‘izlik”, “Tanholik” va “Yakkalanish” atamalari o‘rtasidagi mazmuniy chegaralarni yanada aniqlashtirish uchun ularning etimologiyasiga (atamalarning kelib chiqishiga) e’tiboringizni qaratamiz.

Kalit so‘zlar: yolg‘izlik, tanholik, yakkalanish, etimologiya, antinomiya

Annotation: When it comes to interpreting feelings of loneliness, some researchers point out that “loneliness” is a specific internal emotional connotation, in contrast to the concepts of “solitude” and “isolation”, while some researchers emphasize that these concepts can be applied as synonyms among themselves. In this article, we will focus on their etymology (the origin of the terms) in order to further clarify the content boundaries between the terms “loneliness”, “solitude” and “isolation”.

Keywords: loneliness, solitude, isolation, etymology, antinomy

“Yolg‘izlik”, “Tanholik” va “Yakkalanish” tushunchalari o‘zaro sinonim tushunchalar emasligi haqida S.G.Trubnikova shunday yozadi: “Yakkalanish” insonning ijtimoiy borliqqa nisbatan munosabatidagi jismoniy, fazoviy va davomli joylashuviga bog‘liq, u tashqi namoyon bo‘ladigan hodisa, lekin ichki psixik kechinma emas”.

U.Sadler va T.Djonslarning fikricha: “Jismoniy yakkalanishni aniqlash uchun ko‘z bilan ko‘rish kifoya, lekin yolg‘izlikni anglash uchun uni his qilib ko‘rish lozim”. Bizning fikrimizcha, “yakkalanish” haqida so‘z ketar ekan, “insonning jamiyatdan, oilasidan yakkalanishi” iborasini qo‘llash o‘rinli, lekin “yolg‘izlik” atamasini izohlashda bunday deyish noo‘rin. “Yolg‘izlik” bilan doimo ijtimoiy “yakkalanish” hamnafas emas. Yolg‘izlikni his qilish odamlar ichida bo‘lib ham ro‘y

berishi mumkin. Tashqi ijtimoiy yakkalanish yolg‘izlikni anglatmaydi, balki mazkur hisning paydo bo‘lishi uchun zamin yaratishi yoki uning alomatlarini chuqurlashtirishi mumkin. Yolg‘izlik tashqi yakkalanishdan farqli ravishda insonning jamiyat bilan, o‘z-o‘zi bilan ichki munosabatlarini aks ettiradi va stress, qoniqmaslik, azoblanish, inqiroz kabi salbiy emotsiyalar bilan birgalikda namoyon bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, “Yolg‘izlik” va “Yakkalanish” identik (aynan, o‘xshash) tushuncha emas.

Zamonaviy rus tadqiqotchilaridan G.M.Tixonov “Yolg‘izlik-tanholik” juft tushunchalarini qutbiy mazmunda tahlil qiladi. “Yolg‘izlik” atamasi tahqirlangan, tashlab ketilgan, bir-biridan ajralgan, kommunikativ ojizlikni bildiradi, ya’ni jamiyatdan istisno qilingan sharoitda - subyektiv kechinmalar belgisidir. “Tanholik” atamasini subyektiv his-tuyg‘u sifatida insonning obyektiv tarzdagi o‘zgalardan jismonan uzoqlashishi, deb urg‘u beradi muallif [8].

D.A.Mateyev ikki juft tushunchalar “Yakkalanish-yolg‘izlik” va “Tanholik-yolg‘izlik” tushunchalarini antinomiyalar, ya’ni to‘g‘ri deb qabul qilingan ikki holat o‘rtasidagi ziddiyat va qarama-qarshilik, deb ataydi. Olimning yozishicha, “Yakkalanish” subyektning atrofidagi qurshovdan majburan uzilishi, o‘zgalardan jismoniy uzoqlashishidir. Agar “Yakkalanish” tashqi tomondan namoyon bo‘ladigan majburiyat bo‘lsa, “Yolg‘izlik” – ichki subyektiv kechinma. “Tanholik” esa vaqtinchalik yuzaga keladigan kommunikatsiyaning uzilishi va u jamiyatning bir qismi sifatidagi individning muayyan maqsadlarini amalga oshirishdagi muvaffaqiyatini belgilaydi [3].

Yolg‘izlik – doimiy muloqotning buzilishi, insonning atrof-muhitdan og‘riqli uzilishi, o‘z olamiga o‘xshamasligini anglashidir. Mazkur tahlil fanga G.I.Kolesnikova tomonidan kiritilgan bo‘lib, u “Yolg‘izlik”ni ekzistensial mazmun-mohiyatdan yiroq bo‘lgan og‘riqli holat deb ataydi [6], ya’ni olima yolg‘izlik tushunchasiga semantik jihatdan ta’rif bergan.

“Yolg‘izlik” tushunchasiga yana bir yaqin bo‘lgan tushuncha “begonalashish” bo‘lib, u mutaxassislar tomonidan jamiyatdagi qadriyatlar, me’yorlarning qabul qilinmasligi kabi shaxsning ma’naviy yo‘nalishlari qatoriga kiritiladi va individning ichki ruhiy olamidagi erkinlikning chegaralanishi, deb qaraladi.

Tadqiqotchilar yolg‘izlik hissini tahlil qilishda ikkita an’anani ajratishadi; ulardan biri salbiy yo‘nalishdagi yolg‘izlik bo‘lsa, ikkinchisi ijobiy yo‘nalishdagi yolg‘izlik. Inson turmush tarziga yolg‘izlik hissining ta’siri masalasini aniqlashtirish yolg‘izlikni antinomik ko‘rinishda tahlil qilishga imkon beradi, bu bir tomondan shaxsning destruktiv bosqichi sifatida, ikkinchi tomondan yaratuvchanlik sifatidagi

o‘z-o‘zini anglash bosqichini namoyon qiladi. Qarashlardagi turli-tumanlik esa hozirgi kunda yolg‘izlik muammosi va uning psixologik determinantlari yetarli darajada o‘rganilmaganligidan dalolat beradi.

E.N.Zavorotnix yolg‘izlikni turli ijobiy va salbiy hissiyotlar, emotsiyalarni yuzaga keltiradigan subyektiv kechinma, deb ataydi. Muallif yolg‘izlikning aniqlashtiruvchi mezonlarini ko‘rsatib o‘tadi. Ular: yolg‘izlik hissi namoyon bo‘lish kuchining subyektiv bahosi; individ tomonidan yolg‘izlikning tan olinish darajasi; yolg‘izlikning emotsional ko‘rinishi. Tadqiqotchi yolg‘izlik hissining turlarini ham farqlaydi, ya’ni: inkor qilinuvchi yolg‘izlik - shaxs yolg‘izlik kechinmasiga e’tibor qilmaydi; qulay yolg‘izlik – u orqali shaxs o‘z hayotida muvaffaqiyatga erishadi; destruktiv yolg‘izlik – bunda inson yolg‘izlik kechinmasini tiklashga harakat qiladi [7].

“Tanholik” tushunchasiga ko‘plab tadqiqotchilar “yolg‘izlik” tushunchasiga ham taalluqli bo‘lgan tavsiflarni kiritishadi. Bunda yolg‘izlikning ixtiyoriylik va majburiylik xarakteri e’tiborga olinadi. Ixtiyoriy yoki majburiy yolg‘izlik mavqelari mutlaqo ijtimoiy yo‘nalishga ega. Ixtiyoriy yolg‘izlik ijobiy yo‘nalishga ega bo‘lgan holda “tanholik” atamasini ifodalaydi. “Tanholik” tushunchasi tuzilishining turlanishini T.I.Golman quyidagicha izohlaydi: 1) ijtimoiy ahamiyatli insonlar toifasining majburiy jismoniy yoki ijtimoiy yakkalanishi; 2) tashqi aloqalarning ma’naviy takomillashuv maqsadidagi ongli chegarasi; 3) muloqotdagi ehtiyojning qoniqmasligi, tushunilmasligi, ruhiy va ma’naviy yakkalanishning mashaqqatli kechinma sifatida his qilinishi [1].

Shunday qilib, “tanholik” inson tomonidan ongli ravishda o‘z-o‘zini takomillashtirish maqsadida kommunikativ aloqalarning chegaralanishi bo‘lib, uni “bunyodkor yolg‘izlik” deb atasak bo‘ladi.

Sotsiologik hamda psixologik tahlillar olib borgan mualliflardan N.Ye.Pokrovskiy va G.V. Ivanchenkolar, “yolg‘izlik” tushunchasini serqirra ta’rifu-tavsiflarga ega bo‘lgan atama sifatida unga “o‘ta ekzistensial moddiy xarakterga ega” bo‘lganligi uchun universal ta’rif berish mumkin emas, deb tan oladilar. Ba’zi tadqiqotchilar yolg‘izlik hissining ijtimoiy hodisa sifatidagi talqini hozirgi kunda yetarli darajada asoslanmaganligini uqtirishadi. Xo‘sh, buning sababi nimada? Albatta, zamonaviy jamiyat ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning chiziqli rivojlanishidagi shart-sharoitlarda yolg‘izlik hissini o‘rganish biroz murakkablikni tug‘diradi. Modomiki, jamiyatimizdagi bir holatdan boshqa holatga o‘tish jarayonida yolg‘izlik bir qator omillar ta’siriga tushib qoladi.

Yolg‘izlik hissini tushuntirishdagi qarama-qarshi qarashlar qamrovi, uning ko‘pqirrali ifodalanishi, ijtimoiy hodisa sifatidagi o‘lchovining murakkabligi, muammoga oid ishlab chiqilgan metodikalarning nisbatan kamligi mazkur muammoning yechimini topishda qiyinchilik tug‘diradi. G.M.Tixonov “yolg‘izlik” tushunchasining tahlilidagi murakkablik uning binarliligidan, ya’ni ikki tomonlamaligidan deb ta’kidlaydi. Bu, bir tomondan, inson mavjudligining individualligi bo‘lsa, ikkinchi tomondan individning shaxslararo munosabatlarga ehtiyoj sezadigan jamiyat a’zosi sifatidagi qarama-qarshiliklarning mavjudligidandir. Bir qator olimlar, yolg‘izlikni o‘z tarkibiga ko‘plab shakllar va shu shakllarning har bir insonda turlicha his qilinishini namoyon qiladigan kechinma, deb atashadi. Sotsiologiyaga oid izohli lug‘atda “yolg‘izlik – yakkalanish va ijtimoiy munosabatlarning mavjud emasligi” deb ta’riflanadi [4].

Bir qator tadqiqotchilar, yolg‘izlik individning tashqi olamdan yakkalanish holati, deb urg‘u berishadi. Bunda yolg‘izlik hissi insonning ijtimoiy borliqqa birikmasligi va moslashmasligining ko‘rsatkichi, deb hisoblanadi [8]. Yolg‘izlikka holat sifatida ta’rif berilganda subyektiv va obyektiv o‘ziga xoslik farqlanadi. Subyektiv holatga g‘am-g‘ussa, xavotirlik, to‘liqsizlik hissi, tashlab qo‘yilganlik, deprivatsiya ko‘rinishlaridan – ishonch va o‘zaro tushunishning yetishmasligi kiradi. Obyektiv holat esa majburiy jismoniy yoki ijtimoiy yakkalanishdan, shaxslararo munosabatlarning to‘xtatilishi bilan bog‘liq vaziyatlar sababli yuzaga keladi.

G.R.Shagivaleyeva, yolg‘izlik turlarini insonning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro munosabatlaridan kelib chiqib farqlaydi: a) insonning voqelikdagi narsa-hodisalar bilan o‘zaro munosabatlari nuqtai nazaridan: jismoniy, kommunikativ, emotsional, ma’naviy yolg‘izlik; b) vaqt davomiyligi nuqtai nazaridan: onda-sonda va surunkali yuz beradigan yolg‘izlik; v) kelib chiqishi nuqtai nazaridan: ixtiyoriy va majburiy yolg‘izlik; s) holat sifatidagi mezon bo‘yicha: yoqimsiz yolg‘izlik, yoqimli yolg‘izlik, majburiy yolg‘izlik, ekzistensial yolg‘izlik [2].

Amerikalik professor, psixiatr I.Yalom yolg‘izlik turlarini yakkalanish toifalariga bog‘liq holatda tahlil qiladi: 1) ijtimoiy yakkalanish orqali yuzaga keladigan yolg‘izlik; 2) emotsional yakkalanish orqali yuzaga keladigan yolg‘izlik. Olimning fikricha, yolg‘izlik uch shaklda namoyon bo‘ladi: kundalik, ekstremal-vaziyatli va sun’iy (eksperimental va davolovchi).

E.N.Klimentyeva [6] yolg‘izlikning asosiy shakllari sifatida jismoniy yolg‘izlikni obyektiv vaziyat deb qaragan. Unda inson majburiy yoki ixtiyoriy tarzda yolg‘iz qoladi. Olimaning fikricha, ruhiy yolg‘izlik o‘zgalar tomonidan qabul qilinmaslikni his qilish holatini bildiradi.

D.I.Yang yolg‘izlik shakllarini ajratishda uning davomiyligiga e’tiborni qaratgan. Olim yolg‘izlikning uchta shaklini farqlab bergan: uzoq vaqt davomida ijtimoiy aloqalarning buzilishidan kelib chiqadigan surunkali yolg‘izlik; hayotdagi stress hodisalar (yaqinlarni yo‘qotish yoki o‘lim, ajrashish) natijasida yuzaga keladigan vaziyatli yolg‘izlik; qisqa muddatli va tez-tez takrorlanadigan o‘tkinchi yolg‘izlik [7].

So‘zimizning yakunida aytish joizki, “Yolg‘izlik” va “Yakkalanish” tushunchalaridan farqli ravishda “Tanholik”ning kelib chiqishi va namoyon bo‘lishining sharti – bu shaxsning psixologik barqarorligi, o‘zini o‘zi anglashning aniq an’anasi hisoblanadi. Identifikatsiya va yakkalanish mexanizmlarining harakati bu holda optimal muvozanatli xarakterga ega bo‘ladi. Bizning fikrimizcha, tanholik inson tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqilgan hayot strategiyasi natijasi ham bo‘lishi mumkin. Birinchidan, bunday yolg‘izlikni boshdan kechirish davomida shaxs o‘zini o‘zi adekvat tarzda namoyon qilishga intiladi. Ikkinchidan, uning oqibatida o‘z-o‘zini takomillashtirishga faol intilib, psixologik jihatdan barqaror shaxsning yetishuvini ko‘rishimiz mumkin. Demak, tanholik – subyektiv ravishda qabul qilingan yolg‘izlikning pozitiv ko‘rinishi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гольман, Т.И. Социальное одиночество студенческой молодежи в транзитивном обществе: управленческий аспект: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.08 / Гольман Татьяна Ивановна. - Новосибирск, 2008. - 190 с.

2. Закирова, М., & Юлдашева, М. (2022). Феномен одиночества как индивидуальный человеческий капитал личности студентов. In Человеческий капитал как фактор социальной безопасности (pp. 87-92).

3. Матеев, Д.А. Феномен одиночества и проблема нарушения коммуникации: социально-философский аспект: дис. ... канд. философ. наук: 09.00.11 / Матеев Даниел Андреев. - Новосибирск, 2008. - 190 с.

4. Покровский, Н.Е. Универсум одиночества: социологические и психологические очерки / Н.Е. Покровский, Г.В. Иванченко. — М.: Логос, 2008. - 424 с. 299-300 бетлар

5. Трубникова, С.Г. Психология одиночества: генезис, виды, проявления: дис. канд. псих. наук: 19.00.01 / Трубникова Светлана Геннадьевна. - Москва, 1999. - 14 с.

6. Юлдашева, М. Б. ПРОБЛЕМА ФЕНОМЕНОЛОГИИ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА. Министерство высшего и среднего специального

образования Республики Узбекистан Национальный Университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека Факультет социальных наук Кафедра «Философия и логика», 112.

7. Юлдашева, М. Б. (2020). ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА СРЕДИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ. Ответственный редактор, 243.

8. Yuldasheva, M.B. Talabalarda yolg‘izlik hissining ijtimoiy-psixologik determinantlari. Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. 19.00.05 / Yuldasheva Mahliyoxon Baxtiyorovna. – Toshkent. 2022 yil. 121 bet.

9. Yuldasheva, M. B. (2022). Feeling loneliness as a psychological security problem. In Человеческий капитал как фактор социальной безопасности (pp. 331-335).

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

РАСЧЕТ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРОЦЕССА ФЛОТАЦИИ ОБОГАЩЕНИЯ РУД

Нилуфар Шарифжанова Муратжановна
Ассистент Ташкентского университета информационных технологий,
базовый докторант Туринского политехнического университета,
e-mail: lotos1981n@gmail.com

Аннотация: в статье рассмотрены варианты оценки эффективности и результативности автоматизированных систем управления (АСУ) многостадийных процессов флотации обогащения руд, а также оценка качества производства продукции, т.е. качества выходной продукции.

Ключевые слова: оценка, эффективность, результативность, АСУ ТП.

Abstract: the article considers options for assessing the effectiveness and efficiency of automated control systems (ACS) of multi-stage flotation processes for ore dressing, as well as assessing the quality of production, i.e. output quality.

Key words: assessment, efficiency, effectiveness, process control system.

Показатели эффективности АСУ ТП позволяют оценить результат, который приносит автоматизация производства. Известно, что грамотно спроектированная автоматизированная система решает множество задач предприятия. За счет внедрения АСУ ТП удается увеличить объем выпускаемой продукции, сократить трудозатраты, исключить процент брака по вине человека.

Как правило, такая система сравнительно быстро окупает средства, затраченные на ее разработку, проектирование и эксплуатацию. Эффективности такой системы управления технологическим процессом достигается при условии минимального вмешательства персонала как в работу АСУ ТП, так и в сам процесс управления системой, но при этом качество выпускаемых товаров сохраняется на высоком уровне.

Показатели эффективности АСУ ТП:

- повышение производительности труда,
- увеличение объема производства,
- улучшение качества выпускаемой продукции,
- рациональное использование сырья,

- снижение эксплуатационных затрат;
- уменьшение доли ручных операций.

Управление современным производственным предприятием сложно представить без автоматизации процессов. Известно, что на каждом предприятии используют свой порядок оценки эффективности АСУ ТП. При этом анализируемые показатели зависят от первоначальной цели производства. Также принято различать критерии и виды эффективности [1, 3].

Внедрение новых технических средств автоматического управления помогает усовершенствовать действующий технологический процесс, увеличить скорость операций и повысить уровень безопасности на предприятии. Наиболее полное и достоверное представление об эффективности АСУ ТП, несложно получить, обратившись к экономическим показателям.

Признаки эффективной АСУ ТП на производстве:

- Безотказность;
- Надежность;
- Функциональность;
- Безопасность.

Поскольку за счет автоматизации повышаются также качественные характеристики изделий, то АСУ положительно внедряет на такие свойства продукта, как: прочность, долговечность, безопасность. В рамках анализа эффективности АСУ ТП рекомендовано рассмотреть надежность самой системы автоматизации. Оцените ее по таким критериям, как: безотказность, функциональность, защита данных от потери, ремонтопригодность, взаимозаменяемость отдельных компонентов. Так, вы сможете узнать, справляется ли АСУ ТП с заданным объемом функций и задач на производстве.

Одним из важнейших факторов, обуславливающих экономическую эффективность МСП является сокращение производственных потерь, влияющих на себестоимость выпускаемой продукции [4, 5]:

внутрисменные потери рабочего времени и непроизводительные затраты труда вследствие интуитивного или нерационального планирования, контроля и управления;

непроизводственные затраты и потери (штрафы, брак, сверхурочные, амортизация и др.).

Определение количественных показателей экономической эффективности системы гибкого управления МСП является весьма сложной и трудоемкой

задачей. Трудность решения такой проблемы заключается в многокритериальном характере поиска рационального варианта структуры систем управления. Часто зарубежные специалисты подменяют критерий экономической эффективности другими целевыми функциями: уменьшением числа обслуживающего персонала и гибким реагированием на требования рынка. Отечественные специалисты редко используют такой способ оценки, так как критерий экономической эффективности является интегральным выражением всех частных критериев. Например, уменьшение обслуживающего персонала находит отражение в величине экономического эффекта, получаемого народным хозяйством от внедрения новой техники и технологии, а гибкое реагирование на требования рынка связано с сокращением сроков подготовки производства для выполнения новых производственных программ. Среди критериев наиболее признанным в практике является минимум полных приведенных затрат. Этот показатель дает возможность учесть все затраты на приобретение, установку и обслуживание гибкой су, а также позволяет выразить производительность и надежность системы управления МСП через значение потерь прибыли.

Критерий полных приведенных затрат характеризуется следующими двумя составляющими: затратами (материальными и трудовыми) на создание и обслуживание гибкой СУ и потерями прибыли, обусловленными несовершенством выбранного варианта структуры управления [2, 4]. Расчет полных приведенных затрат осуществляется по следующей формуле:

$$Э_{\pi\pi з} = \min_{i \in I}(\mathcal{K}_{зi} E_к + Э_{зi} + \pi\pi_i),$$

где $Э_{\pi\pi з}$- полные затраты, приведенные к общей для всех сос где тавляющих единице времени (год), тыс.сум, I - множество вариантов структур системы управления МСП.

$\mathcal{K}_{зi}$- капитальные затраты на создание i -го варианта системы управления МСП, тыс.сум:

$$\mathcal{K}_{зi} = \mathcal{K}_{зтс_i} + \mathcal{K}_{зпо_i}$$

$\mathcal{K}_{зтс_i}$- капитальные затраты на приобретение, установку и запуск технических средств управления (УВК на базе мини- и микро-ПК,

программируемых команд аппаратов для управления вспомогательными технологическими установками, аппаратуры передачи данных и т.д.);

$К_{зпо_i}$- затраты на разработку или приобретение программного обеспечения (ПО) для реализации задач управления МСП;

$Э_{зi}$ - затраты на обслуживание варианта i МСП за год, тыс. сум:

$$Э_{зi} = Э_{зтс_i} + Э_{зпо_i},$$

$Э_{зтс_i}$ - материальные и трудовые затраты на обслуживание технических средств МСП (заработная плата обслуживающего технического персонала за год, затраты на приобретение сменных носителей машинной информации (дисков, лент, бумаг, кассет, перфолент, перфокарт и т.д.) и запасных частей для технических средств управления; зло,

$Э_{зпо_i}$- материальные и трудовые затраты на обслуживание ПО СУ МСП (заработная плата операторов ПК и инженеров-программистов);

$пп_i$ - потери прибыли в процессе производства, связанные с недостатками эксплуатации i -го варианта МСП, тыс сум

$$пп_i = пп_{в\phi_i} + пп_{оу_i},$$

$пп_{в\phi_i}$ - потери прибыли, вызванные снижением объема реализуемой продукции из-за потерь рабочего времени по вине СУ МСП;

$пп_{оу_i}$- потери прибыли, связанные с увеличением издержек производства из-за неоптимальной организации и управления.

В общем, экономическая эффективность СУ ИСП состоит:

I) из прямой экономии, реализуемой непосредственно на предприятии:

•снижение себестоимости продукции (экономия на накладных расходах, на фонде зарплаты, сырья, материалов, энергии, сокращения аппарата управления, повышения ритмичности работы и пр.);

•увеличение прибыли от прироста объема продукции и улучшения качества продукции;

•ускорение оборачиваемости и размера оборотных средств;

•улучшение использования мощности; улучшение использования рабочего времени и т.д.

2) из косвенного эффекта, реализуемого вне предприятия:

•экономия у потребителя от повышения качества продукции и ритмичности работы поставщика;

•увеличение чистого дохода общества в виде налога с оборота при увеличении объема производства;

•улучшение использования и ускорение оборачиваемости оборотных средств кооперирующих предприятий и др.

Учет всех этих факторов позволит выявить эффект создания и эксплуатации СУ МСП.

В итоге следует отметить, что экономические критерии наиболее универсальны [4, 5]. Их использование необходимо на конечных этапах проектирования. Различают критерии, построенные по принципу максимизации прибыли, по минимизации себестоимости единицы готовой продукции, а в более общих случаях по минимизации приведенных затрат на единицу готовой продукции (С + ЕК), сум/т, где С - текущие затраты, К - капитальные затраты, Е - нормативный коэффициент окупаемости капитальных вложений. Внедрение системы гибкого управления ведет к существенному сокращению численности основных и вспомогательных рабочих, а также административно-управленческого персонала, при этом заработная плата с цеховыми накладными расходами в МСП уменьшится на величину:

$$З^{1}_{\text{с.з.р.}} = t_{р.\text{с.}} З_{\text{с.з.р.}} (1 + К_{\text{з.н}}) m_{\text{с}},$$

где $t_{р.\text{с.}}$ - время работы персонала, подлежащего сокращению, за прошедший год; $З_{\text{с.з.р.}}$ - средняя часовая ставка сокращенного персонала; $m_{\text{с}}$ - количество сокращенного персонала.

Тогда снижение удельных трудовых затрат от внедрения СУ МСП можно определить по формуле

$$\Delta З_{\text{з.п.}} = (1 + К_{\text{з.н}})\left(\frac{З_{\text{з.р.}}}{В_{\text{з}_i} + В_{\text{п}_i}} - \frac{З^{1}_{\text{с.з.р.}} - З_{\text{с.з.р.}}}{В^{1}_{\text{п.}}}\right),$$

где $К_{\text{з.н}}$ - коэффициент общепроизводственных накладных расходов:

$З_{\text{з.р.}}$- фонд заработной платы с общепроизводственными накладными расходами до внедрения СУ.

С учетом затрат на создание и эксплуатацию СУ МСП получаем снижение себестоимости -го типа продукции

$$\Delta \mathcal{S}_i^1 = \mathcal{S}_i - \Delta \mathcal{S}_{\text{з.п.}}^1 - \Delta \mathcal{C}_{\text{к.м.}}^1 + {}^{\mathcal{Z}}/_{\mathcal{B}},$$

где $\mathcal{S}_i$- себестоимость единицы продукции при отсутствии СУ;

$\Delta \mathcal{C}_{\text{к.м.}}^1$ - снижение удельного расхода затрат на материалы и комплектующие технологии

$$\Delta \mathcal{C}_{\text{к.м.}}^1 = \frac{\mathcal{C}_{\text{к.м.}}}{\mathcal{B}_{\mathcal{B}} + \mathcal{B}_r} - \frac{\mathcal{C}_{\text{к.м.с.}}}{\mathcal{B}^1},$$

$\mathcal{C}_{\text{к.м.}}$ и $\mathcal{C}_{\text{к.м.с.}}$ - стоимость комплектующих технологий и материалов на планируемый год при отсутствии СУ МСП и с ней; $\mathcal{Z}$ -затраты на СУ МСП

$$\mathcal{Z} = \frac{\mathcal{S}_r + \mathcal{S}_{\text{об}}}{\text{T}} + \mathcal{S}_{\text{экс}}$$

Т- время эксплуатации; $\mathcal{S}_{\text{экс}}$ - годовые эксплуатационные затраты; $\mathcal{S}_r$- затраты на проектные работы; $\mathcal{S}_{\text{об}}$ - затраты на приобретение технологического оборудования, установкиваемого в СУ МСП; $\mathcal{B}_{\mathcal{B}}$ - объем выпущенной продукции за прашедший год до внедрения СУ; $\mathcal{B}_{\text{п}}$ - планируемый прирост объема продукции при отсутствии СУ; $\mathcal{B}_{\text{п}}^1$- дополнительное увеличение объема выпускаемой продукции при внедрении СУ МСП.

При определении экономической эффективности СУ МСП необходимо учитывать потери в производстве, которые могут возникнуть в связи с выходом из строя СУ. Полагая, что при отказе СУ МСП несет убытки $\mathcal{D}_{\text{пр}}$ только от невыполнения плана реализации, получим

$$\mathcal{D}_{\text{пр}} = \sum_{i=1}^{n} \mathcal{B}_{\pi \text{р}_i} \mathcal{D}_i^1 \frac{t_{\text{пр.с.}}}{t_{\text{пр}}},$$

где $\mathcal{B}_{\pi \text{р}_i}$ - количество продукции, недовыпущенное из-за простоя СУ; $t_{\text{пр.с.}}$ - время простоя СУ в течение года во время работы технологического оборудования; $t_{\text{пр.}}$- плановое время работы технологического оборудования в году [1, 4, 5].

Прибыль от внедрения СУ МСП с учетом убытков от ее простоев можно определить по формуле

$$\mathcal{D}_{\text{пр}}^{1} = \sum_{i=1}^{n} \mathcal{B}_{i}^{1}\mathcal{D}_{i}^{1}(1 - \frac{t_{\text{пр.с.}}}{t_{\text{пр}}}) - \sum_{i=1}^{n}(\mathcal{B}_{\mathcal{B}_i} + \mathcal{B}_{\text{п}_i})\mathcal{D}_{i}.$$

Срок окупаемости затрат на создание и функционирование СУ определяется по формуле

$$\text{Т}_{\text{ок}} = (\mathcal{S}_{\pi} + \mathcal{S}_{\text{об}})/(\mathcal{D}_{\text{пр}} - \mathcal{S}_{\text{экс}})$$

Здесь $\mathcal{D}_i$ и $\mathcal{D}_i^1$ - прибыль, полученная на единицу продукции без СУ и с ней $\mathcal{D}_i = \mathcal{C}_{i0} + \mathcal{S}_i$; $\mathcal{D}_i^1 = \mathcal{C}_{i0}^1 - \mathcal{S}_i^1$, ,

Где $\mathcal{C}_{i0}$ и $\mathcal{C}_{i0}^1$ - цена единицы продукции при отсутствии СУ и с ней.

Следует отметить, что помимо явных источников экономической эффективности внедрения СУ МСП в производство дает возможность использовать и скрытые ресурсы производства за счет получения достоверной оперативной информации, повышения качества управления производством и надежности СУ, упрощения контроля за состоянием МСП.

Библиографический список:

1. Федотов К.В., Никольская Н.И. Проектирование обогатительных фабрик. Обогащение полезных ископаемых. второе издание. Стр.: 536, 2014 г., ISBN: 978-5-98672-379-2 UDK: 622.7:622.342
2. Самойлик, В.Г. Практикум по обогащению руд : учеб.-практ. изд. для обучающихся образоват. учреждений высш. проф. образования / В. Г. Самойлик, А. Н. Корчевский ; ГОУВПО «ДОННТУ». – Донецк : ДОННТУ, 2020. – 60 с
3. Хватов Б. Н. Гибкие производственные системы. Расчет и проектирование. Тамбов, 2007. 112 с. References
4. Чабан Л. С. Методы оценки эффективности и результативности асу. Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева Россия, 660014, г. Красноярск, просп. им. газ. «Красноярский рабочий», 2013 г., УДК 004.051
5. Губин С.Л. Моделирование и расчет схем обогащения на ЭВМ. Обогащение полезных ископаемых. второе издание. 2002 г., УДК 622.7
6. Мязин В. П. Расчет технологических схем и моделирование процессов обогащения полезных ископаемых. -2012 г., М-во образования и

науки Российской Федерации, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования "Забайкальский гос. ун-т" (ФГБОУ ВПО "ЗабГУ")

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ERTAK VA HIKOYA YOZISHGA O‘RGATISH USULLARI

Sarvinoz Narziyeva Jamshid qizi
Samarqand davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o’stiruvchi,mantiqiy hamda tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi ertak va hikoyalarni yozishga o‘rgatish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: hikoya, ertak, qayta hikoya, xotira, ijobiy va salbiy obraz, hayoliy uydurmalar, ertak to‘qish.

Annotation: In this article, there is an idea about teaching elementary school students to write fairy tales and stories that develop their speech, logical and critical thinking.

Keywords: story, fairy tale, retelling, memory, positive and negative image, imaginary fictions, weaving fairy tales.

Bolaning ongiga oddiy haqiqatlarni qanday etkazish kerak? To‘g‘ridan-to‘g‘ri axloqiy hikoya teskari ta’sirga ega bo‘lishi mumkin va ertak jiddiy qabul qilinmaydi. "Ertak" nima? Ertak - adabiy hikoya qilish janri. Ertakning eng muhim xususiyati shundaki, u fantastika uchun majburiy shartni o‘z ichiga oladi. Ertakning asosiy belgilariga "atrofdagi voqelikka mos kelmaslik" va "u hikoya qilingan voqealarning g‘ayrioddiyligi ..." kiradi. Ertak kattalarga ularning ham bola bo‘lganligini, bolalikni unutmaslik kerakligini eslatadi, chunki bolalar kattalarga qaraganda hayotni o‘tkirroq his qiladilar, ba’zan esa chuqurroq tushunadilar.

Men sizni ertaklar haqida suhbatlashishga taklif qilmoqchiman. Biz ertak bilan juda erta tanishishni boshlaymiz. Birinchidan, kattalar ularni bizga o‘qiydilar, keyin esa o‘zimiz o‘qiy boshlaymiz. Ishonchim komilki, har biringiz juda ko‘p ertaklarni bilasiz. Ertak - folklorning asosiy janrlaridan biri, badiiy adabiyotga yo‘naltirilgan sehrli, sarguzashtli yoki kundalik xarakterdagi axloqiy, asosan nasriy asardir.

Harakat qayerda va qachon sodir bo‘lishini hal qilish kerak (qadim zamonlarda,zamonaviy dunyoda, kelajakda). Ko‘p narsa bunga bog‘liq bo‘ladi: sehrli vaziyatlarning tavsifi, qahramonlar va sehrli yordamchilarning paydo bo‘lishi.

Eng muhimi, tashqi qahramonlarning xarakterini, tashqi ko‘rinishini, harakatlarini aniqlashdir.

Ertakda sodir bo‘ladigan barcha voqealar va ertak vaziyatlari har tomonlama o‘ylangan bo‘lishi kerak, ularning ketma-ketligini aniqlash kerak, uch marta takrorlash haqida unutmang.

Yordam berishi mumkin bo‘lgan savollar:

Qahramonga qanday baxtsizlik yuz berdi (jodugarlik, odam o‘g‘irlash, ta’qib qilish)?

Qahramonga kim va qanday yordam beradi?

Qahramonga nima bo‘ladi, u qanday dushmanlarga duch keladi? (Biz sehrli o‘zgarishlarni unutmasligimiz kerak)

Qahramonning sarguzashtlari qanday yakunlanadi?

Ertak kimning nomiga yozilishini aniqlash kerak.

Ertakning asosiy g‘oyasini maqol yoki matal bilan bog‘lash maqsadga muvofiqdir.

Garchi biz har doim ham xohlagan narsamizga erisha olmasak ham haqiqiy hayot, ertaklar olami bizni hamma narsa mumkinligiga ishontiradi.Hikoyachi sifatida bo‘lsa,siz harakatda bevosita ishtirok etishingiz mumkin yoki faqat hikoyadagi qahramonlar qanday harakat qilishlari va ular bilan nima sodir bo‘lishi haqida ob’ektiv ma’lumotlarni xabar qilishingiz mumkin.Siz yaratgan ertak matni bolaning yoshiga mos kelishiga ishonch hosil qiling.

Bolalar uchun 3 yildan 5 yilgacha oddiy mavzulardan foydalaning.

Qahramon hech narsani bilmas edi va oddiy harakatlar orqali bilib oldi. Qahramon xafa edi, lekin quvnoq bo‘ldi. Kimdir ochko‘z edi, qahramonning harakatlari tufayli u mehribon bo‘ldi. Qahramon adolatsizlikni tuzatdi, boshqa personajlar bilan do‘stlashdi, personajni saqlab qoldi va uni tabassum qildi. U nimanidir yo‘qotdi, lekin uning harakatlari natijasida uni topdi.

Bolalar uchun 5 yoshdan 7 yoshgacha mavzular murakkab bo‘lishi mumkin.

Yomonlarni qo‘shing, qahramon bitta qiyin vaziyatdan ko‘ra uchtasini engib o‘tishiga imkon bering. O‘zingizning ertakingizga yovuz sehr qo‘shing, qahramonning isyonkor harakatlarini qo‘shing: itoatsizlik, sarguzasht uchun uydan qochish, taqiqlangan harakatni amalga oshirish. Hikoyada maqol va matallarda umumlashtirilgan axloqni to‘qish.

Va endi – vizuallikni shakllantirish uchun sehrli hikoyalar va rasmlarga e’tibor qaratamiz. Kichik hikoyadan boshlang. Va tasavvur eshiklarini ochish uchun fotosuratlar va rasmlardan foydalaning.Bolalarning fantaziyasini amalga oshirishga ruxsat bering. Rohat olishi va bolaning tafakkurini rivojlantirish uchun.Samimiy his-tuyg‘ularni va ajoyib kayfiyatni olish uchun.

Turli yosh guruhlarda rasmga qarab hikoya tuzishga o‘rgatishning vazifalari va uslubiyotiga nazar soladigan bo‘lsak.Boshlang‘ich ta’lim muassasalarining katta guruhlarida bolalarning nutqi qay darajada shakllanganligi aniqlanib, maxsus topshiriqlar ro‘yxatini ishlab chiqiladi, har bir bola bilan yakka tartibda mashg‘ulot olib boriladi.

I-topshiriq bolaga tavsiya etilgan ertak yoki hikoyani qayta hikoya qilib bera olishini aniqlash. «Zumrad va Qimmat», «Bo‘g‘irsoq», «Ikki echki», «Ur, to‘qmoq», «Echki bolalari», «Toshbaqa bilan chayon» kabi ertak va hikoyalardan uchtasini taklif etiladi. Bola ertakni eslay olmasa, unga shu ertaklarga ishlangan rasmlar havola qilinadi.

Bolalar hikoyasi quyidagi ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilinadi: – hikoyani mustaqil bayon qilish (kattalarning yordamisiz).

– matn mazmunining to‘liqligi;

– matnni bayon qilishda izchillik;

– ifoda vositalaridan foydalanish ko‘nikmasi;

– nutqning ravonligi.

Tevarak-atrofdagi narsa-predmetlarga oid matnni qayta hikoya qilib berishda bolalar nutqida quyidagi kamchiliklar uchrashi mumkin:

– bolalar ertakni yordamchi savollar bermasdan turib mustaqil hi- koya qila olmaydi;

– matndagi so‘zlarga taqlid qilib so‘zlaydi;

– ba’zi muhim voqealarni tushirib qoldiradi;

– bir oz to‘xtab-to‘xtab hikoya qiladi, nutqda uzilish bo‘ladi;

– nutqda ifodalilik yetishmaydi:

– bir xil tezlikda, bir xil tovushda hikoya qiladi;

– o‘zicha ba’zi so‘zlarni qo‘shib, ma’nosiz hikoya qiladi;

– kattalar yordami vositasida hikoya qiladi;

– hikoya qilish jarayonida matn ma’nosini o‘zgartirib yuboradi;

– mantiqiy izchillikka rioya qilmaydi.

Bolalarga «Mehmonda», «Uycha», «Maktabga yo‘l» mavzulari va ularga ishlangan rasmlar tavsiya etiladi. Hikoya qilish jarayonida yo‘l qo‘ygan xatolari va yutuqlari aniqlanadi.

Mazkur bolalarning nutqini kuzatganda quyidagilar asosiy mezon sifatida olinadi:

– tavsiya etilgan matnni hikoya qilishda voqeani kattalarning yordamisiz, mustaqil bayon eta olishi;

– matn mazmunini to‘liq ifodalay olishi;
– matn mazmunini bayon qilishda izchillikka rioya qilishi;
– ifoda vositalaridan foydalana olishi;
– nutqning ravonligi, tezligi;
– jumlalarning grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzilganligi;
– nutq madaniyatiga rioya etishi.

Bolalar nutqini o‘rganishning eng qulay usuli, shubhasiz, suhbat metodi hisoblanadi. Shuningdek, bolalarning tevarak-atrofda mavjud bo‘lgan narsalarni kuzatish va ularni tahlil etish, ular haqida sayrlarda uyushtirilgan savol-javoblar ham muhimdir. Shu bilan birga, bolalarning bog‘lanishli nutqini o‘rganishda ularning tarjimai holi yuzasidan olib boriladigan kuzatishlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
2. Azimova I.,Mavlonova K., Qurbonov S. va b. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’limning 1-sinfi uchun darslik. 1-qism.Toshkent Respublika markazi, 2021.-104 b.
3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B,. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi-Toshkent:”Oqituvchi”,1990
4. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat Ta’lim Standarti va o‘quv dasturi-Toshkent,2017
5. D.R. Babayeva. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). – T.: «Barkamol fayz media», 2018, – 432 b.

AMIR TEMUR - MARKAZLASHGAN DAVLAT ASOSCHISI

Dostonbek Boydedayev Xusniddin o‘g‘li
Namangan davlat universiteti Tarix yo‘nalishi talabasi
boydedayevdostonbek7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimiz davlatchiligi tarixining eng buyuk siymosi, o‘zbek xalqining tarixiy-milliy qahramoni, vatanimiz tarixida o‘chmas iz qoldirgan shaxs- Amir Temurning yirik saltanat poydevorini qurish va unga asos solish yo‘lidagi harakatlari, bu borada sodir bo‘lgan voqealar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Movarounnahr, Amir Husayn, Samarqand, qurultoy, markaziy boshqaruv, saltanat, amir, poytaxt.

Annotation: This article talks about the actions of Amir Temur, the greatest figure in the history of the statehood of our country, the historical and national hero of the uzbek people, the person who left an indelible mark in the history of our country and the events that happened in this regard.

Keywords: Amir Temur, Movarunnahr, Amir Husayn, Samarkand, convention, central management, kingdom, amir, capital.

XIV asrning 50-yillaridagi og‘ir siyosiy vaziyatdan chiqib olgan Amir Temur endi avvalgisidan ko‘ra anchagina kuchliroq bo‘lgan siyosiy va harbiy qudratga ega edi. Shu bilan birga uning qarshisida avvalgisidanda xatarliroq bo‘lgan dushmanlar turardi. Ularga qarshi turish uchun Amir Temur yanada ko‘proq tarafdorlarga va yanada ulkanroq qudratga ega bo‘lishi lozim edi. Shunday vaziyatda Amir Temur o‘z davlatini tashqi xatarlardan saqlab qolish yo‘li sifatida musataqil markazlashgan davlat tuzishni tanladi. Tabiiyki, bu ish osonlikcha sodir bo‘lmas edi.

Biz bugun aynan mana shu murakkab ishni Amir Temur qanday uddalagani, bu yo‘lda u duch kelgan qiyinchilik va to‘siqlar hamda ularni qanday yengib o‘tgani haqida fikr yuritamiz.

XIV asrning 60-yillarida Movarounnahrda hukm surgan og‘ir siyosiy va iqtisodiy vaziyat mamklakatni birlashtirib, kuchli bir davlat tashkil etishni talab qilmoqda edi. Amir Temur o‘z zamonasining bunday talabini boshqa amirlarga nisbatan yaxshiroq tushunardi. Shuning uchun ham u markazlashgan davlat tuzishga kirishdi. Bunday maqsadni amalga oshirishda u ruhoniylar, harbiylar, savdogarlar va shahar hunarmandlari tabaqalariga suyanadi. Amir Temur bu ulkan maqsadni ro‘yobga chiqarish ishini, avvalo, ichki g‘animlarga qarshi kurashdan boshladi[1].

Amir Temurning qudrati ortgani sari unga bo‘lgan ishonch ham ortib borardi. Lekin Temurbek bu darajada yuksalguncha ancha qiyinchiliklarni booshdan kechirib, toblangandi. U “Temur tuzuklari”da o‘tmishdagi qiyinchiliklardan birini quyidagicha eslaydi: “O‘sha vaqtda davlatimning kuchi ketib, saltanatimning asosi yemirila boshladi. Chunonchi, menga ergashgan yo‘ldoshlarim o‘n ikki kishidan ortiq emas edi. Ulardan yettitasi otliq, uch kishi esa piyoda edilar. Ulardan boshqa men bilan hech kim qolmagandi”[2].

Ko‘rinib turibdiki, Amir Temur mana shunday qiyin sharoitlardan ham chiqib keta oladigan darajada salohiyatga ega edi. Dushman qo‘lida asir tushib qolgan paytlarida ham Temur hech qachon taslim bo‘lish haqida o‘ylamadi. Natijada shu va shu kabi boshqa qiyinchiliklardan chiqib, asta-sekin qudrati ortib borgan Amir Temur endi o‘z ichidan chiqqan dushman- Amir Husaynga qarshi kurashga kirishdi.

Amir Temur va Amir Husayn orasidagi munosabatning keskinlashuvi ular o‘rtasida to‘qnashuvlarga olib keladi. 1367-yil boshidan to 1370-yil bahorigacha bo‘lgan vaqt ichida bunday to‘qnashuvlar bir necha marta yuz beradi. Ular ikki marta yarashishadi[3]. Ikkala amir o‘rtasidagi asosiy to‘qnashuv 1370-yil aprelida Balx yaqinida yuz berdi. Amir Husayn batamom yengilgach, Amir Temur huzuriga o‘z o‘g‘lini yuborib, gunohidan kechishini va Makkaga hajga borishga ruhsat berishini so‘raydi. Amir Temur bu iltimosga rozilik berayotgan bir paytda Amir Husaynning o‘zini ham qo‘llari bog‘liq holda olib kirishadi. Amir Temur uning aybini kechiradi lekin Movarounnahrning nufuzli beklari hamda Amir Temurning yaqinlari bunga qarshi chiqishadi. Bu haqida ayrim manbalarda quyidgicha ma’lumot keladi:

“Orada bo‘lib o‘tgan voqealar, tortishuvlar, makr-xiylalar va hatto, kuchli to‘qashuvlar natijasida Amir Husayn va qo‘shinlari mag‘lubiyatga uchradi, uning o‘zi esa aholining qarshiligiga qaramay Balxda qo‘lga olindi. Temurbek uning hayotini saqlab qolmoqchi bo‘lgan, ammo uning safdoshlaridan ayrimlari Amir Husaynning ortidan xufiyona kuzatib, o‘z xo‘jalarining xohishiga qarshi uni o‘ldirishgan[4]. Bu ma’lumotning qay darajada haqiqatga yaqin ekanini bilib bo‘lmaydi.

Lekin haqiqat shuki, Amir Husaynning kallasi uzilayotgada Amir Temur eski kunlar xotiri sababli bu jarayonni ko‘rib tura olmaydi. Shuningdek, Amir Husaynning kallasi olingandan so‘ng, unga xayrixoh bo‘lgan o‘g‘illari ham o‘ldiriladi.

Ikki o‘rtadagi so‘nggi jang oldidan Amir Temur qo‘shini Termiz yaqinidagi Biyo qishlog‘iga yetganida uning huzuriga taniqli ulamolardan Sayyid Baraka tashrif buyuradi. Sayyid Baraka Amir Temur faoliyatini qo‘llab-quvvatlab, unga oliy hokimiyat ramzi nog‘ora bilan bayroq tortiq qilib, uning buyuk kelajagidan bashorat

qiladi[5]. Bu voqea siyosiy ahamiyat kasb etgan. Chunki musulmon odatlariga ko‘ra, nog‘ora bilan bayroq toj-u taxt ramzi hisoblanar edi.

Shundan so‘ng, 1370-yil 9-aprel, chorshanba kuni nufuzli amirlardan Shayx Muhammad Sulduz, Kayxisrav Xuttaloniy, O‘ljoytu apardi, Dovud dug‘lot, Sarbug‘o Jaloyir, Joku Barlos, Muayyad Arlot, Badaxshon hokimi Shayx Muhammad, Husayn Bahodir hamda boshqa amirlar va sardorlar, sayyidlardan Sayyid Baraka, termizlik aka-uka sayyidlar Abul Maoliy va Ali Akbar kabilar xuzurida Amir Temur hokimiyati bir ovozdan tan olinadi[6]. Bu vaqtda Amir Temur endigina o‘ttiz to‘rt yoshga kirgan edi. Shu tariqa mo‘g‘ullarga 150 yillik siyosiy qaramlik, yurtdagi boshboshdoqlik, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotdagi qoloqlik davriga rasman chek qo‘yilib, davlatimiz mustaqilligi tiklangan.

Amir Temurning taxtga kelishi haqida quyidagi ma’lumot ham bor: “O‘zingizni xon deb emas, amir deb e’lon qiling. Chunki siz faqat Movarounnahr hukmdorligi bilan cheklanmaysiz. Alloh sizga yetti iqlim hukmronligini inoyat etgan”[7].

Ushbu fikrlar Amir Temurga piri Sayyid Baraka tomonidan aytilgan edi. Bu vaqtda Amir Temur qanday qilib Chingizxon va Chig‘atoy avlodlarini sharmanda qilish, ularni o‘z qo‘lida qo‘g‘irchoq qilib o‘ynatish mumkinligi haqida o‘ylayotgan edi. Tabiiyki, unga pirining gaplari to‘liqligicha ma’qul keladi. Natijada Temurbekni saylashdan avval Sayyid Baraka xalqdan rozilik so‘raydi. Butun aholi Temurbekning amir lavozimini egallashini ma’qullashadi. Shundan so‘ng Amir Temur rasman hukmdor deb tan olindi hamda unga Sohib ul-qiron unvoni beriladi. Sohib ul-qironning ma’nosi- yulduzlar hukmdori, yulduzlar bir joyga kelganda tug‘ilgan humkdor degani edi.

Bundan tashqari, yakunda hukmron deb tan olingan Amir Temurga Sayyid Baraka oltin kamar, hashamdor qilich hamda yoqut isirg‘a ham tortiq qiladi.

Hukumatni qo‘lga olgan Amir Temur endigi maqsad sifatida ichki birlikni mustahkamlash va muammolarni bartaraf etishga qaror qildi. U ishni Amir Husayn tortib olgan pul va zeb-ziynatlarni egalariga to‘laligicha qaytarishdan boshladi. Keyin esa o‘ziga qarshi kurashda Amir Husaynni qo‘llab-quvvatlaganlarni qatl ettiradi. Chunki ushbu kuchlarda Amir Temurga nisbatan xali ham xusumat saqlanib qolgan bo‘lishi mumkin edi hamda bu narsa Amir Temurning kuchli davlat qurish g‘oyalariga salbiy ta’sir ko‘rsatib, muxolifat guruhini shakllantirishi mumkin edi.

Amir Temur dastlab poytaxt sifatida Keshni tanlamoqchi bo‘ladi. Lekin uning ancha chetda joylashganligi, qish paytida qatnovning qiyinlashishiga sabab bo‘ladigan iqlimi, dengiz sathidan balandligi hamda yangi binolar qurish

imkoniyatini cheklanganligi sababli Amir Temurning bu g‘oyasi amalga oshmay qoladi.

Ichki birlikni anchayin yaxshilagan Amir Temur endilikda markazlashgan davlat tuzishga qaror qiladi. Shu maqsadda u 1370-yil iyul oyida Samarqandda qurultoy chaqiradi. Unda Shibirg‘on hokimi Zinda Chashmdan boshqa Movarounnahrning barcha amirlari va qabila boshliqlari to‘planadi. Yig‘ilganlarning barchasi Amir Temurning hokimiyatini tan oladi. Samarqand davlat poytaxti deb e’lon qilinadi. Bu yerda yangi imoratlar qad ko‘taradi. Davlatda qonun va tartib ishlari joriy etiladi. Maxsus qo‘shin tuzilib, unga katta imtiyozlar beriladi. Yirik harbiy bo‘linmalar rahbarligiga Joku Sayfuddin, Abbos Iskandar, A’lam Shayx, Ardasher Qavchin va boshqalarni tayinlaydi[8].

Qurultoyda ishtirok etmasdan bo‘ysunmaslik siyosati yuritgan Shibirg‘on hududi 1370-yilning o‘zidayoq bo‘ysundiriladi. Shu tariqa Amir Temurning markazlashgan davlati tashkil topadi.

Bularning barchasiga Amir Temur o‘zining tinim bilmasligi, qat’iyatliligi hamda aql-zakovati bilan erishadi. Bu borada Beatris Mants Amir Temurga: “Kuchli xarakter sohibi, mohir siyosatchi va lashkarboshi, ilmli inson”-deb ta’rif bergan[9].

Bu Amir Temurning mustaqil markazlashgan davlat tashkil etish yo‘lida qilgan harakatlarining qisqacha bayoni edi. Ushbu tarixiy voqealar hamda dalillardan biz shuni tushunib yetamizki, bugungi kunda Amir Temurga nisbatan ishlatiladigan ijobiy ta’riflar, butun dunyo e’tirofi, uning nomi bilan birga qo‘shib aytiladigan turli unvon va maqtovlarning birortasi o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolgan emas. Bularning barchasini ortida Amir Temurning cheksiz mehnati, sabr-toqat va matonati, qat’iyati, yurt ravnaqi yo‘lida sarflangan umrining katta qismi yotadi. Bu ulug‘ da’vo yo‘lida taqdir tomonidan kelgan sinovlar Amir Temurni aslo to‘xtatib qo‘ymadi. Aksincha, o‘z da’vosi yo‘lida duch kelgan har qanday sinov va mashaqqatlarga Temur o‘z aql-zakovati, idroki, keng va chuqur mulohaza qila olish, uzoqni ko‘ra olish qobiliyati orqali yechim topa oldi, barcha og‘ir vaziyatlardan chiqib keta oldi. Shuning uchun ham u buyuklar qatoridan joy ola bildi, shuning uchun ham uni yuzlab yillar o‘tsa ham o‘z xalqi, o‘z millati birdek ardoqlab, qadrlab kelmoqda. Xalqning Amir Temurga nisbatan bugunga qadar saqlanib qolgan hurmati davriy emas, aksincha, abadiydir!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://azkurs.org/mavzu-amir-temurning-oz-davlat-chegaralarini-kengaytirish-uchu.html?page=4

2. B. Ahmedov. Temur tuzuklari. T.: Yoshlar nashriyot uyi, -2018. –B. 31.
3. С. Саидкосимов. Амир Темур жахон тарихида. Т.: Шарк, -1996. –Б. 46.
4. Люсъен Кэрэн. Амир Темур салтанати. Т.: Маънавият, -1999. –Б. 26.
A. Muhammadjonov. O‘zbekiston tarixi. T.: Sharq, -2017. –B. 114.
5. Азамат Зиё. Узбек давлатчилиги тарихи: (Энг кадимги даврдан Россия боскинига кадар). Т.: Шарк, -2001. –Б. 158.
6. Х. Содиков. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. Т.: Art flex, -2010. –Б. 88.
7. D. O‘roqov, A. Sharopov. O‘zbekiston tarixidan universal qo‘llanma. T.: Akademnashr, -2013. –B. 90.
8. Шохистахон Улжаева. Амир Темур давлат бошкаруви. Т.: Akademnashr, -2017. –Б. 22.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

XOTIN-QIZLARNING BANDLIGI YECHIMLARI VA UNDAGI IJTIMOIY SHERIKCHILIK MEXANIZMINING ROLI

M.O.Baltabaeva
Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi
Email: baltabaeva_67@inbox.ru
G.A.Yuldasheva
Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlar bandligini ta’minlashning ahamiyati va bunda ijtimoiy sheriklik mexanizmi hamda uning subyektlari haqida to‘xtalib o‘tilgan. Ushbu ijtimoiy sheriklik kuchli mexanizm bo‘lib, muzokaralar olib borish va birgalikda boshqarish uchun uyushgan, erkin va mas’uliyatli xodimlar jamoasidir.

Kalit so‘zlar: yalpi ichki mahsulot, ayollar ishsizligi, ijtimoiy sheriklik, davlat organlari, jamg’armalar, tashabbuskorlik, bandlik, teng huquqlilik.

Annotation: In this article, the importance of ensuring the employment of women in Uzbekistan and the mechanism of social partnership and its subjects are discussed. This social partnership is a powerful mechanism, an organized, free and responsible team of employees to negotiate and manage together.

Keywords: gross domestic product, women’s unemployment, social partnership, state bodies, savings, initiative, employment, equal rights.

Ijtimoiy sheriklikni o‘z mohiyatiga ko‘ra "uyushgan mehnat, uyushgan biznes va hukumat o‘rtasidagi barqaror o‘zaro tan olish munosabatlari, institutsional hamkorlik va tartibga solinadigan ziddiyat" deb ta’riflash mumkin (Streeck & Hassel, 2003). Ushbu ta’rifda bir qator asosiy xususiyatlar mavjud. Bu barqaror: tarmoqlarni qamrab oluvchi va har qanday hukumatdan ham uzoq davom etadigan o‘rnatilgan tizim mavjud. Bu institutsional hamkorlikni o‘z ichiga oladi, ya’ni ish haqini belgilash va o‘qitish kabi sohalarda ish beruvchilar va kasaba uyushmalari o‘qitilgan ishchilar bilan yetarli darajada ta’minlash kabi jamoaviy harakatlar muammolarini hal qilish uchun birgalikda ishlaydi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan O’zbekiston Respublikasining “Ijtimoiy sherikchilik to’g’risida” gi qonun qabul qilingan va mazkur qonunga ko’ra Ijtimoiy sherikchilik – davlat organlarining NNT va fuqarolik jamiyati institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu

jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan qonunlarni ishlab chiqish va amalga oshirish borasidagi hamkorlikdir.

Ijtimoiy sherikchilik subyektlari sifatida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar (fondlar, jamg'armalar, uyushmalar, birlashmalar) hamda fuqarolik jamiyati institutlari (siyosiy partiyalar) faoliyat ko‘rsatadi. Shu o‘rinda, mamlakatimizda ayniqsa xotin-qizlarning bandligini ta'minlashda ushbu mexanizmdan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, xotin-qizlar hayot tarzini yaxshilash, ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.03.2022 sanasidagi PQ-146-son qarori bilan oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasining tuzilishi mamlakatimizdagi xotin-qizlarning nafaqat bandligini ta'minlash, balki ularning oliygohlarda o‘qishini ta'minlash, ilmiy salohiyatini oshirishda, kasbiy ko‘nikmalarni egallashda va hattoki turli qobiliyat va iste'dod egasi bo‘lgan xotin-qizlarni rag‘batlantirishda ham muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. “Olima ayollar jamiyati”ni tuzilishi, xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo‘yicha respublika komissiyasi tomonidan “Davlat boshqaruvida xotin-qizlar faolligini oshirish dasturi”ning tasdiqlanishi, xotin-qizlarning bandligini ta'minlash va salomatligini mustahkamlash markazlarining tashkil qilinishi yuqoridagi fikrlarimiznng yaqqol isboti bo‘la oladi. https://xs.uz/uz https://xs.uz/uz/post/category/culture Oliy Majlis Senatida xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo‘yicha respublika komissiyasining birinchi majlisi bo‘lib o‘tdi. (Xalq so‘zi, 16.02.2022-y)

Qolaversa, O'zbekiston Respublikasining “Ijtimoiy sherikchilik to'g'risida” gi qonunining asosiy maqsadlaridan biri albatta davlat organlarining nodavlat, notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan qonunlarni ishlab chiqishda hamkorligini yanada kuchaytirish va davlatimiz rivojini ta'minlashdan iborat.

Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashdagi e'tibor qaratish muhim bo‘lgan jihatlardan yana biri esa ish haqi, ish joyidagi sharoit va tenglik kabi masalalardir. Boisi, ijtimoiy sheriklik tizimi ish beruvchi va xodimlar manfaatlari muvozanatini ta'minlashga hamda iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolatni birgalikda amalga oshirishga xizmat qiladi.

Tarmoq kelishuvlarida ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy himoya, bandlik, mehnatga haq to‘lash, mehnat muhofazasi, xodimlar, ularning oila-a'zolarini sog‘lomlashtirish, munosib va xavfsiz mehnat sharoitini yaratish, ayollar hamda yoshlarning

manfaatlarini muhofazasi va tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqadigan boshqa me’yorlar o‘z aksini topgan.

Ijtimoiy sheriklikning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- qonunga bo‘ysunish;
- teng huquqlilik;
- ochiqlik va shaffoflik;
- hammaboplik;
- mustaqillik;
- xolislik;
- o‘zaro hurmat, manfaatlarning inobatga olinishi va mas’uliyat;
- majburiyatlar qabul qilishning ixtiyoriyligi.

Ijtimoiy sheriklik tamoyili o‘zining mazmun-mohiyatiga ko‘ra ijtimoiy adolat, fuqarolar farovonligi, ularning ijtimoiy himoyasi haqida qayg‘urish kabi majburiyatni oladi. Shuningdek, ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatni o‘zining asosiy vazifasi deb bilib, mazkur siyosatning Konstitutsiyada belgilangan yo‘nalishlarning keng qamrovli amalga oshirishda tashabbuskorlik ko‘rsatadi. Mazkur tamoyilga amal qilgan holda davlat, o‘z organlari orqali uzluksiz ravishda ijtimoiy hayotning barcha sohalaridagi muammolarni hal qilish choralarini ko‘rib boradi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy elementlari bo‘lgan nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarni o‘zini –o‘zi boshqarish organlari ana shu tamoyil asosida davlat tashkilotlari bilan hamkorlikni shakllantirib boradi. Ijtimoiy sheriklik- o‘z navbatida yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan uch sektor manfaatlarini muvofiqlashtirish va ijtimoiy hayotning barcha muammolarini hal etishdagi hamkorlikdir. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, ijtimoiy sheriklikning eng muhim jihati bu taraflarning huquq va majburiyatlarga rioya qilish haqidagi o‘zaro kelishuvi emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatlarning alohida eng nufuzli axloqiy qoidalar majmuidir.

Bizning mamlakatimiz ijtimoiy sheriklik tizimini amalga oshirishning huquqiy kafolatlari dunyo tajribasiga asoslangan holda ishlab chiqilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni davlat tomonidan nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlanishiga, ular tomonidan ijtimoiy ahamiyatga molik masalalarni hal etishda davlatning moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi masalalari ko‘zda tutilgan.Eng muhimi nodavlat notijorat tashkilotlari jamiyatda manfaatlar muvozanatini ta’minlashga ko‘maklashmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.03.2022 sanasidagi PF-87-sonli “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni o‘z navbatida ijtimoiy sheriklik mexanizmidan foydalangan holda mamlakatda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog‘lig‘ini saqlash, kasbga o‘qitish va bandligini ta’minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, gender tenglikni ta’minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni tizimli davom ettirish, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirishni maqsad qilgan.

Tadbirkor ayollar ko‘proq qaysi sohada faoliyat olib bormoqda?

2022- yilning 1- yanvar holatiga O‘zbekiston Respublikasida tadbirkor ayol rahbarlarning iqtisodiy sohalar bo‘yicha faoliyati:

- savdo sohasida – 14 147 ta
- xizmatlar sohasida – 10 057 ta
- sanoatda – 5 543 ta

2022-yilning 1-yanvar holatiga O‘zbekiston Respublikasida ayol rahbarlar boshqaruvida kichik korxona va mikrofirmalarning mahsulot sotishdan tushgan sof daromadi 22,6 trln. so‘mni tashkil etgan.

Ayol rahbarlar boshqaruvidagi kichik korxona va mikrofirmalarning sof daromadi o‘tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda qariyb 7 trln. so‘mga oshgan. Ayol rahbarlar boshqaruvida 36 472 ta kichik korxona va mikrofirmalar mavjud.[2]

Tadbirkor ayollar rahbarlik qilayotgan kichik korxona va mikrofirmalar moliyaviy natijasi: 2021- yil yakunlari bo‘yicha jami 121 746 ta erkaklar rahbarlik qilayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan 27 966,0 mlrd so‘m sof foyda olingan bo‘lsa, 16 359 ta ayollar rahbarligidagi kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan 2 312,9 mlrd,so‘m sof foyda olingan. O‘rta hisobda bitta tadbirkorlik subyektiga to‘g‘ri keladigan sof foyda miqdori tadbirkor erkak rahbarligidagi kichik tadbirkorlik subyektlarida 229,7 mln. so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, tadbirkor ayol rahbarligidagi korxonalarda bu ko‘rchatkich o‘rtacha 141,4 mln. so‘mni tashkil etdi.

Rasmiy ma’lumotlarga qaraganda respublikaning YAIMda ayollar mehnatining ulushi sezilarli darajada o‘z o‘rniga ega.

Oliy ta’lim tashkilotlarida 2175 ta fan doktorlari faoliyat yuritgan.

[2] https://stat.uz/uz/. Tadbirkor ayollar ko‘proq qaysi sohada faoliyat olib bormoqda? 13/12/2022

Oliy ta’lim tashkilotlarida 2021- yilda jami 37,4 ming nafar professor-o‘qituvchilar faoliyat yuritgan. 2020- yilda bu ko‘rsatkich 32,1 ming nafarni tashkil etgan. Mazkur professor-o‘qituvchilarning gender bo‘yicha taqsimlanishi quyidagicha: Ayollar – 44,6 %; Erkaklar – 55,4 %

Mehnat bozori indeksi mehnat bozoridagi holatni baholash va monitoring qilishda yordam beruvchi indeks bo‘lib, mehnat bozorining joriy holatini bevosita aks ettiruvchi 5 ta ko‘rsatkichni o‘z ichiga oladi.[3]

Xulosa qilib aytganda, xotin-qizlarning bandligini ta’minlashda ijtimoiy sherikchilik mexanizmidan foydalanish nafaqat ishsiz ayollar sonini kamaytiradi, balki ularni raqobatbardosh ish o‘rinlari va qulay ish sharoitlari bilan ta’minlashda, xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o‘z navbatida mamlakat iqtisodiyoti va davlat budjeti rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Streeck W, Hassel A. The crumbling pillars of social partnership. West European Politics. 2003;26(4):101–124.
2. https://lex.uz/uz/docs/-5899498; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni, 07.03.2022 yildagi PF-87-son.
3. https://lex.uz/uz/docs/-5884084; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori, 01.03.2022 yildagi PQ-146-son.
4. Walby, S. (2005), ‘Gender mainstreaming: Productive tensions in theory and practice’, Social Politics: International Studies in Gender, State and Society.
5. Burxonovich, M. R., & Ortiqaliyevna, B. M. (2022). Conditions for improving the standard of living of the population. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 44-48.
6. Baltabayeva, M. (2022). SANOATNI RIVOJLANTIRISH-DAVR TALABI-UY MAISHIY TEXNIKALARINING FOYDALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 2(5), 29-32.

[3] https://t.me/uzstataxborot Oliy ta’lim tashkilotlarida 2175 ta fan doktorlari faoliyat yuritgan

7. Yuldasheva, G. A., Baltabayeva, M. (2022). ZNAChENIE INNOVATsIONNOGO OPЫTA V FORMIROVANII POVЫIShENIYa UROVNYa DOXODNOSTI NASELENIYa. Talim fidoyilari, 8, 172-185.

8. Umarov, O. Concept of guaranteed development of enclave territories / O. Umarov, D. Khakimov // . – 2020. – No. 6(73). – P. 265-268. – EDN ROLXJX.

9. Kadyrovna, A. M., Burkhanovich, M. R., & Ortikaliyevna, B. M. (2022). DEMAND AND SUPPLY FOR LABOR FORCES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 85-90.

10. Baltabayeva Malokhat Ortiqaliyevna. (2022). DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 11(09), 100–104. Retrieved from http://www.gejournal.net/index. php/IJSSIR/article/view/976

11. Maxsudov Sherzod Solijonovich (2022). BOZOR IQTISODIYoTI ShAROITIDA ERKIN IQTISODIY ZONALARDA BOShQARUV.. Talim fidoyilari, 08-10 , 121-134.

12. Ortikalievna, B. M., & Abdunabievna, K. D. (2022). BENEFITS OF HOUSEHOLD APPLIANCES IN THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND WATER RESOURCES. Thematics Journal of Economics, 8(1).

13. Baltabayeva, M. O. (2023). Using the Mechanism of Social Partnership to Ensure the Employment of Women. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 65-69.

14. Yuldasheva, G. Минтақаларни ривожлантиришда инвестицион жараёнлар ва уларни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари / G. Yuldasheva, A. Kuchkarova // Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва инновацион жиҳатлари, 27 мая 2020 года, 2020. – P. 543-547. – EDN WYZVTP.

15. Baltabaeva, M. (2023). SHAHAR VA QISHLOQLARDA AYOLLAR BANDLIGINI TA’MINLASH YECHIMLARI. Talqin Va Tadqiqotlar, 1(8).

16. Umarov O., & Khakimov D. (2020). CONCEPT OF GUARANTEED DEVELOPMENT OF ENCLAVE TERRITORIES. Экономика и социум, (6 (73)), 265-268.

IQTISODIYOT – UY XO‘JALIGI YURITISH SAN’ATI

O.Q.Umarov
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi
M.O.Baltabaeva
Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchi
baltabaeva_67@inbox.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy sheriklik mexanizmi asosida xotin-qizlar va yoshlar bandligini ta’minlash muhimligi, aholi bandligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi hukumat qarorlari zarurligi ochib berilgan. Noekin yerlardan oqilona va unumli foydalanish, tut ko‘chatlaridan daromad keltirish va davlat byudjetini boyitish yo‘llari bayon qilindi.

Kalit so‘zlar: bandlik, tut ko’chati, tut bargi, dorivor choylar, ijtimoiy sheriklik mexanizmi, davlat qarorlari, davlat budjeti, tashabbuskorlik, teng huquqlilik.

Annotation: This article reveals the importance of ensuring the employment of women and youth in Uzbekistan on the basis of the social partnership mechanism, the need for government decisions and decrees on additional measures to ensure employment. The ways of rational and fruitful use of uncultivated lands, the use of mulberry seedlings in order to generate income and enrich the state budget are proposed.

Keywords: employment, mulberry seedling, mulberry leaf, medicinal teas, social partnership mechanism, government decisions, state budget, initiative, equality.

Ilmiy maqolaning sarlavxasiga e’tirozlar bo’lishining oldini olish uchun iqtisodiyot so’zini ta’rifladik. Doimiy ish o’rinlariga talab yuqoriligidan tashqari, shartlar ham ortib boraveradi. Yani, ish joyi uyga yaqin bo’lsin, ish vaqti qat’iy 8 soat emas, balki sirpanuvchan bo’lsin. Yengil, serdaromad, ekologik toza va qiziqarli bo’lsin. Ish joylari ekin yerlarini band qilmasin, tashkil etishda katta mablag’lar sarflanmasin. Ishlab chiqarilgan tovarlar (maxsulot, ish, xizmatlar) uzoq saqlansin, tashish qulay bo’lsin, realizatsiyasi oson bo’lsin. Xaridorlari doimiy, serdaromad bo’lsin.

O’zi ish joylari yetishmay, mehnat resurslari xorijga ish qidirib chiqib ketishayotgan bir paytda, qolaversa, inson mehnati yangi texnologiyalar zimmasiga o’tkazilib, xarajatlar tejalayotgan zamonda doimiy ish o’rnilariga shuncha talablar

qo'yilishi aqlga sig'maydigan fantaziya, havoiylik, bilimsizlik, to'g'rimi? Biroq, yuqorida sanab o'tilgan talablarga javob bera oladigan, millionlab ish o'rnilari barpo qilishni imkoni bor. Bu ish joylarida ko'p qavatli uylarda yashab, uy-ro'zg'or, bolalar tarbiyasi bilan band ayollar ham uyidan chiqmay 2-4 soat mehnat qilib oila byudjetiga salmoqli xissa qo'shishlari mumkin. Kunduzgi ta'limda oliygohlarda o'qib turgan talabalar ham, o'qishdan bo'sh vaqtlarida 3-4 soat ishlab, ta'lim uchun shartnoma to'lovlarini o'zlari to'lashlari mumkin. Hatto, o'qishni tamomlagach, diplom bilan birga ozroq jamg'arma va biznes tajribasini olib uyga ketishadi. O'qish vaqtida olgan amaliy tajribalari xayotda asqotadi. Ulardan yaxshi tashkilotchilar, raxbarlar yetishib chiqadi. Ular davlatni boy va obod qilishadi.

Qayerda ko'plab ish joylari tashkil qilish, millionlab xohlovchilarni doimiy, serdaromad, ekologik toza, uyiga yaqin ishlarda band qilish mumkin? Qolaversa, ekin yerlarini band qilmasdan bizneslar tashkil qilish mumkinmi? Mumkin. Qalovini topsak, qor yonadi. Izlagan imkon topadi. Hali yosh olimlarimiz, yorug'likni elektr energiyasiga aylantirib beradigan elementni ham ixtiro qilishadi. Biz, katta yoshlilar nima qila olamiz? Maslahat berib, imkoniyatlarni ko'rsatib turamiz. Takliflarimizni diqqat bilan o'rganib, bosqichma bosqich amalga oshiradigan tashkilotchilar, o'rnak ko'rsatadigan vatandoshlar kerak xolos. Ular kimlar ichidan bo'lishlari mumkin? Bizningcha, ular mahallalarning raislari, hokim yordamchilari, faol yurtdoshlar ichida bor.

Agrosanoat va xunarmandchilik uchun xom ashyolar ishlab chiqarishni rekreatsiya (istirohat) xududlarida va boshqa noekin yerlardan samara bilan foydalanishni yo'lga qo'yish kerak. Buning uchun:

1) iyun oyi boshida dalalardagi mahalliy nav tutlar ostida sochilib yotgan tut mevalarini terib olish kerak. Mevalarni idishga solib ustidan to'lgunicha iliq suv quyish kerak. Idishni salqin joyda 1 kecha-kunduz saqlanadi. Keyin idishdagi tut mevasi barmoqlar bilan ezg'ilanadi. Tut urug'lari suvga ajrab chiqadi. Suv tubiga cho'kadi. Urug'ni olib dokaga yoyib quritiladi. Keyin bog' ichiga marza ochib, ustiga sepib, urug'ni tuproqqa aralashtirib, sug'oriladi. Iyunni oxirlarida ko'chatlar ko'zga ko'rinadi. Agranom bilan maslaxatlashiladi. Iloji bo'lsa, yayratib qayta ekiladi. Mutaxassis aytgan muddatda ko'chatlar serbarg tut novdalariga ulama-payvand qilinadi;

2) ko'chatlar tayyor bo'lgach, erta bahorda shahar ko'chalari, bog', xiyobonlar, ko'p qavatli uylar atrofi, bog'cha, maktablar xovlilarida o'sib turgan manzarali daraxtlar orasidagi 1-3 metr bo'sh joylarga bir tupdan ekib chiqiladi.Tutchalar bir yil sug'orib turiladi, xalos. Ular keyinchalik, yomg'ir va qor suvi bilan o'saveradilar.

Tutchalar soya-salqinda ham o’saveradi. Ular past bo’yli, foydalanish uchun qulay bo’lishi maqsadga muvofiq. Tutlar ekilgan yili, iyulь oyi oxiriga borib kamida 100-300 gramdan barg beradi. 3 marta beradi. 5 yoshli tut 5 - 6,5 kilogram barg beradi. 5-7 martagacha beradi. Novdalari 1-2 marta kesib olinadi, xolos. Qolgan paytlarda barglar qo’l bilan terib olinadi. Bargidan choy tayyorlanadi, Yevropa mamlakatlariga eksport qilinadi. Hozirgi payda Vengriya, Belarus, Ukraina va boshqa Yevropa mamlakatlariga eksport amalga oshirilayapti.

3) tut bir yilda 5-7 marta barg beradi. Tut bargi bilan ipak qurti boqish uchun qurtxona kerak. Qurtxona akfa plastik materiallaridan yasab, tut qatorlar ichiga(yaqiniga) o’rnatiladi. Ichida 4-5 qavat so’kchak (stellaj)lar bo‘ladi. Qurtxonalar yasab sotish yoki ijaraga berish biznesi ham serdaromad, serxaridor. Isitish va sovutish elektr energiyasiga asoslanadi. 5 yil ichida 500000 dan ortiq qurtxonalar faqat rekreatsiya xududlaridagi tutlar bargi bilan ipak qurti boqish uchun kerak bo’ladi. Aslida 10 yil ichida 2 million donadan ortiq, ichida 40 kvadrat metr so’kchaklari bo’lgan qurtxonalarga extiyoj shakillanadi. 1 gram urug’ uchun 2 kvadrat metr stellaj kerak. Katta qurtxonalardan foydalanilmaydi, hisob. Chunki, kelajakda ekin yerlaridagi tut plantatsiyalaridan foydalanilmaydi. Ekin yerlari oziq-ovqat va boshqa sanoat xom ashyolari yetishtirish uchun foydalaniladi. Tut qatorlardan foydalaniladi.

4) Ipak qurti urug’ligini pilladan olib, saqlab, kerak vaqtida jonlantirib berish xizmati ham serdaromad. Urug’ni 2 yilda bir marta uzooqdagi viloyat urug’chilari bilan almashlab turiladi. 2 kg. xom pilladan 1 quti urug’ olinadi. Buyurtmachi foydalanib bo’lingan teshik pillani urug’chida qoldirishga rozi bo’lsa kifoya. Urug’chi teshik pillani ipakka aylantirib oladi. O’sha xom ashyodan keladigan daromad unga yetadi. Chunki, 1 kg. pilla yetishtirish uchun, boshqa xarajatlardan tashqari 26,7 kishi/soat qo’l mehnati sarflanadi. 1 kishi/soat uchun 12 ming so’m haq to’lanadigan bo‘lsa ham 1 kg. pilla 320400 so’mga tayyor bo’ladi. Demak, 1 quti ipak qurtini jonlantirib bergan urug’chi 640800 so’mga ishlab olar ekan. Pillani teshikligini hisobga olsak, kamida 500 ming so’mga ishlab oladi. Buyurtmachilar soni ortgani sayin, daromad ko’payib boraveradi. Mutaxassislarning 1 kishi/soat mehnati uchun to‘lanadigan haq aslida 18-20 ming so’mligini hisobga olsak pillakor daromadi ham yuqoriligini bilib olish qiyin bo’lmaydi.

5) Ozuqa bor, qurtxona bor, ipak qurti urug’i bor ishchi qo’llar va elektr bo’lsa, 1 quti ipak qurtidan kamida 50 kg. xom pillani, shahar markaziy ko’chasi qirg’og’ida ham yetishtirish mumkin. Amaliy misol kerak bo’lsa, Marg’ilon shahrining Mustaqillik ko’chasiga kelib ko’ring. Video tasvirga olib keting. Manzarali daraxtlar

orasidagi tutchalardan 2019-yildan buyon foydalanishayapti. 2018-yilda ekkanmiz. 2018-yilda O'zbekiston Dunyo tarixida birinchi bo'lib rekreatsion tutchilik biznesiga qadam qo'ydi. O'zbekistonning rekreatsiya xududlariga kamida 100 millionta tutchalar sig'adi. 200 tup tutcha bargi bilan bir quti ipak qurti boqish mumkin. 500 ming quti ipak qurtini 5 marta takror boqib, xar safar 50 kg.dan pilla olinsa xosil 125 ming tonnani tashkil etadi. Bu 50 ming tonnaga yaqin toza, quruq, standart ipak demakdir.

6) 100 million tup tutlar 5 mln.kub metrdan ortiq novda beradi. Bu yog'och xom ashyosini qayta ishlab DVP, DSP va ulardan mebel tayyorlashda qancha ish joylari paydo bo'ladi? Novdadan ajratib olingan 200 ming tonnadan ortiq qovzoqni qayta ishlab ipak qog'oz (pul qog'oz) olishda qancha odam ishli bo'ladi? Ipak qurti qumalog'i Yaponiya va uning atrofidagi mamlakatlarda noyob dori vositasi hisoblanadi. U yerlarda oshqozon ichak kasalliklarini ipak qurti qumalog'i bilan davolashadi. Qumaloqni eksport qilish mumkin. Pilla g'umbagi inson terisini yoshartirib silliqlaydi. Kosmetika xom ashyosi. Bu xom ashyo bilan olimlar va biznesmenlar jiddiy shug'ulanishlari kerak. Ishlar yurishib ketgach pilla g'umbagini qayta ishlash ham ipakdan olinadigan daromadga yaqin naf keltiradigan soxaga aylanishi mumkin. Pilla yetishtirishdan ortib qoladigan barglardan foydalanib, nafaqat choy, balki shamollash va o'sishdan orqada qolishga qarshi qo'llaniladigan dori-darmonlar ishlab chiqarish mumkin. Bitta tadbirkor Vengriya tajribasini o'rganib kelsa kifoya. Ular bizdan sotib olayotgan bargdan dori-darmonlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishgan. Dunyoda 50 ga yaqin davlatlar pilla bilan shug'ulanishadi. Lekin O'zbekiston quyoshida yetishgan tut bargi o'rnini xech qaysi tutlar bosa olmaydi. Zarurat bo'lmasa ham, eslatib o'taylik: Xitoy Xalq Respublikasida bir yilda 8 marta takror-takror pilla yetishtirishadi. Xindiston Respublikasida esa 10 marta. Bizda 7 martaning imkoni bor.

7) Boshqa noekin, tut ekib foydalaniladigan yerlar ham bor: a) 3658,4 ming gektar sug'oriladigan yerlar atrofidagi dala uvvotlarida kamida 300 million tup past bo'yli, 2 qator, zich tutlar ekib foydalanish imkoniyatimiz bor. Tutlar yer osti zax suvlarini bug'latadi, yerning sho'rlashishini to'xtatadi. Hosilni shamoldan to'sadi. Yer konturlarining katta-kichikligi ham aslida zax suvlarning past yoki yuzadaligiga qarab tuzilgan. Bir tup 6 yoshli tut bir kecha-kunduzda 800 litrgacha keraksiz namlikni bug'latadi. Dala uvvotlarini 1-2 kilometrdan ajratib, ixtiyoriylik asosida, ayollarning biznes jamoalariga biriktirib berish kerak. Ular bor tutlardan foydalanib turib, teraklar orasiga 2 qator tutchalarning ko'chatlarini ekib o'stirishadi. Qurtxonalarni tutqator ichiga o'rnatib berish kerak. Dala uvvotlarini fermer hisobidan

chiqarib, uni pillakorlar ro'yxatidan chiqarish, tezroq chiqarish kerak. Chunki fermerning qurtxonasi yo'q. Xohishi yo'q. Unga teraklardan foyda. Ayollar biznes jamoalari tutdan olinadigan 7 xil xom ashyolarni to'liq, chuqur qayta ishlay oladi. Nega? Chunki, ularning yordamchilari ko'p. Bittasining o'g'li mebelchilikni yuritsa, boshqasining ukasi ipak qog'ozni chiqara boshlaydi. Hozir aloqa bor, transport bor, tashqi xizmat ko'rsatuvchi tuzilmalar bor, davlat qo'llab-quvvatlab turipdi. Ayollarning ixtiyoriy biznes jamoalari ishlarni tezda yo'lga qo'yib olishadi. Ular borishgach dalalarga transport qatnovllari, umumiy ovqatlanish xizmatlari ish boshlaydi. Hatto tibbiy xizmat ham ish boshlaydi. Pul, ko'p pul bor joyda xizmat ko'rsatuvchilar ko'payadi. Nega ayollar biznes jamoalarida pul ko'p deyapmiz? 6-8 kishilik ayollar biznes jamoalarida 2 yil utib milliardlab so'mlar aylana boshlaydi. Pullarni o'zlari kelishib bo'lib olishadi. 3-4 yil o'tib qayta ishlash sexlari qura boshlashadi.

8) Boshqa noekin tutlar ekib foydalaniladigan joylar ham bor. Lekin, ulardan foydalanish uchun hozircha ishchi kuchlari yetmaydi. Masalan, axoli yashash xududlaridan tashqaridagi magistral yo'llarning 2 tomonidagi 5-200 metrli noekin yerlarni olaylik. O'sha joylarda suv yo'q xolos. Tadbirkorlarni chaqirib, yo'l chetlarini 1-5 kilometrdan olinglar va uzog'i 2-3 yil suv tashib, yong'oq, o'rik, pista, bodom ekinglar, xech qanday to'lov yo'q, desak masala xal bo'ladi. Ulaga yordam tariqasida kichik maslaxat ham beramiz. Yong'oq mevaga kirishini kutmay daromad olib turinglar deymiz. Qanday daromad?, deb so'rashadi. Mevalar orasidagi bo'sh joylarga tutchalar ekinglar, ular birinchi yildan oz bo'lsa ham barg berishadi deymiz. Bargni terdirib choy tayyorlovchilarga sotib daromad ola boshlashadi. Ikkinchi misol, sun'iy o'rmonlardagi daraxtlar orasiga bir tupdan tutchalar ekishdir. Sun'iy o'rmonlarda ko'plab ishchilar ishlashayapti. Ularga, o'zingiz uchun, kuchingiz yetganicha tutchalar ekib foydalaninglar desak ham bo'ladi. Majbur emas, ko'p pul topishni xohlasangiz, marhamat, deyiladi, xolos. Keyinchalik 2 million gektardan ortiq o'rmon va sun'iy o'rmonlar ichida millionlab ish joylari tashkil qilamiz.

9) Shu ishlar nega yurib ketmayapti? XX-asrdagi tushunchalardan qutila olganimiz yo'q. Kambag'alga tirikchilik uchun 10 sotix yer bersak ham auktsion orqali beramiz. Qon-qonimizga singib ketgan tushunchalar ko'p. Davlat monopoliyasi olib tashlangan bo'lsada, xarid narxini o'ylab topamiz. Klasterni noto'g'ri tushunamiz. Taqsimlanmagan foydani soliqqa tortishga shoshilamiz. Yuqorida aytgan gaplarimizning hammasi bo'yicha Prezidentning roziligi olingan. Siz ekkan tut va boshqa daraxtlar - sizniki. Avlodlaringizga meros bo'lib o'tadi. Tut beradigan maxsulotlar ham Sizniki. Xohlaganingizdek tasarruf qila olasiz.

Klasterman deb, prokurorni yetaklab kelib, pillani menga topshir desa, barcha 7 turdagi mahsulotlarni bozor narxida ol, deysiz. Prokurorga, uka bu biznesga Prezident ruxsat bergan, siz o'z ishlaringiz bilan bo'lib eshitmay qolgandirsiz deng. O'zingiz yaxshi eslab qoling, davlat monopoliyasi olib tashlangan.

Sabrli bo'lib, 1-2 yil chidasangiz tutchalaringiz katta bo'lib qoladi. Daromadga kirib qolasiz. Ishingiz bor bo'lib, o'rtacha 10 million so'mdan oylik maosh olsangiz ham bir yilda 120 million so'm bo'ladi xalos. Bu pul oilangiz xarajatlariga yetmaydi. Yetsa ham Sochiga bora olmaysiz. Ishga qo'shib ikkinchi biznesni ham boshlang. Rekreatsiya xududlari va boshqa noekin yerlarni aylanib ko'ring. Yechim toping. harakatda baraka. Yog'och, barg, qog'ozni tushundim, pillani nima qilaman, deysizmi? Tut ko'chatlarini ekayotganingizda yoningizdan o'tib ketayotgan odamlar nima qilishni aytib berishadi. 1 kg. ipak chuqur qayta ishlansa kamida 700 AQSh dollarli daromad keltiradi. Bitta qo'lda to'qilgan ipak gilam 10 ming dollar turadi. Unga 10 kg. ipak sarflanadi. Muximi, tutlarni ekib olish. Qolganini xayotning o'zi o'rgataveradi.

Xulosa o'rnida. Fuqaro bilan davlat o'rtasidagi munosabatlar soliqlar va to'lovlar bilan tartibga solinadi. Soliqlar bizda eng kam. Aslida ularni bir oz ko'tarish kerak. Davlat o'z funksiyalarini bajarishi uchun hozirgidan ko'proq pul kerak. Hatto Shermatbek qo'rboshini ham soliq yig'uvchisi bo'lgan. Xitoyda daromaddan 25% soliq olinadi. Bu degani hamma topgan pulingni 4/1 qismi budjetga undirib olinadi. Bozor iqtisodiyotiga o'ta boshlaganimizga 32 yil bo'layapti. Hamma narsani egasi bor. Hozircha rekreatsiya hududlari egallanmay turipdi. Shu yil oxirida bu imkoniyat ham qo'ldan chiqishi mumkin. Chunki, Osiyo mamlakatlaridan vakillar kelib, shu masala bilan ham qiziqib ketishdi. Foydalanilmay turgan imkoniyatdan foydalanish taklifini tayyorlab kelishsa, xalqaro kelishuvlarga ko'ra, yo'q deb javob beraolmay qolamiz. Bunga misol, Osiyo mamlakatlaridan biri sholichilik kadastrini tuzish to'g'risida kelishuv tuzishga erishdi va x.k.

Doimiy ish o'rnilarini o'zimiz barpo qilishimiz kerak. Xorijga ishlagani ketishdan oldin 200 tup ko'chat ekib ketishni urfga kiritishimiz kerak. Aks holda arzon ishchi bo'lib qolaveramiz. Rekreatsiya hududlari eng kamida 5 million ish joyi bera oladi. O'sha 5 million ish o'rnilarini o'zimiz barpo qilishimiz kerak. Hamma o'zi uchun, kelajak avlodlari uchun harakat qilishi kerak. Kommunizm g'oyasining noto'g'riligi o'z isbotini topdi. "Har kimdan imkoniyatiga yarasha, har kimga extiyojiga yarasha"ni o'rniga "Har kimdan imkoniyatiga yarasha, har kimga mehnatiga yarasha" g'oyasi butun dunyoda amal qilyapdi. Eng rivojlangan mamlakatlarda ham millionlab uy-joysiz oilalar bor. Xudoga shukur bizda unday

tushuncha yo'q. Endi yaxshi yashash uchun harakat qilishimiz kerak xolos. Makkaga, Tokioga, Seulga qachon bormoqchisiz? Iqtisodiyot shunaqa tushuncha. Oila iqtisodiyotining mustahkamlik zaxirasini yarating. Tezroq yarating. Mustahkam qilib yarating.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Постановление Президента от 24.02.2023 г. №ПП-73 «О мерах по дальнейшему развитию шелковой отрасли». https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve /proizvoditelyam_gren_tutovogo _shelkopryada _vydelyat_subsidii

2. Burxonovich, M. R., & Ortiqaliyevna, B. M. (2022). Conditions for improving the standard of living of the population. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 44-48.

3. Baltabayeva, M. (2022). SANOATNI RIVOJLANTIRISH-DAVR TALABI-UY MAISHIY TEXNIKALARINING FOYDALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 2(5), 29-32.

4. Yuldasheva, G. A. (2022). ZNAChENIE INNOVATsIONNOGO OPЫTA V FORMIROVANII POVЫIShENIYa UROVNYa DOXODNOSTI NASELENIYa. Talim fidoyilari, 8, 172-185.

5. Umarov, O. Concept of guaranteed development of enclave territories / O. Umarov, D. Khakimov // . – 2020. – No. 6(73). – P. 265-268. – EDN ROLXJX.

6. Kadyrovna, A. M., Burkhanovich, M. R., & Ortikaliyevna, B. M. (2022). DEMAND AND SUPPLY FOR LABOR FORCES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 85-90.

7. Baltabayeva Malokhat Ortiqaliyevna. (2022). DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 11(09), 100–104. Retrieved from http://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/976

8. Maxsudov Sherzod Solijonovich (2022). BOZOR IQTISODIYoTI ShAROITIDA ERKIN IQTISODIY ZONALARDA BOShQARUV.. Talim fidoyilari, 08-10 , 121-134.

9. Ortikalievna, B. M., & Abdunabievna, K. D. (2022). BENEFITS OF HOUSEHOLD APPLIANCES IN THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND WATER RESOURCES. Thematics Journal of Economics, 8(1).

10. Baltabayeva, M. O. (2023). Using the Mechanism of Social Partnership to Ensure the Employment of Women. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 65-69.

11. Yuldasheva, G. Минтақаларни ривожлантиришда инвестицион жараёнлар ва уларни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари / G. Yuldasheva, A. Kuchkarova // Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва инновацион жиҳатлари, 27 мая 2020 года, 2020. – P. 543-547. – EDN WYZVTP.

12. Baltabaeva, M. (2023). SHAHAR VA QISHLOQLARDA AYOLLAR BANDLIGINI TA'MINLASH YECHIMLARI. Talqin Va Tadqiqotlar, 1(8).

13. Турсунов, О. (2023). МИНТАҚАВИЙ ТРАНСПОРТ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.Research Focus,2(2), 46-53.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

THE PROBLEM OF TEENAGERS' PERSONALITY FORMATION

Makhlio Yuldasheva
PhD in Psychological Sciences
Khudoybergan Kholbutaev
student of Applied Psychology direction
Ferghana State University

Annotation. The problem of personality formation is closely related to the problem of the social structure in which the formation takes place. The simple model of growing up that we see in the traditional ways of society, where growing up is associated with passing certain tests and taking on certain responsibilities, no longer corresponds to the complexity of the surrounding social world. The complication of the world requires less and less unambiguous, less predetermined models of becoming from a person. This article is devoted to the theoretical analysis of the problem of the formation of the personality of teenagers.

Keywords: personality formation; sense of trust; discomfort; satisfaction; family

Аннотация. Проблема формирования личности тесно связана с проблемой социальной структуры, в которой происходит формирование. Простая модель взросления, которую мы видим в традиционных укладах общества, где взросление связано с прохождением определенных испытаний и принятием на себя определенных обязанностей, больше не соответствует сложности окружающего социального мира. Усложнение мира требует от человека все менее однозначных, менее предопределенных моделей становления. Данная статья посвящена теоретическому анализу проблемы формирования личности подростков.

Ключевые слова: становление личности; чувство доверия; дискомфорт; удовлетворенность; семья.

More complex models in which the problem of becoming arises are associated with the Enlightenment era. M. Foucault, analyzing Kant's works, discusses the phenomenon of underage age as a phenomenon of "inability to use one's mind without guidance from another" [10]. Moreover, a minor does not arise as a result of a lack of reason as such, but because of a lack of rationality itself during the transition to action. This makes it possible to logically substantiate and state the impossibility

of overcoming underage age in the education system, set in the form of bringing the student into an objectified world order and training skills within it.

In the conditions of an open society, the intersection of cultural fields, the problem of self-determination can be set in different ways. Thus, the correlation of freedom and responsibility is considered [6], the system of elections for building an individual trajectory (as is often understood in the education system), "the sequence of forms of human formation for different bases of his being within his individual life" [8], "responsibility for what culture and what country you belong to ... responsibility for the fact that he (a person) forms this or that self-consciousness" [4, p. 175].

Discussing the problem of human development in the modern world, we believe that a teenager must necessarily answer two challenges:

• building your own personal (conscious) way of doing things;

• defining oneself (and one's actions) in relation to the cultural and social content of life.

We have shown [1; 2] that teenagers of grades 7-9 in the modern education system have practically no opportunity to discuss goals and projects related to the prospect of more than 2-3 years. The main reason for the lack of ideas that are of a long-term nature, and if there are any, the impossibility of using them for setting goals is the lack of work with meaning (on the part of the teenager himself) in cognitive and project activities. From the point of view of the mental activity approach, becoming can be described as a gradual mastery by a person of the fullness of mental activity, in which the connection of thinking, action and communication is built. At the same time, there is a rather large separation here - cognition does not set a personal growth space in any way, project activity is aimed at insufficient results for meaning formation. The period of growing up, according to its physiological characteristics, sets the possibilities of constant self-determination as a result of purely age-related shifts (child - teenager - young man). But the effectiveness of this period is connected with the fields and spheres of representations, activities, culture in which these age transitions are carried out, and which act as the morphology of consciousness, where personality begins to emerge and crystallize (the term of Yu.V. Gromyko).

During the analysis of the situation, most teenagers fix that they need to work out their reasons for overcoming:

• pressure from the consumer society (imposing the possession of material goods as the main value);

• from the technology side (availability of ready-made solutions), from the Internet side (inclusion often in senseless time costs);

• ideological , etc .

Overcoming should be connected not with a simple rejection from modern technologies, networking, career growth but with the development of a personal position that could subordinate more private interests and destroy dependence on external factors.

The psychological task that we set ourselves when discussing the possibilities of mental activity pedagogy in working with meaning formation in adolescents is to help them build their position in mental activity. The three requirements for this position can be formulated as follows: long-term goals, openness to cultural content and overcoming anthropocentrism. Let's look at them in more detail.

The first significant block is long-term goals. For a modern person (and youth, in particular), the idea of our society as a society of progress is characteristic [7]. As Toffler pointed out in the last century [9], education gives a complete picture of the culture of the past and does not discuss the possible future with the student. The orientation of education towards the past and the naturally arising orientation in the lifestyle towards the future provokes students to transfer interest from patterns of activity to socially accepted achievements (institute, status, etc.). At the same time, self-determination, associated with setting goals for learning new, culturally significant achievements, suffers the most. The future for a large number of teenagers turns into a repetition of the present, only with a shift in the timeline.

The second significant block is the attitude to culture: to those samples of it that are mastered at school, and to those that remain outside its framework. Culture and tradition are perceived as a set of formulas, rules that require execution, as a "bag of information" that can be extracted if necessary. Consumer attitude to culture determines the phenomenon that when faced with a really difficult situation, a situation of lack of ready-made funds (in textbooks and on the Internet), a situation of uncertainty, the student is helpless, starts from scratch. Violation of the principle of attitude to cultural achievements we often see in communicative forms the student "forgets" the thought of another person just expressed, and sometimes his own; contradicts himself and does not notice it.

The third requirement is to overcome the naive anthropocentric model of the world. If at preschool age we are talking about overcoming childish egocentrism, then in adolescence egocentrism often takes the form of anthropocentrism. A person (and a teenager quite justifiably puts himself in this place) becomes the measure of all

things. He has the rights guaranteed by law. Meeting his needs is the main goal. Overcoming this model for a person means reaching the objective problems of culture, society, and cognition.

In conclusion, it should be noted that to build psychological means that allow a teenager to begin to respond to challenges (mastering his mind to carry out actions; defining oneself in relation to the cultural and social content of life), we fix the following as the main requirements for psychological and pedagogical technology: technology should not just ensure that a teenager has a sum of isolated abilities and competencies (freedom, autonomy, responsibility, awareness, awareness, etc.), but build a complete connection of thoughts, communication and actions, the deployment of which allows you to move on to adulthood.

Literature:

1. Alekseeva L.N., Assuirova L.V. Ways of working with the understanding of the text, its analysis and interpretation. M., 2007.

2. Abdullayeva, A. R. (2023). Psychological factors of forming a healthy lifestyle in the family. Open Access Repository, 4(03), 43-50.

3. Andryushkov A.A. Formation of socio-cultural identity in secondary school general education school // Diagnostics of educational success. M., 2007.

4. Gromyko Yu.V. The work of self-determination in the modern world. M., 2009.

5. Kravchenko O.A. Ethnosociopedagogy of the Kazym Khanty. St. Petersburg, 2007.

6. Leontiev D.A., Kaliteevskaya E.R., Osin E.N. Personal potential during the transition from childhood to adulthood and the formation of determination // Personal potential. Structure and diagnostics. M., 2011.

7. Юлдашева, М., & Эргашева, Г. (2022). Понятие внутриличностного конфликта в социальном психоанализе. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1(6), 110-118.

8. Zakirova M., Yuldasheva M. Emotional well-being of children in preschool age. Проблемы психологического благополучия, 2022.

9. Юлдашев, Ф. А., & Юлдашева, М. Б. (2021). Профессиональная ориентация подростков. Личность в культуре и образовании: психологическое сопровождение, развитие, социализация: материалы международной научно-практической конференции. 380-387

10. Юлдашева, М., & Эргашова, З. (2020). Экспериментальное изучение агрессии. ББК Ю953, 90.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

ЭЛЕКТРИЧЕСКИЙ ТОК В МЕТАЛЛАХ

Сарвиноз Орипова Оразали қизи
Преподаватель по общим образовательным предметам
Профессиональная школа города Чирчика

Аннотация: В данной статье дается объяснение о распространении электрического тока в металле, причины распространения, законы физики.

Ключевые слова: Электрический ток, металл, кристаллическая решетка, атомы, электроны, ионы, проводник.

Annotation: This article provides an explanation about the propagation of electric current in a metal, the causes of propagation, the laws of physics.

Keywords: Electric current, metal, crystal lattice, atoms, electrons, ions, conductor.

Металлы в твёрдом состоянии имеют кристаллическое строение. Частицы в кристаллах расположены в определённом порядке, образуя пространственную (кристаллическую) решётку. В любом металле часть валентных электронов покидает свои места в атоме, в результате чего атом превращается в положительный ион. В узлах кристаллической решётки металла расположены положительные ионы, а в пространстве между ними движутся свободные электроны (электронный газ), т.е. не связанные с ядрами своих атомов.

Отрицательный заряд всех свободных электронов по абсолютному значению равен положительному заряду всех ионов решётки. Поэтому в обычных условиях металл электрически нейтрален.

Какие же электрические заряды движутся под действием электрического поля в металлических проводниках? Мы можем предположить, что под действием электрического поля движутся свободные электроны. Но это наше предположение нуждается в доказательстве.

В 1899 г. К. Рикке на трамвайной подстанции в Штуттгарте включил в главный провод, питающий трамвайные линии, последовательно друг другу торцами три тесно прижатых цилиндра; два крайних были медными, а средний - алюминиевым. Через эти цилиндры более года проходил электрический ток. Произведя тщательный анализ того места, где цилиндры контактировали, К. Рикке не обнаружил в меди атомов алюминия, а в алюминии - атомов меди, т. е.

диффузия не произошла. Таким образом, он экспериментально доказал, что при прохождении по проводнику электрического тока ионы не перемещаются.

Следовательно, перемещаются о дни лишь свободные электроны, а они у всех веществ одинаковые. Существование электронов проводимости в металлах было доказано учёными и в другом опыте. Если привести в быстрое вращение проволочную катушку, а затем её резко остановить, то в такой цепи электроизмерительный прибор покажет наличие кратковременного тока, хотя в цепи нет источника тока. Это продолжали двигаться электроны проводимости.

Итак, электрический ток в металлических проводниках представляет собой упорядоченное движение свободных электронов, под действием электрического поля.

Если в проводнике нет электрического поля, то электроны движутся хаотично, аналогично тому, как движутся молекулы газов или жидкостей. В каждый момент времени скорости различных электронов отличаются по модулям и по направлениям.

Если же в проводнике создано электрическое поле, то электроны, сохраняя свое хаотичное движение, начинают смещаться в сторону положительного полюса источника. Вместе с беспорядочным движением электронов возникает и упорядоченный их перенос - дрейф.

Скорость упорядоченного движения электронов в проводнике под действием электрического поля невелика - несколько миллиметров в секунду, а иногда и ещё меньше. Но как только в проводнике возникает электрическое поле, оно с огромной скоростью, близкой к скорости света в вакууме (300 000 км /с), распространяется по всей длине проводника.

Одновременно с распространением электрического поля все электроны начинают двигаться в одном направлении по всей длине проводника. Так, например, при замыкании цепи электрической лампы в упорядоченное движение приходят и электроны, имеющиеся в спирали лампы.

Понять это поможет сравнение электрического тока с течением воды в водопроводе, а распространения электрического поля - с распространением давления воды. При подъёме воды в водонапорную башню очень быстро по всей водопроводной системе распространяется давление (напор) воды. Когда мы открываем кран, то вода уже находится под давлением и начинает течь. Но из крана течёт та вода, которая была в нём, а вода из башни дойдёт до крана много позднее, т.к. движение воды происходит с меньшей скоростью, чем распространение давления.

Когда говорят о скорости распространения электрического тока в проводнике, то имеют в виду скорость распространения по проводнику электрического поля.

Использованная литература:

1. В данном пособии использованы материалы Интернет ресурсов.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

XROMASOMA MUTATSIYALARI VA UNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Dilorom Bakirova
Jizzax davlat pedagogika universiteti akademik litseyi
biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xromasoma mutatsiyalarining turlari, mutatsiya sabablari, jinsiy hujayralar yetilishi davomida sodir bo'ladigan turli anomal holatlar va buning oqibatida yuzaga keladigan irsiy kasalliklar, ularning belgilari, mutatsiyalarning oldini olish usullari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: deletsiya, duplikatsiya, translokatsiya, inversiya, operon regulyatsiya klassik lissensefaliya Miller-Dicker sindromini, Felan-Mak Dermit sindromi, Robertson translokatsiyasi,

Annotation. This article provides information about the types of chromasoma mutations, the causes of the mutation, various anomalous aunts that occur during the formation of germ cells, and the hereditary diseases caused by it, their symptoms, ways to prevent mutations.

Keywords: deletion, duplication, translocation, inversion, operon regulation classical lissencephaly Miller-Dicker syndrome, Phelan-Mac Dermite syndrome, Robertson translocation,

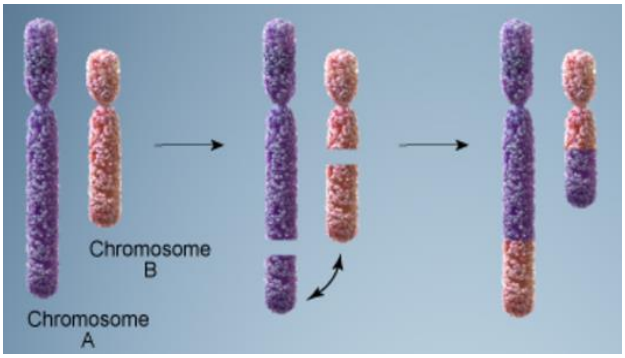
Xromosoma mutatsiyalari (ular aberratsiyalar, qayta tuzilishlar deb ataladi) xromosomalar tuzilishidagi oldindan aytib bo'lmaydigan o'zgarishlardir. Ko'pincha ular hujayra bo'linishi paytida paydo bo'ladigan muammolar tufayli yuzaga keladi. Hujayraning genetik dasturini amalga oshirishdagi buzilishlar quyidagi hodisalar bilan bog'liq.

Mitozning buzilishi: xromosomalarning notekis taqsimlanishi (mitoz yoki amitozning kamayishi) oqibatida vujudga keladi va displaziyaga sabab bo'ladi (monster hujayralarining shakllanishi). Natijalarning yana bir varianti - poliploid yoki ko'p yadroli hujayralarning shakllanishi. Hujayralarning bo'linish qobiliyatini yo'qotishi bilan mitoz fazalarining ommaviy buzilishi, organlar va to'qimalar yangilanishining buzilishiga olib keladi.

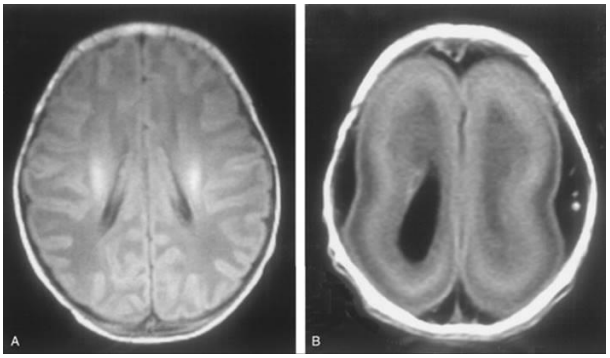
Buzilish sabablari – operon regulyatsiyasidagi o'zgarishlar, hujayra markazi va yoki mikronaychalarning shikastlanishi, mikronaychalar shakllanishi va aktominimiyozinning o'zaro ta'sirining buzilishi fonida sitotomiyadagi o'zgarishlar,

bo‘linishning energiya bilan ta’minlanishidagi buzilishi va boshqalar. Odatda xromasoma deletsiya, duplikatsiya, translokatsiya va inversiya deb ataladigan mutatsiyalar tufayli normal strukturasini yo‘qotadi. Yuqorida sanab o‘tilgan har bir xolat jiddiy irsiy kasalliklarni keltirib chiqaradi. Ko‘p hollarda o‘zgarishlarning aniq sababini aniqlash mumkin emas.[2]

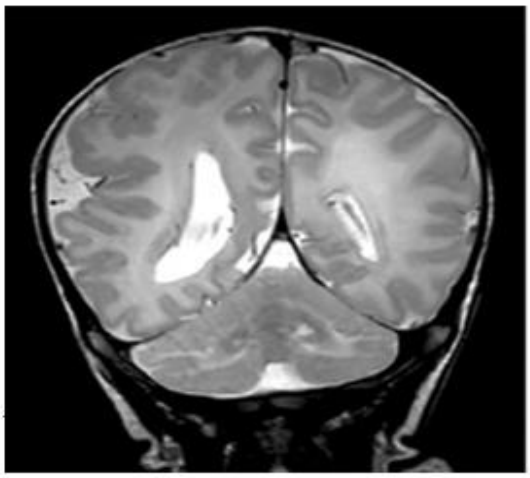
Uzoq muddatli kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, onaning yoshi bilan xromosoma anomaliyalarining chastotasi keskin ortadi. Anomaliyalarining kelib chiqishiga ionlashtiruvchi nurlanish, turli kimyoviy moddalar, jumladan, dori vositalarining ta’siri sabab sifatida ko‘rsatiladi.

Xromasoma mutatsiyasining ko’rinishi

Soglom bosh miya va Miller-Dicker sindromida bosh miya ko’rinishi

Bemor bolaning bosh miyasi ko’rinishi

Bemor bolaning qiyofasi

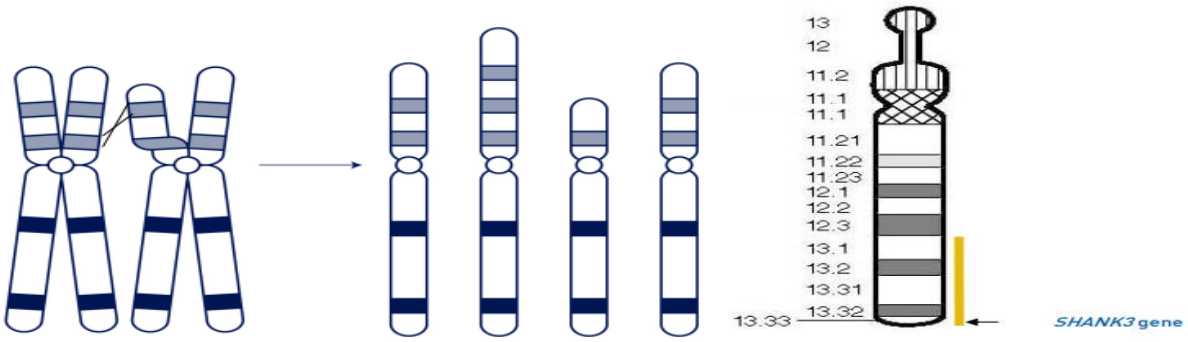
Xromosoma ayrim qismining yo‘qolishi natijasida kuzatiladigan mutaysiya deletsiya deyiladi. (Deletsiya lot. deletio — yo‘q qilish). Ushbu mutatsiya turiga Miller-Dicker sindromini misol qilish mumkin. Ushbu kasallikning uchrash chastotasi 50 000 yangi tug‘ilgan chaqaloqga 1 nafarni tashkil etadi. Bu kasallik 17 xromasomaning 17p13.3 lokusu genlarining yo‘qolishi natijasida kelib chiqadiqan autosomal dominant kasallikdir. Xromasomaning mana shu qismining yo‘qolishi

neyron migratsiyasining buzilishiga olib keladi. Miller-Diker sindromining klinik belgilari: klassik lissensefaliya, qadoqsimon tana gipoplaziyasi, miya qorinchalarining kengayishi, mikrosefaliya.

Tashqi tomondan, qoshlar o‘rtasidagi ajinli teri, bortib chiqqan ensa, temporal mintaqalarda toraygan baland peshona, past joylashgan quloqlar, qisiq ko‘z yorig‘i, gipertelorizm, "sazan og‘zi" - uzun burchaklari tushirilgan yupqa yuqori lab, qisqa ko‘tarilgan burun, kichik iyak. Shuningdek, yurak, buyraklarning tug‘ma nuqsonlari, kriptorxizm, o‘sishning kechikishi, mushaklarning gipotenziyasi, epileptik tutilishlar bilan og‘ir aqliy zaiflik belgilari bilan namoyon bo‘ladi. Bemorning o‘rtacha umr ko‘rishi keskin qisqaradi, ko‘pincha bolalikda vafot etadilar. Kasallikning rivojlanishi homila rivojlanishining 3-4 oyiga to‘g‘ri keladi.

Felan-Mak Dermit sindromi 22-xromosomaning 22q13.3-lokusi terminal qismining deletsiyasi oqibatida autizmning og‘ir darajasida namoyon bo‘ladigan kasallik bo‘lib yo‘qolgan xromasoma qismi qanchalik katta bo‘lsa, autizm shunchalik ko‘p patologik belgilar bilan namoyon bo‘ladi. Deletsiya xodisasi erkaklar va ayollar xromasomasida teng chastotada sodir bo‘ladi, odatda xromosoma buzilishining bu xolati muntazam shakllarda bo‘lishligi bilan xavfli sanaladi.

SHANK3 geni 22 xromasomaning 22q13.3 qismida joylashgan va bu genning mutatsiyasi yoki deletsiyasi autizm bilan bog‘liq eng keng tarqalgan oqibatlarni namoyon qiladi. 22q13.3 deletsiya sindromining xususiyatlari juda xilma-xil bo‘lib, turli organlar va organlar sistemasida anomalliklarni keltirib chiqaradi. Xarakterli belgilar va alomatlarga rivojlanishning kechikishi, o‘rtacha va og‘ir darajadagi aqliy zaiflik, mushaklar tonusining pasayishi (gipotoniya), nutqning yo‘qligi yoki kechikishi kiradi. Ushbu sindromli ko‘plab bemorlarda ko‘rishning buzilishi, mexanik ta’sirlarga sezgirlik va tajovuzkor xatti-harakatlilik kabi belgilar ham kuzatiladi. Bemorlar ba’zan yeyilmaydigan narsalarni (masalan kiyim -kechaklarini) chaynashlari mumkin. Ba’zan bemorlarda talvasa xolatlari kuzatiladi. 22q13.3 deletsiya sindromi bo‘lgan bemorning og‘riqqa sezgirligi sust, terlash qobiliyati ham past bo‘ladi. Bu esa haddan tashqari issiqlik va suvsizlanish xavfini oshirishi mumkin. Ba’zi bemorlarda tez-tez ko‘ngil aynishi va qusish (muntazam qusish) va oshqozon kislotasining qizilo‘ngachga qaytishi (gastroezofagial refleks) uchraydi. Bu kasallik tashxisi qo‘yilgan odamlarning boshi uzun va tor, quloqlari yopishgan, iyagi uchli, ko‘z qovoqlari osilgan (ptoz), ko‘zlari chuqur o‘rnashgan bo‘ladi . Ba’zi bemorlarda katta va go‘shtli qo‘llar va yoki oyoqlar, ikkinchi va uchinchi barmoqlarning birlashishi (sindaktiliya), oyoq panjalarida kichik yoki g‘ayritabiiy tirnoqlar kabi boshqa jismoniy belgilar ham uchraydi.

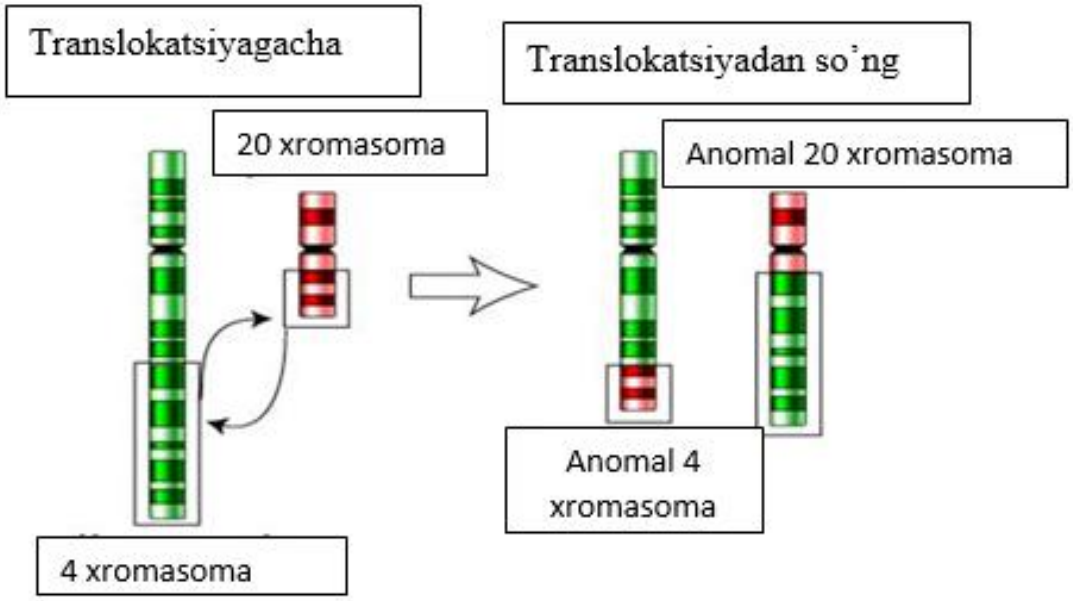

22-xromosomaning 22q13.3-lokusi terminal qismining deletsiyasi

Felan-Mak Dermit sindromi kuzatilgan bemorlarning tashqi qiyofalari ko'rinishi

Odamlarda tug'ma xromosoma anomaliyalarining keng tarqalgan guruhlaridan biri - translokatsiyasi. Xromosomaning bir qismi gomologik bo'lmagan boshqa xromosomaga o'tishi bilan sodir bo'ladigan mutatsiya translokatsiya deb ataladi. Hujayralardagi bunday mutatsiyalar limfomalar, sarkomalar, leykemiya kabi kasalliklar rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bunday translokatsiyaning sababi jinsiy hujayralar yetilishi vaqtida DNKning shikastlanishi tufayli sodir bo'ladi. Ota onalar ya'ni tashuvchilar odatda fenotipik jihatdan sog'lomdir, ammo bepushtlik, tug'ilishning pasayishi, xomilaning o'z-o'zidan tushish xavfi va irsiy kasalliklarga chalingan bolalarning tug'ilish xavfi ortadi.

Tashuvchilarning 5 foizida tug‘ma rivojlanish anomaliyalari, rivojlanish kechikishlari (50 foizida aqliy zaiflik bor) kuzatiladi. Translokatsiya oqibatida muvozanatsiz kariotipli bolalar tug‘ilishi xavfi ortadi.

Translokatsiya xodisasi quyidagi vaziyatlarda yuzaga kelishi mumkin:

• gomologik bo‘lmagan rekombinatsiya tufayli xromasomalarning qayta kombinatsiyasi noto‘g‘ri shakllanganda;

• gomologik rekombinatsiya paytida DNK uzilishini tiklash vaqtida paralog DNK ketma-ketligining noto‘g‘ri tanlash (gomolog o‘rniga boshqa bo‘lak).

Robertson translokatsiyasi yoki xromosomalarning sentromera qismining qayta tuzilishi bo‘lib, unda ikkita akrosentrik xromosomalar birlashib, bitta metasentrik yoki submetasentrik xromosoma hosil qiladi. Bunday bolalarda ko‘plab jismoniy nuqsonlar psixomotor rivojlanishining og‘ir buzilishi bilan birga rivojlanishi mumkin. Buning oqibatida mikrosefaliya; g‘ayritabiiy qo‘llar, ko‘pincha qo‘shimcha barmoqlar shakllanadi; tartibsiz shakldagi past o‘rnatilgan quloqlar; yoriq lab; qisqa bo‘yin; tor ko‘zlar; burunning aniq "cho‘kib ketgan" ko‘prigi; buyrak va yurak nuqsonlari; lab yoki tanglay yoriqlari; homiladorlik davrida faqat bitta kindik arteriyasi mavjudligi kabi belgilar namoyon bo‘ladi.

DNKning shikastlanishiga ekzogen (kimyoterapiya, ionlashtiruvchi nurlanish) va endogen (erkin radikallar ta’siri) omillar sabab bo‘lishi mumkin.

Translokatsiya diagnostikasi. Tashuvchilarni aniqlash uchun genetik test o‘tkazilishi mumkin. Kariotiplash har xil turdagi translokatsiyalarni, shu jumladan muvozanatsiz turlarni aniqlashga yordam beradi.

Bolani tug‘ish paytida patologiyalar aniqlanishi mumkin. Buning uchun invaziv prenatal testlar taqdim etiladi. Kariotip tahlili tibbiy genetik markazlarda amalga oshirilishi mumkin.

Balansli translokatsiyaning tashuvchilari odatda sog‘lom. Ammo farzandli bo‘lishni xohlaganlarida ular muammolarga duch kelishadi. Bunday odamlar uchun oldindan tekshiruvdan o‘tish va genetik mutaxassisdan maslahat olish tavsiya etiladi. Homiladorlik paytida homiladagi xromosoma anomaliyalarini istisno qilish uchun ota –onalarga xorionik villus biopsiyasi, amniosentez, kordosintez tershiruvlari tavsiya etilishi mumkin. [3]

Xromasoma mutatsiyalarining yana bir turi neytral mutatsiya bo‘lgan inversiya xodisasidir. Xromosomalarning inversiyasi - bu xromosomaning bir qismining ajralishi, 180 ° burilishi va qayta tiklanishi. Agar ular genlar ketma -ketligini buzmasa, inversiyalar faqat genlarning yo‘nalishini o‘zgartiradi va aneploid xatolarga qaraganda engilroq ta’sir ko‘rsatadi.

Bu mutatsiya turi ham meioz bilan tizimli muammolarni keltirib chiqaradi

- Transkripsiya jarayoni buzilishi oqibatida gen ifodasi o‘zgaradi
- Inversiya bir yoki bir nechta tanlangan allellarni o‘z ichiga oladi

Shunday qilib, inversiya hech qanday afzallik keltirmaydi, lekin odatda hech qanday jiddiy zarar keltirmaydi. Inversiya vaqti-vaqti bilan zararli va kamdan-kam odam uchun foydalidir. Shunday qilib, uni qaysidir ma’noda neytral mutatsiya deb tasniflash mumkin. Boshqa barcha mutatsiyalar singari, xromosoma inversiyasi ham inson hayotining istalgan bosqichida sodir bo‘lishi mumkin. Mutatsiyaning bu turi meyoz bilan chegaralanib qolmaydi, u tanadagi har qanday replikatsiya qiluvchi hujayrada paydo bo‘lishi mumkin. Ammo fenotipik ta’sir meyoz vaqtida ko‘proq uchraydi, bunday holatda nuqsonli yoki ko‘rinmas mutatsiya belgisiga ega nasl dunyoga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. [1]

Mutatsiyalar turli xil mutagen omillar tufayli sodir bo‘luvchi va inson salomatligi uchun zarar bo‘lsada tabiiy jarayon hisoblanadi. Translokatsiyalar va inversiyalar inson genlarini xaritalash va keyinchalik ajratish uchun foydali material bera oladi. Ushbu xodisalaridan genetic injeneriyada maxsus xromosoma segmentlarini yo‘q qilish va ko‘paytirish uchun muntazam ravishda foydalaniladi. Misol uchun, translokatsiyalar ham, perisentrik inversiyalar ham meioz vaqtida xromasoma nusxalarini hosil qiladi. Duplikatsiya va deletsiya jarayonlari ham turli xil eksperimental ilovalar uchun foydalidir.

Ammo inson salomatligi va sog‘lom nasl haqida gap ketayotganda hech bir mutatsiyani foydali deb bo‘lmaydi. Maqsad doimo sog‘lom farzandning dunyoga

kelishini ta’minlash ekan, imkon qadar erta tashxis qo‘yilishi zarur va foydalidir. Mutatsiyalarni erta aniqlash usullaridan biri kariotipni aniqlash usuli. Karyotiplash odatda prenatal davrda (homiladorlik davrida tug‘ilishgacha) amalga oshiriladi. Karyotiplash ham invaziv, ham noinvaziv usulda amalga oshiriladi. Invaziv usul ultratovush nazorati ostida ayolning bachadonidan (platsenta, xorion), homilaning kindik ichakchasidagi qondan yoki amniotik suyuqlikdan (amniyosentez) tekshirish uchun hujayralarni olishdan iborat. Xomilalik hujayralar tanlanadi va ulardagi xromosomalar tahlil qilinadi. Shuni esda tutish kerakki, materialni olishning ushbu usuli abortga olib kelishi mumkin (birinchi uch oylikda 1%).

Invaziv bo‘lmagan usul - homilaning genetik materialini onaning qonidan ajratish. Bu usul bola va homila uchun xavfli emas, lekin invaziv usulga qaraganda kamroq sezgir. Materiallardan namuna olishning invaziv bo‘lmagan usuliga ko‘rsatma onaning yoshi (35 yoshdan oshgan), oldingi bolalarda xromosoma anomaliyalarining mavjudligi bo‘lishi mumkin.[4]

Hozirgi vaqtda bir qator xromosoma anomaliyalarini tashxislashning eng aniq usuli miqdoriy lyuminestsent polimeraza zanjiri reaktsiyasi usulidir.

Agar patologiya aniqlansa, homiladorlikni davom ettirish yoki to‘xtatish masalasi hal qilinadi. Karyotiplash usuli nuqsonlari bo‘lgan bolalarni, shuningdek, o‘lik bolalari bo‘lgan turmush o‘rtoqlarni tekshirish va EKOni rejalashtirishda qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kirkpatrick M (2010) Xromosomalarning inversiyasi qanday va nima uchun rivojlanadi. PLoS Biol 8(9): e1000501. doi: 10.1371/journal.pbio.1000501

2. Griffiths AJF, Miller JH, Suzuki DT va boshqalar. Genetik tahlilga kirish.

7 -nashr. Nyu -York: V. H. Freeman; 2000. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK22042/

3. Propedevtika vnutrennix bolezney / Muxin N.A., Moiseev V.S. – 2008

4. Arxitektura genoma: geneticheskoe raznoobrazie i xromosomnie bolezni / Kashevarova A.A., Lebedev I.N. // Meditsinskaya genetika – 2014 – T. 13 №3(141)

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

ВИРУСЫ

Зухра Холбутаева Раимжоновна
Преподаватель по общим образовательным предметам
Профессиональная школа города Чирчика

Аннотация: В данной статье дано определение слова –«вирус», откуда появляются вирусы. Использование, распознавание вирусов учащимися.

Ключевые слова: Вирус, болезни, эпидемия, инфекционные агенты.

Annotation: This article defines the word “virus”, where viruses come from. Use, recognition of viruses by students.

Keywords: Virus, diseases, epidemic, infectious agents.

Вирус (лат. *virus*) — неклеточный инфекционный агент, который может воспроизводиться только внутри клеток. Вирусы поражают все типы организмов, от растений и животных до бактерий и архей (вирусы бактерий обычно называют бактериофагами). Обнаружены также вирусы, способные реплицироваться только в присутствии других вирусов (вирусы-сателлиты).

У животных вирусные инфекции вызывают иммунный ответ, который чаще всего приводит к уничтожению болезнетворного вируса. Иммунный ответ также можно вызвать вакцинами, дающими активный приобретённый иммунитет против конкретной вирусной инфекции. Однако некоторым вирусам, в том числе вирусу иммунодефицита человека и возбудителям вирусных гепатитов, удаётся избежать иммунного ответа, вызывая хроническую болезнь. Антибиотики не действуют на вирусы, однако было разработано несколько противовирусных препаратов.

Термин «вирус» является общим для обозначения инфекционного агента, способного паразитировать внутри клеток. Для обозначения единичной стабильной вирусной частицы, покинувшей клетку и способной инфицировать другие клетки того же типа, применяется термин «вирион»

Вирусы демонстрируют огромное разнообразие форм и размеров. Как правило, вирусы значительно мельче бактерий. Большинство изученных вирусов имеют диаметр в пределах от 20 до 300 нм. Некоторые филовирусы имеют длину до 1400 нм, но их диаметр составляет лишь 80 нм. В 2013 году самым крупным из известных вирусов считался *Pandoravirus* размерами 1 × 0,5

мкм, однако в 2014 году из многолетней мерзлоты из Сибири был описан *Pithovirus*, достигающий 1,5 мкм в длину и 0,5 мкм в диаметре. В настоящий момент он считается крупнейшим из известных вирусов. Большинство вирионов невозможно увидеть в световой микроскоп, поэтому используют электронные — как сканирующие, так и просвечивающие. Чтобы вирусы резко выделялись на окружающем фоне, применяют электронно-плотные «красители». Они представляют собой растворы солей тяжёлых металлов, таких как вольфрам, которые рассеивают электроны на покрытой ими поверхности. Однако обработка такими веществами ухудшает видимость мелких деталей. В случае негативного контрастирования «окрашивается» только фон.

Зрелая вирусная частица, известная как вирион, состоит из нуклеиновой кислоты, покрытой защитной белковой оболочкой — капсидом. Капсид складывается из одинаковых белковых субъединиц, называемых *капсомерами*. Вирусы могут также иметь липидную оболочку поверх капсида (*суперкапсид*), образованную из мембраны клетки-хозяина. Капсид состоит из белков, кодируемых вирусным геномом, а его форма лежит в основе классификации вирусов по морфологическому признаку. Сложноорганизованные вирусы, кроме того, кодируют специальные белки, помогающие в сборке капсида. Комплексы белков и нуклеиновых кислот известны как *нуклеопротеины*, а комплекс белков вирусного капсида с вирусной нуклеиновой кислотой называется *нуклеокапсидом*. Форму капсида и вириона в целом можно механически (физически) исследовать при помощи сканирующего атомно-силового микроскопа.[1]

Вирусы различаются механизмами воздействия на организм хозяина, которые сильно зависят от вида. На клеточном уровне этот механизм предполагает лизис клетки, то есть её смерть. У многоклеточных организмов при гибели большого числа клеток начинает страдать организм в целом. Хотя вирусы подрывают нормальный гомеостаз, приводя к заболеванию, они могут существовать внутри организма и относительно безвредно. Некоторые вирусы (например, вирус простого герпеса первого типа) могут пребывать внутри тела человека в состоянии покоя, которое называется латентностью. Оно характерно для вирусов герпеса, в том числе вируса Эпштейна — Барр, вызывающего инфекционный мононуклеоз, а также вируса, вызывающего ветрянку и опоясывающий лишай. Большинство людей переболело по крайней мере одним из этих типов вируса герпеса. Однако такие латентные вирусы могут и

принести пользу, поскольку присутствие этих вирусов может вызвать иммунный ответ против бактериальных патогенов, например, чумной палочки (*Yersinia pestis*)

Некоторые вирусы могут вызывать пожизненные или хронические инфекции, при которых вирус продолжает размножаться в теле хозяина, несмотря на его защитные механизмы. Так происходит, например, при инфекциях, вызванных вирусами гепатита B и C. Хронически больные люди (носители), таким образом, выступают в роли резервуара инфекции. Если в популяции доля вирусоносителей высока, то такое состояние характеризуется как эпидемия.[2]

Использованная литература:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8B - cite_note-virus-AFM-friction-mechanical-properties-78
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8B - cite_note-pmid17645465-161

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH VIDEO MATERIALS

Zilolakhon Qodirova
Master's student of Linguistics – English, Namangan State University

Annotation: This article provides recommendations on developing students' critical thinking skills through video materials. Proposals are given for the use of various pedagogical methods for the use of video materials in the course of the lesson.

Keywords: English lessons, students, pedagogical methods, video resources, presentation, reports.

Аннотация: В данной статье даны рекомендации по развитию у учащихся навыков критического мышления с помощью видеоматериалов. Даны предложения по использованию различных педагогических приемов использования видеоматериалов в ходе урока.

Ключевые слова: уроки английского языка, студенты, педагогические методы, видеоресурсы, презентация, доклады.

The effects of teaching English with video materials on students are in many cases not well matched with the efforts that teachers and students have made because teachers do not have clear goals in mind in classroom activities. It is necessary for language teachers to keep clear goals in mind in the classroom when they use video materials because they must prepare their teaching plans and implement them in reality in order to achieve their goals. Generally speaking, language teachers could set up three goals for their teaching with video materials. The first and fundamental goal is to facilitate the development of EFL learners' language skills and in particular their listening and speaking skills. Video materials provide visual aids for the listening materials that EFL learners are exposed to. When they are practicing their listening skills, learners often find it difficult to hold their attention long enough once they are exposed to long conversations or passages without visual aids. Videos can provide much more information for listeners and can keep them attention focused on the aural material. On the other hand, authentic video materials can create more

Realistic language learning environment and stimulate EFL learners' interest in English learning and enhance their comprehensive linguistic competence. Language learning theories state that the process of language learning includes three key parts:

language input (reading and listening), assimilation (i internal processing and memorization) and language output (speaking, writing and translation) The use of video materials has plenty of advantages such as stimulating student's autonomy and proactivity. When teachers bring video materials into their English classrooms, students can directly acquire a great amount of cultural background information and emotional attitudes about the learning materials. Therefore, they could employ their autonomy in language learning. While viewing the video materials, students can put themselves in the vivid atmosphere created by the video materials and understand the pragmatics of the language used by the characters. Compared with traditional English teaching, such courses truly put into practice the student-centered teaching strategies.

Video also can be more motivating than other forms of authentic material. Christopher and Ho (1996, pp. 86)provide another reason why this is so; it can be entertaining. Music and setting elements can make for an enjoyableexperience by learners. Video movies provide topics and ideas for learners to discuss.In order to choose video material for the classroom, topics must be chosen based on students' interest and theirlevel of English proficiency, as well as cultural aspects. In addition, Nunan (2003) stated that the design of listeningcycles is an important consideration, which involves selecting the content of the video or audio recording and dividing it into sections for presenting in stages to learne rs. Instructors can design cycles of activities in which learners can participate. The instructor should also be a reflective observer in order not to distract the learners' attention from the video. Therefore, it would be very beneficial for instructors to select video materials that are conducive to language learning. Learners are more motivated to cope with the instruction when given the opportunity to study with the use of video materials.

The advantages of using video in the EFL classroom are many and obvious. Authors point out high motivation and an enjoyable learning environment.

Thanajaro (2000) conducted a study concerning the use of authentic materials to develop listening comprehension in the English as a Second Language (ESL) classroom through analysis of the class observation and interviews with students. The results revealed that the use of authentic materials in ESL classrooms provided a positive effect on ESL student's motivation to learn the language. Maneekul (2002) conducted a study on using authentic material and tasks to enhance listening skill for undergraduate students majoring in English. The results revealed that students' listening skill increased to a higher level when using authentic materials and tasks after watching native speakers' video programs. Videos increase oral comprehension, stimulate student interaction and communication with other classmates, promote

cross cultural awareness and are adaptable for use with students at any English language proficiency level (Rice 1993). Tomalin (1992) assumes that" video communicates meaning better than any other media" .The usefulness of this technology is almost universally recognized many proponents of using video for EFL teaching maintain that it can be successfully used for teaching culture and agree that videos stimulate students to acquire the target culture as well as language. According to Tomalin (1992) the concept of culture has given rise to a lot of debate in the literature out of many definitions symbolic cognitive behavior ist functionalist psychological sociological anthropological the two latter ones are of paramount importance to an EFL teacher.

The study found that there is a significant gap in the research literature around the use of video for the development of critical thinking. However, it has been found that video can be an effective medium to present different viewpoints, whilst developing critical thinking.

The development of critical thinking, or the ability to be able to successfully evaluate situations, is best done in the presence of an expert mind – someone who knows how to think about the topic in question.

Interrogation, discussion, evaluation and the development of argument are central to the development of critical thought. Therefore it is important to have live interactive access to an expert so that the learner can test and correct their thinking in the moment. The availability of live feedback from a credible expert (someone who knows how to think about the material) has been found to be a crucial element of criWhen we speak about using video in educational process, we should mention that video materials are almost perfect source for teaching, but therefore the requirement to the materials for education should be precisely met and satisfied. Video should be highly informative, with high quality picture, clear sound and logical plot. It is better if the video has subtitles and is not too long and too bright. These recommendations are applicable to all disciplines, but we should focus on teaching critical thinking while teaching English, because English, being the language study, deals with all spheres of life. While learning language people learn to be themselves – to think and communicate, deal with problems and analyze situations, make plans and be able to argue and debate on different topics. So while being taught English language students active more brain operations than while doing mathematical equations, comical thinking development.

Using video materials has a long list of advantages; visibilities, informatively, entertaining function are the most important. The students in groups in which the

topics are taught using video materials show better motivation and understanding of the topic. As this issue is of great importance there are some requirements for better productivity that can improve educational process. The video should be short (not more than 8 minutes), preferably with subtitles. They should cover the topic or at least some element of it, be informative and suitable for introducing into lesson plan or as addition to home task from the curriculum. Different tasks should be worked out and offered for working with video. Teachers are obligated to use various educational tools and approaches, therefore students are asked to answer the questions, prepare the retelling, decide if statements are true or false, for videos without subtitles – choose the right word/phrase to put in (open cloze), write the ending or transcript for some part of the video, make a vocabulary for the video etc.[4] But, as the aim is to develop critical thinking skills, students are also asked to write a short review on each video, to make a prediction or explain the advantages or disadvantages of something. This kind of work is not limited by the video theme and plot, because one crucial thing for developing critical thinking is diversity of topics covered, while the video material stands as trigger – the initiating factor for the thinking about some concept, process or issue. The same video can produce dozens of ideas for consideration.

Teachers should use various kinds of videos, with open-ended tasks and real-world problems, especially those for understanding which students have to go beyond recalling/revising previously learned information. Students should be ready to reason and prove their ideas and positions, using information that goes far beyond covered in video fragment. Such assessment tasks should make students see global picture, however at the same time be focused on some of its aspects. Multiple perspective tasks that are usually covered in videos about new technologies, environment, social development, advanced industry are the best, requiring students to provide evidence or logical arguments in support of their judgments, choices or assertions. Due to the purposes of the article which aimed to look into background of critical thinking and its various aspects; analyze the conditions of teaching critical thinking; produce an analysis of video materials available for teaching critical thinking; give variants of applying video materials into students' learning the following conclusions can be made. [5]The background of critical thinking and its various aspects are briefly covered, with reference to ancient philosophers and educators, who took great interest in development one's thinking skills and processing information, analyzing data etc.

[4]Cederblom, J B.; Paulsen, David (2012). Critical Reasoning: Understanding and Criticizing Arguments and Theories (7th ed.). Andover, Hampshire, UK: Cengage Learning.
[5]Dauer, Francis Watanabe. Critical Thinking: An Introduction to Reasoning, 1989,

The historical chronicles explain the initial conditions of formation critical thinking theory, giving examples of educational reforms involved into processes of establishing and formulating the concept and basis of the critical thinking. Teaching critical thinking depends on conditions teachers and students are put into, the most important condition being the possibility to speak what a person thinks, be free and not restricted by someone's rules or ideas. Video materials are considered to be rich and beneficial material for teaching critical thinking. They are used for teaching various courses, disciplines or themes, but usually are taken just as means of demonstrating some process or phenomenon. However, in the age of digital information video materials should be applied at every stage of teaching notwithstanding the subject or topic. There is variety of video materials on the open source sites that allows choosing any video fragment due to teacher's and curriculum's requirements. It is advised that video materials were not too long (not more than 10 minutes), with rational balance of graphical and sound information, it is better when materials are somewhat entertaining and enquiring, arising some problem or discussion, not just description. As previously mentioned, video materials can be used for many kinds of tasks. Teachers should use all the possible activities for stimulating critical thinking in groups of students. Among such activities are tasks taken from direct, aural, functional, lexical and communicative approaches, for example, predicting the video, analyzing the advantages and disadvantages of the process/object shown, copying the movements from video, giving estimation to the process shown and - give variants of applying video materials into students' learning. Therefore we can conclude that teaching critical thinking skills, or rather focusing students on applying these skills to the tasks they receive and for covering the topics they get becomes more productive by introducing video materials into educational process. We think the same can be used for various disciplines, as video materials are in open access and they cover all topics needed. The questions is that most of them are in English language, especially scientific language, and thus it is often difficult to understand the narrator or characters talking in the video.

As teachers, we have all heard about the benefits of using new technologies such as computers and internet in the classroom. These aides are powerful tools because of the varied input that they provide students as they cater to different learning styles. However, if used through thoughtfully planned activities, they can also help our students develop critical thinking skills.[6]

[6]Fisher, Alec and Scriven, Michael. (1997) Critical Thinking: Its Definition and Assessment, Center for Research in Critical Thinking (UK) / Edgepress (US)

One thing to consider is that, in a writing course, input is mostly through written text in a textbook, and while these texts and activities help students develop most critical thinking skills, students respond better to more stimulating input. Through the use of video in a writing course, we can address students' topics of interest in class and at the same time, students can deepen their understanding of certain writing structures or use the main ideas in video for different purposes through the use of their verbal, artistic, logical, and other abilities.

Depending on the type of essay, you will want to find videos that are suitable for analysis of the structure that you are teaching. With internet resources such as YouTube, you can find videos that are relevant and related to any given writing structure. For example, a global warming video could be used to study the structure of a cause-effect essay by asking the students to infer the main ideas in the video and share how they relate to the causes and effects of global warming; this could later be developed into a visual brainstorm for an essay. You could also use one of the PC vs. Mac ads to spark a discussion for a comparison essay. Since these ads target the weaknesses of PCs, students that use PC could help list advantages over Mac.

Additionally, a general rule of thumb is that the video should not exceed 10 minutes of duration; this will help students keep focused on the task. Also, don't forget to introduce the video and give your students instructions as to what to look for.Critical thinking is commonly defined in terms of six core skills: interpretation, analysis, evaluation, inference, explanation and self-regulation.What follows is a list of four of these skills with a suggested activity you can do with your students after you watch a video:

Analysis: Students can identify the different elements in a video and organize them into an outline for an essay.

Inference: Students can infer the main ideas in a video and develop a brainstorm for an essay on the topic.

Explanation: Students can explain, either visually or orally, the organization of the main ideas in a video. Evaluation: Students can evaluate the ideas from a video to form their own opinions for an argumentative or persuasive essay. These are simple activities that will enable you as a language teacher to add new stimuli in the presentation of writing objectives and that will aid in the development of students' critical thinking[7]. Furthermore, by engaging students through mixed input and

[7]Carmichael, Kirby; letter to Olivetti, Laguna Salada Union School District, May 1997.

allowing them to express their diverse interests (by asking them to suggest videos or topics) and abilities (by offering different activity options such as pair or group discussions, developing visuals to explain concepts, or thinking on their own what a given video is communicating to them), you will find that your students become more creative in their tasks and achieve better outcomes.

References:

1. Cederblom, J B.; Paulsen, David (2012). Critical Reasoning: Understanding and Criticizing Arguments and Theories (7th ed.). Andover, Hampshire, UK: Cengage Learning.
2. Dauer, Francis Watanabe. Critical Thinking: An Introduction to Reasoning, 1989,
3. Fisher, Alec and Scriven, Michael. (1997) Critical Thinking: Its Definition and Assessment, Center for Research in Critical Thinking (UK) / Edgepress (US)
4. Carmichael, Kirby; letter to Olivetti, Laguna Salada Union School District, May 1997.

MUSIQA DARSIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

Shohruh Pardayev Abdihakimovich
Qarshi ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarga musiqa darslarida interfaol usullardan foydalanish haqida ma’lumot va tavsiyalar keltirilgan. O‘quvchilarni musiqa darsiga qiziqtirish va rivojlantirish bo‘yicha tahlillar yozilgan.

Kalit so‘zlar: didaktika ta’lim, musiqiy ta’lim, ta’lim prinsiplari, musiqa tarbiyasi.

Annotation: This article provides information and recommendations to students about the use of interactive methods in music lessons. Analyzes were written on the interest and development of students in music lessons.

Keywords: didactic education, musical education, principles of education, music education.

Didaktika ta’lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o‘rganuvchi qismidir. Didaktika grekcha so‘z bo‘lib, “didayko” - o‘qitish. “didaskoya” – o‘rgatuvchi degan so‘zlardan kelib chiqqan. “Didaktika”ning so‘zma-so‘z tarjimasi ta’lim nazariyasini anglatadi. Ta’lim nazariyasi tal’im jarayonining tushunchasi va mohiyatini, ta’lim qoidalarini, uslublari hamda tashkiliy shakllarini o‘z ichiga oladi. Didaktika o‘z oldiga o‘qitishning o‘quvchilarni har tomonlama tarbiyalash maqsadlariga javob beruvchi umumiy qonuniyatlarini bilib olish vazifasini qo‘yadi. Ta’limning asosiy vazifasi yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko‘nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat. Demak, didaktika “nimaga o‘qitish”. “nimani o‘qitish” va “qanday o‘qitish” kabi savollariga javob izlaydi. Umumiy didaktika esa o‘z navbatida, ayrim o‘quv fanlariga oid usullar bilan juda mustahkam bog‘lanadi. Shu usullar ma’lumotiga tayanib, o‘qitishning umumiy qonuniyatlarini yechib boradi va ayni vaqtda har bir o‘quv fanini o‘qitish usullari uchun umumiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Musiqaviy didaktika, uning birlashtiruvchi vazifasi hamda uning xususiy didaktikalari va musiqiy ta’limning mavzuli metodikasi bilan bog‘liqdir.

Musiqaviy didaktikaning asosiy kategoriyalari:

1. Musiqiy ta’limning jarayoni, prinsiplari, mazmuni, usullari, shakllari. Musiqiy ta’lim mazmuni umumiy madaniyatining rivojlanishiga va jamiyatning musiqa san’atiga bo‘lgan ehtiyojiga bog‘liq. Shuning uchun musiqiy ta’lim mazmuniga kiruvchi musiqiy bilimlar, malakalar, ko‘nikmalar, musiqa materiali, ta’lim usullari

va shakllarini tizimlashtirish lozim. Musiqa sabog‘i tarbiyalanuvchi shaxsning badiiy tafakkurini shakllantiruvchi ta’lim sifatida muhimdir. Uning vositasida nafosat tuyg‘ularini tarbiyalash bilan birga yosh avlodga oliy insoniy fazilatlar tarkib toptirish nazarda tutiladi. Bunda milliy va umumbashariy musiqa ta’limshunosligi hamda o‘qitish uslubiyotiga tayanish lozim. Musiqa ta’lim tarbiyasi mazmunida esa milliy musiqa merosimiz asosiy o‘rin tutadi. Milliy musiqamiz qonuniyatlariga qiyoslab, o‘zga xalqlar musiqa madaniyati bilan tanishish, ya’ni “ta’limda umuminsoniy va milliy - madaniy qadriyatlarning ustuvorligi”ga amal qilish musiqa o‘qitishning muhim didaktik yo‘nalishi hisoblanadi.

2. Musiqa ta’lim-tarbiyasining maqsadi yosh avlodni milliy musiqa merosimizga qila oladigan hamda umumbashariy musiqiy qadriyatlarni idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga yetkazishdan iboratdir. Buning uchun har bir o‘quvchining musiqiy iqtidorini rivojlantirib, musiqa san’atiga mehr ishtiyoqini oshirish, musiqadan bilim va amaliy malakalar doiralarini tarkib toptirish, iqtidorli o‘quvchilarni musiqiy rivojlanishlari uchun zaruriy shartsharoitlar yaratib berish, maktab musiqa ta’lim-tarbiyasining asosiy vazifasidir. Mazkur oliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish-musiqa faniga jamiyatni madaniy - ahloqiy rivojlantiruvchi omil sifatida qarash, predmet muammolarini hal etishda tajribali o‘qituvchilar ijodkorligiga tayanish, musiqa o‘qitish uslubiyotini ilgor tajribalar va kompleks ilmiy-metodik izlanishlar natijasi asosida takomillashtirish talab etiladi. Ta’lim jarayoni ikki shaklda - dars va sinfdan tashqari musiqiy mashg‘ulotiar tarzida amalga oshiriladi. O‘qitishning asosiy va barcha o‘quvchilar uchun zaruriy shakli musiqa darsidir. Shu bois dars tuzilishlari va o‘qitish usullarining xilma-xil shakl va turlarini qo‘llash hamda tajriba jarayonida darsning yangi usul va tuzilmalarini kashf etish dolzarb masala bo‘lib turadi. Bundan ko‘proq Sharq va milliy musiqa ta’limshunosligini o‘rganish va undan unumli foydalanish muhimdir.

3. Ta’lim prinsiplari jamiyat ijtimoiy extiyojlaridan kelib chiqib pedagogika nazariyasi va amaliyoti yutuqlariga ko‘ra o‘zgarib takomillashib boradi. Tarixda ta’lim prinsiplarini aniqlash bo‘yicha turlicha yondoshuvlar mavjud bo‘lgan. Masalan: XVI asrda Ya. A. Komenskiy ta’lim prinsiplarini tabiatga qiyoslab o‘rganishni ya’ni o‘quvchilarga tabiat quynida bevosita ta’lim berishni, tabiatda qanday mutanosiblik bo‘lsa, ta’limda ham xuddi shunday mutanosiblikka erishishni taklif etadi. XVII-XVIII asrlarda madaniy jihatlardan mutanosiblikka erishish prinsiplari ilgari suriladi. Hozirda ta’limning ilmiylik prinsipi, o‘quvchilar imkoniyatlari va yosh xususiyatlarini hisobga olish prinsipi, ko‘rgazmalilik prinsipi, ta’limda muntazamlilik va davomiylik prinsipi, ta’limning hayot bilan bog‘liqligi,

ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligi va ongliligi, ta’lim va tarbiyaning tarbiyaviy xarakteri kabi ko‘pgina prinsiplari mavjud. Musiqa darsi pedagogikaning didaktik nazariyasi va prinsiplari, ta’lim amaliyotining umumlashma nazariyasi asosida tuziladi.

Mazkur prinsiplar asosan, o‘quv materiallarini qo‘llash, musiqa darsini mazmunini va darsning tizimidagi asosiy talablar va uning yo‘nalishlarini belgilab beradi va bir necha turga bo‘linadi:

1. Musiqa darsida bilim va malakalarining mustahkamligi.
2. Musiqa ta’lim va tarbiyasida ilmiylik, sistemalash va davomiylik,
3. Darsda o‘quvchilarning ongliligi va faolliligi,
4. Musiqa darsida ko‘rgazmalilik.

O‘quv materiallarining o‘quvchilar bilim - malakalariga va yosh xususiyatlariga mosligi, rejasini tuzish jarayonida qo‘llanadi. Ta’lim mazmunini o‘quvchilarni haqqoniy ilmiy dalillar, tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar bilan tanishtirishni nazarda tutadi. Buning uchun o‘quv mazmuniga faqat ilmiy asoslangan, tajribada tasdiqlangan, o‘quv musiqa fani va musiqa fanining mazmuni orasidagi qonuniy aloqalarga asoslangan ilmiylik prinsipini qo‘llash darkor. Nazariy bilimlarning amaldagi qo‘llanilishi va u bilimlarning amaliy bilimlar bilan bog‘liqligi har bir o‘qituvchining axborotida sezilib turishi kerak. Musiqa fani bo‘yicha yangiliklari doimo izohlanib borilishi darkor. Bevosita dars davomida ilmiylik prinsipi faqat ilmiy axborotni berish bilan chegaralanmaydi. Axborot, ilmiy manbalarning qayerdan kelib chiqqanligi sabab, natijalarning tahliliy, tarixiylik prinsipini qo‘llash ham ilmiylik prinsipini ta’minlaydi. Dars jarayonida o‘quv materiallarining o‘quvchilarni bilim tajribasiga mosligi, o‘quvchilar ovozining rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish, nota qonuniyatlarini to‘gri o‘rgatish, asarlarni o‘quvchilarning fikriy qobiliyatiga mos ravishda tahlil etish darsning ilmiylik prinsiplarini tashkil etadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar tafakkuriga xos va ko‘proq o‘yin bilan bog‘liq bo‘lgan tanish qo‘shiqlar, kuy va pyesalar o‘rgatiladi. O‘rta sinflarda esa o‘quvchilar hayotiy tajribalari boyigan, aniq fanlarni o‘rganish jarayonida ilmiy dunyoqarashlari tarkib topayotgan davr bilan farq qiladi. Shunga muvoflq o‘rganiladigan asarlar ham janr, hajm va badiiy mazmun jihatidan tobora jiddiylashib borishi tizimlilik prinsipi deyiladi.

Musiqa darsi xorda kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash kabi asosiy musiqiy faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Shu xildagi asosiy faoliyat turlarini darsning mantiqiy yaxlitligidan ajratmagan holda e’tibor beriladi. Bu esa darsdagi barcha musiqiy

faoliyatlar jarayonida uzluksiz amalga oshirib, darsning har bir faoliyatini o‘z navbatida borishi davomiylik prinsipi deyiladi.

Ta’limda onglilik va faollik prinsipini amalga oshirish ham bilish jarayonining psixologik asoslariga to‘la tekis tayanadi. Tartib va qoidalar yaxshi o‘zashtirilsa-da, ayrim xollarda shu bilimlarni bevosita qo‘llash jarayonida o‘quvchilar qiynalishi mumkin. Ba’zan ular oddiy masalalarni yecha olmay qolishadi. Demak, o‘quvchi materialni tushunib yetmasdan shunchaki, yodlab olgan. O‘quvchilar olgan bilimlarini amaliy hayotda foydalana olishlari uchun ta’lim berish jarayonini faol fikrlash jarayoniga aylantirish kerak. Buning uchun, bolaning o‘quv materiallarini ongli ravishda bilib o‘zlashtirishi bilish jarayonini faolligini vujudga keltirishi lozim. Ma’lum musiqa asarini kuylab yoki tinglab o‘zlashtirish va undan badiiy estetik zavqlanib idrok etishda, bolaning eng avvalo, diqqat-e’tiborini jalb eta bilish unda qiziqish uyg‘ota bilish, onglilik va faollikni vujudga keltiradi. Musiqani ongli idrok etish, o‘z navbatida, badiiy ohang va mantiqiy jihatdan xotirada turg‘un saqlanishni talab etadi. Musiqa darsida onglilik va faollik ayniqsa, vokal-xor malakalarini shakllantirilishi uchun zarurdir. Xor bo‘lib qo‘shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqa savodi faoliyatlarida ham onglilik va faollik musiqani nazariy va amaliy jihatlarini to‘g‘ri bilish va o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

Ta’limda, ko‘rgazmalilik prinsipiga amal qilish o‘quv-tarbiya jarayonining asosini tashkil etadi. Ta’lim va tarbiyada ko‘rgazmalilikdan foydajanish haqida Al Farobiy ko‘pgina ibratli so‘zlarni aytib qoldirgan. Farobiyning fikriga qaraganda o‘quvchilarni, shogirdlarni uch toifaga bo‘lish mumkin:

Birinchi toifasi – o‘quv materialini o‘zlari mustaqil o‘rgana olishadi. Uchinchi toifadagilarni majburlab, zo‘rlab o‘qitish kerak, deydi. Va nihoyat ikkinchi toifa talabalarga ta’lim berishda ko‘rgazmalilikdan foydalanib o‘quv mehnatini jadallashtirish va bir muncha osonlashtirish imkoniyati tug‘iladi. Ko‘rgazmalilik prinsipiga amal qilinganida eshitish organlari bilan bir qatorda ko‘rish organlaridan ham foydalaniladi.

Musiqa tarbiyasida musiqaning o‘zi-o‘ziga ko‘rgazmali vositadir. Chunki, u qo‘li bilan emas balki quloq bilan idrok etiladi. Musiqa tinglashda ham, asar tahlilida ham ohang ko‘rgazma sifatida chalib ko‘rsatiladi. O‘qituvchining o‘zi, nutqi, ijrosi ham asosiy ko‘rgazma bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, texnik vositalar, ko‘rgazmali kartochkalar, grafik yozuvlar, rasmlar, nota yozuvlari ham, musiqa darsida ko‘rgazma sifatida muhim rol o‘ynaydi. Mazkur printsiplar asosan, o‘quv materiallarini qo‘llash musiqa darsini mazmunini va rejasini tuzish jarayonida qo‘llanadi.

Xulosa, qilib aytganda, pedagogikaning umumdidaktik prinsiplari, musiqa madaniyati darsida muhim ahamiyatga ega bo‘lib musiqani hayot bilan bog‘lashda katta ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Зимина А. Основы музыкалного воспитания и развития. Москва, Владос, 2000.

2. Norxo‘jayev N. O‘zbekiston Vatanim manim. T.1999.

3. Школяр Л. В, Школяр В.А, Критская Е.Д. и др. Музыкалное образование в школе. Москва, 2001.

4. Hasanboyeva O., Hasanboev J., Homidov £. Pedagogika tarixi. Tos’hkent, G‘.G‘ulom, 2004.

5. Begmatov S. va boshqalar “Musiqa” 6 - sinf. Toshkent, G‘.G‘ulom, 2003.

6. Ibroximov O., J.Sadirov. “Musiqa”

7 sinf uchun darslik. G‘.G‘ulom,Tos’hkent, 2006. 7. Ibrohimov O., J.Ibrohimov “Musiqa” 4- sinf. Toshkent, G‘.G‘ulom, 2002.

8. Yo‘ldoshev J. “O‘zbekistonda musiqa tarbiyasi va ta’limning rivojlanishi” Toshkent, 1995.

9. Mansurov A., Karimova D., “Musiqa” 5 sinf uchun darslik. Toshkent, G‘. G‘ulom, 2004.

10. Nurmatov X.va b. “Musiqa” 1,2,3 sinflar 2004y. 11. Rahimov.H. O‘zbekiston Vatanim manim.Toshkent, Mehnat, 1997.

11. Norxo‘jayev X. “O‘zbekiston Vatanim manim”. Toshkent, Sharq, 1999.

12. G.Sharipova “Boshlang‘ich sinflarda musiqa o‘qitish metodikasi” ma’ruza matni Toshkent, TDPU, 2001

13. Схаинская Е. Н. Методика музыкалного воспитания. Тексты лекций. Ташкент, ТДПУ, 2008.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

PROBLEMS OF RECREATING THE UZBEK NATIONAL PSYCHE IN ENGLISH (AS EXAMPLES OF JADID LITERATURE)

Dilnavoz Shakhobiddinova
The student of master's in Linguistics(English), Namangan State University

Annotation: The 21st century is marking new beginnings in the field of studying the history and national values of the Uzbek people. Today, unknown stages and aspects of our history are being rediscovered [1]. But, unfortunately, until now, there are no significant studies on the mentality of the Uzbek people, its specific aspects, our national achievements and shortcomings [2]. In the works of Jadid writers, human destinies and fate tragedies were reflected against the background of the problems of national freedom, human will, and the greatness of the Motherland.

Keywords: Psyche, Jadid, literature, mentality, spiritual image, Islam, communistizm.

It is known in history that the mental and spiritual image of every nation in the world, including the Uzbeks, that is, the national mentality, was formed within the framework of its own historical, ethnic, natural and climatic conditions, and the socio-political events taking place in its society , there is no doubt that their attitude to historical processes will be different. After all, national identities are distant; It is decided on the basis of socio-economic, political processes, natural geographical location, mutual ethno-cultural relations, religious affiliations of the historical period, and ancient traditions, customs and ceremonies are formed on the basis of these and the psychological views of the people. In addition to the above-mentioned features, mentality covers the mental-intellectual capabilities and spiritual-psychological peculiarities of nations. The basis of character peculiarities is the Yahlit system of historical experiences, customs, rituals and campaigns of this nation [3]. In other words, they act as driving forces of mentality.

Before talking about the national mentality of the Uzbek people, it should be emphasized that the Uzbek people have experienced 4 major religious-ideological stages (Zoroastrianism, Buddhism, Islam, Communistism) and one should not forget how many generations passed before the end of each period of ideological and religious influences and that these processes left an indelible mark on the character of the nation [4]. Uzbeks are a nation with a unique formation process. History testifies that the Uzbek people are descended from indigenous ethnic groups that lived in this

area; and the second root started from the ancient Turkic peoples. The combination of both main roots - mutual synthesis formed the Uzbek people and later the Uzbek nation [5]. The fact that the Uzbek people are ethnically multi-faceted and sertomir has required the development of common features for all clans and social strata, protecting the interests of the community. The qualities of tolerance, hospitality, hospitality, mutual cooperation, sympathy for the needy in times of sorrow, comradeship are born from the need to maintain collective unity, language and mind, unity of thought. polished and polished.

In the second group of causes, it is permissible to indicate the influence of socio-economic, geographical, territorial and climatic factors in which a particular nation has been living. It is known that our country is located in a geographical area with a harsh continental climate, consisting mainly of plains and deserts, scorching heat, hot summer and harsh winter, alternating spring and autumn, and rapid arrival and departure of our people. It is a combination of spontaneity, hot love, strictness and discipline. Therefore, it is necessary to take into account the above important aspects when assessing the intellectual and spiritual image-mentality of our people. The fact that the Uzbeks are an autochthonous people with a sedentary farming and craft culture in the Movarounnahr and Khorezm regions and adjacent regions is due to our people's boundless respect for mother nature, earth, water, air, and fire, and the respect for them. customs and ceremonies, traditional farming and crafts, regardless of centuries-old Islamic conditions, are especially clearly expressed in countless Zoroastrian elements that are preserved in the lifestyle and traditions of the Uzbek people. Also today, our urban planning and architectural traditions that are developing in a unique way, our rich folklore examples, our interest in written heritage, literature, art, the struggle between good and evil, the universe and the earth , in our myths and legends about man and air, death and eternity, the duration of holidays and festivals, such as Navruz, Mehrjan, Sada, Flower Festivals, Harvest Festival, which mainly belong to sedentary, cultured people, i.e. the duration of people's sad It is a proof of our opinion that our rituals and ceremonies related to the threading of special dead attendants, gassols, gorkovs, are continuing in mourning ceremonies.

By the beginning of the 20th century, the development of mass media and the improvement of international relations allowed the enlightened representatives of the nation to compare the life of their people with the life of the developed nations of the world. As a result of the adoption of the Manifesto on freedom of speech and press in Russia in October 1905, the development of the Uzbek press was made possible to

some extent. If the first and only newspaper in the Uzbek language was the "Gazette of the Turkistan Region" published in 1870, after 1905 the number of periodicals increased significantly. Between 1905 and 1917, 22 newspapers and 8 magazines were published in the Uzbek language. This situation had a serious impact on the way of thinking of the people of the nation. The daily press caused the expansion of the scope of updates in Uzbek literature. The industrial printing of the book was also a strong factor in the development of the socio-aesthetic thinking of the nation. Jadid's literature was completely aimed at awakening the nation. The heroes of this literature were not the representatives of the upper class or figures irradiated with divine power, as in the previous era, but ordinary people who came from the masses, returned to them, and therefore had a greater chance of influencing the people. Jadid writers tried to express new themes in new genres and through new images. Another important aspect is that modern writers were not only creators, but also public figures. They tried to awaken the nation not only with their pen, but also with their social, political, and educational actions. If the enlighteners introduced new themes to the centuries-old national literature, the Jadids introduced new genres such as drama, novel, story to Uzbek literature.

M. Behbudiy's «Padarkush», A. Avloniy's «Advokatlik osonmi», «Pinak», «Biz va siz», «Ikki sevgi», Fitrat's «Munozara», «Hind sayyohi», «Oila», «Yurt qayg‘usi», «Abulfayzxon», «Shaytonning tangriga isyoni», «Qiyomat», Khamza's «Uyg‘on, Vatan!», «Yig‘la, Turkiston», «Dardiga darmon istamas», «Turkiston», «Shundoq qolurmu», «Yangi saodat...», «Zaharli hayot...», «Boy ila xizmatchi», «Maysaraning ishi», «Paranji sirlaridan bir lavha», «Istibdod qurbonlari», «Loshmon fojiasi», «Farg‘ona fojiasi», Kodiriy's «Uloqda», «Tinch ish», «Kalvak Maxzumning xotira daftaridan», «Toshpo‘lat tajang nima deydi», „O‘tkan kunlar», «Mehrobdan chayon», Cho‘lpon's «Buzilgan o‘lkaga», «Xalq», «Ko‘ngil», «Binafsha», «Go‘zal Farg‘ona», «Go‘zal», «Vahm», «Istash», «Galdir», «Bahorni sog‘indim», «Sirlardan», «Yorqinoy», «Kecha va kunduz» and hundreds of other works are mature examples of Jadid literature.

In the works of Jadid writers, human destinies and fate tragedies were reflected against the background of the problems of national freedom, human will, and the greatness of the Motherland. Historical justice, political equality, the freedom of the individual and the nation, awakening the people from ignorance have been described a lot in Jadid literature. The fiery works of Jadids, calling to sacrifice their lives for the sake of the homeland, nation, and freedom, were the cries of sincere but highly socialized individuals. In such works, the great pain of the nation was expressed

together with the personal tragedy of an enlightened person. The sincerity of feelings, the breadth of the scope of suffering increased the depth of mental pains, and the pain of the whole rose to the level of grief and suffering of an individual. Usually, it is considered that the suffering of many is greater than the pain of individuals. However, pain acquires a universal dimension only when it becomes private.

Jadid literature was brought closer to the masses not only in terms of subject, but also in terms of expression. In the works of art, more attention is paid to the expressiveness of the image than to the novelty of the expression. Poetry retreated from dreamlike melodiousness and reached finger-like openness. It turned from a song into a prayer. It should be said that the essence of Uzbek literature changed radically during the Soviet period. But it did not happen suddenly. In the early days after the October coup of 1917, freedom of speech and creativity was preserved to some extent. Because the Soviets did not have enough political and organizational power, and the ranks of writers who sang their ideas had not yet formed, there was relative freedom in fiction. The most talented artists, naturally, were among the modern writers fighting for the freedom of the nation and homeland. That is why Fitrat's drama Abulfayzxon», «Shaytonning tangriga isyoni», «Qiyomat» stories, Hamza's «Boy ila xizmatchi», «Maysaraning ishi», «Paranji sirlaridan bir lavha» dramas, Kodiriy's «Kalvak Maxzumning xotira daftaridan», «Toshpo‘lat tajang nima deydi», <<O‘tkan kunlar», «Mehrobdan chayon», Cho‘lpon's «Buzilgan o‘lkaga», «Xalq», «Ko‘ngil», «Binafsha», «Go‘zal», «Qalandar ishqi», «Galdir», «Sirlardan» poems, «Yorqinoy» drama, «Kecha va kunduz» novel "were created during the Soviet period, but they are essentially examples of Jadid literature. Because they were created by people who were modern in terms of their faith and activity, who had a modern artistic perception of life.

The Uzbek people, while observing the traditions of building a family, choosing a bride or groom, have information about the bridegroom, taking into account their social origin, their place in the community, and their prestige. takes If the bridegroom's or the bride's intelligence, manners, and good fortune are one factor, their relatives, the position of the generation in the community, and the public opinion in this regard are the second, and in most cases, the decisive factor. The opinion of the community, the opinion of the community, and the council opinion of the majority play an important role in making children good and not making mistakes in this regard. For this reason, the priority position of public opinion in determining a person's lifestyle and destiny is incomparable. The national mentality of the people, such as accepting fate, agreeing to everything, and indifference, has increased. Many

of our religious and national values were neglected as a result of the long-lasting ideological oppression of the former Soviet state. not given After the independence of Uzbekistan, it is necessary to take a new look at such negative situations inherited from the past, to look at our huge, priceless spiritual and cultural heritage created by our ancestors over many centuries, and our past history. , in addition, implementation of national moral reforms was recognized as one of the main tasks and they were defined as an extremely important task at the level of state policy. Today, the very necessity of life encourages us to pay serious attention to renewing the character and mentality of our people. But, unfortunately, another important process that is taking place on the globe today, as a result of the process of global globalization, a common etiquette, common character, common mentality is being formed for the peoples of the world, and this is directly related to the political, economic and informational issues that are going on at the global level. globalization has a much stronger impact. Despite the fact that such globalization brings certain positive results, it also brings many negative consequences. This directly and indirectly affects the national mentality of the Uzbek people, the jewel of the East. As a result, as a result of globalization, many values, rituals and traditions characteristic of the national mentality of Uzbeks are being forgotten. Therefore, today, in order to preserve the ancient traditions and rituals that reflect the national mentality of our people:

Taking the regions where our ancient traditions and folklore are preserved (such as Boysun, Urgut, Shakhrisabz) under state protection and giving them a special status;

Creation of ethno-ecological foundations and organizations in order to preserve the people's mentality;

Wide dissemination of the oldest customs and rituals related to the national mentality of our people through mass media remains a vital necessity.

In conclusion, it can be said that at a time when huge globalization processes are taking place all over the world, researching the Uzbek national mentality allows us to observe how compatible it is with universal human values. Also, together with our people's ancient traditions, age-old customs and ceremonies, it is evidence that they are a people with a unique and appropriate national mentality.

References:

1. About the literature devoted to the ancient statehood and ethnic history of the Uzbek people, see: History of Uzbek statehood by Azamat Ziya. T., 2000; Rtveladze E.V. and others. Ancient civilization of Uzbekistan: plates from the history of

statehood and law.-T., 2001; Essays on the history of Uzbek statehood. T., 2001; K. Shoniyozov The formation process of the Uzbek people. T., 2001. Askarov A.A. Some theoretical and scientific methodological foundations of ethnogenesis and ethnic history of the Uzbek people // History of Uzbekistan 2002. №4. Pages 54-60.

2. Some studies have been done by sociologists on this topic. See: M.B. Bekmurodov, A. Begmatov National mentality and leadership spirituality.-T., 2003. Bekmurodov M.B. Features of the Uzbek mentality // Social thought 1998 #1.49-53 pages. That's it. the author. Uzbek mentality: yesterday and today // Tafakkur 2002 #2. Pages 10-15.

3. Bekmurodov M. Features of the Uzbek mentality // Social thought 1998 No 1. Page 49 .

4. Bekmurodov M. Characteristics of Uzbek mentality.. Page 49.

5. K. Shaniyozov The process of formation of the Uzbek nation.. p. 8.

6. Bekmurodov M. Uzbek mentality: yesterday and today... page 16.

7. Karimov I.A. From the path of creativity.-T.: Uzbekistan, 1996.- T. 4.- 239-240 b.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

PEDAGOGIK MAHORAT VA UNI EGALLASH YO‘LLARI

Dilrabo Niyozova O‘tkurovna
Qarshi ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarni pedagogik mahorat va uni egallash yo‘llari haqida ma’lumotlar keltirilgan. Pedagogik nazariyada bolalarni o‘qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g‘oyalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, bilim, ko‘nikma, malaka, tanqidiy fikrlash, zamonaviy ta’lim, didaktik vositalar.

Annotation: This article provides information about teachers' pedagogical skills and ways to acquire them. Pedagogical theory describes the general laws, rules, and generalized methodological ideas about the education and upbringing of children.

Keywords: education, upbringing, knowledge, skills, competence, critical thinking, modern education, didactic tools.

O‘qituvchilik sharafli, lekin juda murakkab kasb. Yaxshi o‘qituvchi bo‘lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o‘zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o‘qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g‘oyalar bayon etiladi, o‘qituvchining yosh individual xususiyatlarini e’tiborga olish ta’kidlanadi. Maktab hayoti kichik pedagogik jarayon esa juda xilma-xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o‘qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab qiladi. Shuning uchun hozirgi kun o‘qituvchisi: pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon; milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma’naviy barkamol; O‘zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to‘g‘ri anglagan, e’tiqodli fuqaro; ixtisosga doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan; o‘qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko‘radigan, har bir o‘quvchi ulg‘ayib, yaxshi odam bo‘lishiga chin ko‘ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko‘maklashadigan; erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo‘lmog‘i darkor.

Pedagogik mahorat o‘qituvchi faoliyatining ichki mohiyati bilan tashqi ko‘rinishini birlashtiruvchi vositadir. Boshqacha qilib aytganda, o‘quvchi bilan muloqotda bo‘lishning usullari va vositalarining yig‘indisidir. Bular o‘qituvchiga murakkab va nozik pedagogik vazifalarni hal qilish imkonini beradi.

Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlarini 2 guruhga bo‘lish mumkin:

1-guruhga pedagogning o‘z xulqini boshqarishi kiradi. Unga tanani boshqarish (mimika va pantomimika), hissiyot va kayfiyatni boshqarish (asabiylashmaslik, yaxshi kayfiyat hosil qilish), ijtimoiy-ruhiy qobiliyatlar (dikkat, kuzatuvchanlik, xayol), gapirish mahoratsi (nafas olish, ovozni yoqimli qilish, talaffuz, tovush (tempi) tezligi) misol bo‘ladi.

2-guruhga ayrim shaxs va jamoaga ta’sir etish uquvi kiradi. Ta’lim-tarbiya jarayonining texnologiyasi vazifasini bajaradi. Bunda didaktik va tarbiyaviy, tashkiliy va konstruktiv, talabchanlik va muloqotga kirishish madaniyati, jamoa ijodiy ishlarini tashkil qilish va boshqalarga e’tibor qaratiladi.

Pedagogik mahorat shakllanishi shaxsning unchalik payqab bo‘lmas sifatlariga ham rivojlantiruvchi ta’sir ko‘rsatadi. Chunonchi, nutqning ifodali, savodli, sof bo‘lishi ustida ishlash fikrlashning ravon bo‘lishiga ta’sir qiladi. Psixik faoliyatni mustaqil tartibga solish usullarini egallash fe’l-atvorda bo‘lgan hissiy vazminlikning rivojlanishiga olib keladi.

Murabbiyning tashqi qiyofasi, turli holatlarda o‘zini tutishi, his-hayajonini boshqarishi yoshlarning ta’lim va tarbiya olishlarida ulkan ahamiyatga ega. O‘qituvchining tashqi qiyofasi deganda, uning tana tuzilishi, qaddi-qomati, boy-basti bilan bir qatorda, gavdasini tutishi, kiyinishi, shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilishi, harakatlari, yurish-turishi tushuniladi. Bunda yuz harakatlarning ta’sirchanligi, gavda va ayrim a’zolarning o‘zaro muvofiq harakatlanishi, gapirganda so‘z va harakatning uyg‘unligi e’tibordan chetda qolmasligi kerak.

O‘qituvchining tashqi qiyofasida mavjud bo‘lgan hamma narsa bir maqsadga qaratilishi, ya’ni yoshlarning komil inson bo‘lib shakllanishiga yo‘naltirilishi zarur. O‘qituvchining tashqi qiyofasi, ochiq chehrasi, g‘ayrat-shijoati, ruhan tetikligi, so‘z va harakatlarning chuqur oylab bajarilishi, hech qachon o‘zini «yo‘qotib» qoymasligi, har qanday sharoitda o‘zini munosib tutishi bilan yanada ta’sirchanroq bo‘ladi.

Hissiy holatni boshqarish. Har bir inson o‘ziga xos hissiy xususiyatlarga ega bo‘lib, u sharoitga qarab ichki va tashqi omillarning ta’sirida o‘zgarib turadi. Bu bir tomondan individual-ruhiy imkoniyatlarga bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan o‘z-o‘ziga ta’sir etish va o‘zini boshqarish qobiliyati asosida namoyon bo‘ladi.

Tana harakati. Tana harakati o‘qituvchini o‘quvchilar oldida xushbichim, ko‘rkam, yoqimli qilish bilan birga, ta’lim-tarbiyaviy mazmunga ham ega bo‘ladi. Qaddi-qomatni tik tutib, ishonchli qadam bosish, o‘qituvchining o‘ziga, bilim va mahoratiga ishonchni ifodalaydi. Bo‘shangliq boshning egikligi, sudralib qadam tashlash, bukchayish o‘ziga ishonchsizlik va befarqlikni anglatadi.

Yuz harakati. O‘quvchilarga ta’sir etishning kuchli vositalaridan biri, o‘qituvchining yuz harakatlaridir. Yuz harakatlar ba’zan so‘z bilan ifodalash qiyin bo‘lgan hissiyotlarni o‘quvchilarga etkazishi mumkin. Aksariyat hollarda yuz harakati so‘zning ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Gapirish mahoratsi insonga xos xususiyat bo‘lib, bir necha omillarning ta’siri ostida shakllanadi. Irsiyat omilining ta’sirida gapirish a’zolari rivojlanib, tovush chiqarish, uni turlicha ifodalash imkoni paydo bo‘ladi. Ijtimoiy muhit ma’lum bir tilda so‘zlashishni o‘rgatadi. Ta’lim va tarbiya orqali mazmunli, ta’sirchan, ifodali, maqsadli gapirish tarkib topadi.

Gapirish inson dunyoga kelganidan keyin, ma’lum muddat davomida hosil bo‘ladi va shakllanib boradi.

Mashq qilish va o‘z ustida ishlash orqali nutqni eng yuqori darajaga kutarish mumkin. Bunga misol sifatida qadimgi yunon olimi va davlat arbobi Demosfen va rus shoiri V. Mayakovskiylarning mashqlarini keltirish mumkin.

Chiroyli va ta’sirchan gapirishni istaganlar uchun eng zamonaviy usullar va jihozlar mavjudki, o‘zini ortiqcha qiynamasdan notiqlik mahoratini egallab olishga imkon yaratadi.

Gapirish mahoratsining zarur xususiyatlaridan biri nafasni rostlashdir.

Nafas inson uchun hayotiy ehtiyoj bo‘lishi bilan birga, gapirishning energiya manbai vazifasini ham o‘taydi. Shuning uchun nafas olish mahoratsiga rioya qilish ahamiyatlidar.

Nafas olishning to‘rt turi bo‘lib:

a) yuqori nafas, b) ko‘krak nafasi, v) diafragmalar nafasi va g) qobirg‘a-diafragmalar nafasiga bo‘linadi.

Gapirish uchun tez va chuqur nafas olinib, sekinlik bilan tovushga qo‘shib chiqariladi. Aktyorlar, radio va televidenie diktorlari soatlab nafas olish, chiqarishni mashq qiladilar. Ularning gapirayotganlarida nafas olish va chiqarishlari sezilmaydi. Shu holatni professor A.Kattabekov va dotsent Q.Samadovlarning (Alloh joylarini jannatdan qilgan bo‘lsin) nutqlarida ko‘rish mumkin edi.Dotsent H. Mirhaydarovning nutqi ham bunga yoqqol misol bo‘ladi.

Gapirish bilan bog‘liq bo‘lgan kasb egalari, ayniqsa, o‘qituvchilar o‘z tovushlarini ehtiyot qilishi, parvarishlashi talab qilinadi. Aks holda tovush apparati tez shikastlanishi mumkin.

O‘qituvchining tovushi aniq, toza, jarangdor bo‘lishi, ma’lum tezlikka amal qilishi zarur. Juda tez yoki o‘ta sekin gapirish tinglovchidagi qiziqishni so‘ndirishi, toliqtirishi, zeriktirib qoyishga olib keladi.

Pedagogik mahoratni egallashning asosiy yo‘llari o‘qituvchi rahbarligidagi mashg‘ulotlar, pedagogik mahoratni o‘rganish va mustaqil mashq qilish kasbiy jihatdan o‘z-o‘zini tarbiyalashdir. Pedagogik mahorat malakalarining individual-shaxsiy tarzda ekanligini hisobga olib, uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o‘z-o‘zini tarbiyalash, ya’ni talabaning o‘zida mohir o‘qituvchi shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat etakchi rol oynaydi. Kasb sirlarini yuksak darajada egallash harakatida ham pedagogik mahorat muhim o‘rin tutmog‘i lozim.

Psixologlarning fikricha pedagogik mahoratni guruhga bo‘lib o‘rgatish qulaylik yaratadi. Ularning tajriba ishida bunday guruhlarning eng qulay miqdori 10-14 kishidan iborat bo‘lishi kerakligi ko‘rsatiladi. Qatnashchilarning xuddi shunday miqdori ulardan har biriga kishilar bilan birga ishlashning individual psixologik muammolarini juda to‘liq ravishda aniqlab, hal etish, ko‘nikma va moslashish darajasini jiddiy oshirish, pedagogik fahm-farosatni rivojlantirish, boshqalarga ta’sir etish vositalarini kengaytirish imkonini beradi.

Shu narsa muhimki, guruh qatnashchilari, bo‘lajak pedagoglar kasbiy jihatdan birga ishlash malakalarini egallashga faol intilishlari, o‘z-o‘zini bilish va kasbiy jihatdan tarbiyalash boyicha muntazam ish olib borishiga psixologik jihatdan tayyor bo‘lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham guruhiy mashg‘ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik mahoratni egallashning alohida dasturi tuzilib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik mahoratni aniqlab olish zarur. Biroq tajribaning ko‘rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda gap faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan ta’limni boshlash vaqtiga kelib kunikamalar haqida ham borishi mumkin ekan. Bular masalan, nafas olish va ovozning tabiiy yo‘lga quyilishi, to‘g‘ri talaffuz, bundan oldingi tarbiyaning natijasi bo‘lgan savodli, ifodali nutq mimik va pantomimik aniqlik va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik mahoratni egallash o‘qituvchiga o‘zining kasb yo‘nalishining boshlanishidayoq ko‘pgina xatolardan holi bo‘lishda,

o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Qoplonova M. Pedagogik jamoadagi shaxslararo munosabatlar.–T.: “O‘qituvchi”, 2005.
2. Xoliqov.A. “Pedagogik mahorat” Toshkent “Iqtisod-moliya” nashriyoti 2011.
3. J.G‘.Yo‘ldoshev va S . Usmonovning “Pedagogik texnologiya asoslari” Toshkent. 2006.
4. Ochilov. M, Ochilova. N. “O‘qituvchi odobi” Toshkent “ O‘qituvchi” 2000

TA’LIMDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Oybek Ne’matov Erkin o‘g‘li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagoglar tomonidan ta’limda muammoli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash haqida ayrim ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, ko‘nikma, pedagogik muammo, muammoli vaziyat, muammoli vaziyat metodi, muammoli ta’lim.

Annotation: This article presents some information about the use of problematic educational technologies in education by pedagogues.

Keywords: education, training, skill, pedagogical problem, problem situation, problem situation method, problem education.

Ma’lumki, bugun barcha davlatlar ta’limga imkon qadar ko‘p yangilik kiritishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg‘otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta’limning o‘zi yangiliklarga boy bo‘lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim.

Muammoli ta’limning mohiyatini o‘qituvchi (pedagog) tomonidan o‘quvchi-talabalarning o‘quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o‘quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtirish bo‘yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi. Bu esa bilimlarni o‘zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Muammoli ta’limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog‘liq:

1. O‘quv materialini muammolashtirish.
2. O‘quvchi-talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish.
3. Ta’lim jarayonini o‘yin, mehnat faoliyati bilan uyg‘unlashtirish.
4. O‘qituvchi (pedagog) tomonidan muammoli metodlardan o‘z o‘rnida samarali foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lish.
5. Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda o‘quvchi-talabalarga bayon etish.

J.Dyui muammoli ta’lim asosi sifatida quyidagi yo‘nalishlarni belgilagan: ijtimoiy; konstruktiv; badiiy ifodaviy; ilmiy-tadqiqot.

Muallif ko‘rsatilgan yo‘nalishlarda ta’limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalangan: so‘z; san’at asarlari; texnik qurilmalar; o‘yinlar; mehnat.

Muammoli ta’lim turlari (M.N.Skatkin):

1. Bilimlarni muammoli bayon qilish (muammoli ma’ruza).
2. Muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg‘ulot).
3. Kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba).

Muammoning tarkibiy qismlari:

1) ma’lum bilimlar;
2) noma’lum bilimlar;
3) mavjud tajriba.

Muammoli o‘qitish jarayonida o‘quvchining mustaqillik roli reproduktiv o‘quv usullariga solishtirib qaraganda ancha samarali bo‘ladi. Bu turdagi o‘qitishning maqsadi o‘quvchilar bilan ishlash jarayonida ta’lim-tarbiya masalalari, muammo va savollariga javob qidirish, ularni hal etish yo‘llari bilan yangi bilimlarni o‘zlashtirishni, o‘quvchilar o‘quv faoliyatida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va hal etish bo‘yicha o‘qituvchi (pedagog)lar ularda qiziqish uyg‘ota olishidan iborat.

Mohiyatiga ko‘ra muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o‘ziga xos o‘qitish sharoitida yuzaga keladi hamda o‘rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. O‘qitishda muammoli vaziyat shunchaki “fikr yo‘lidagi kutilmagan to‘siq” bilan bog‘langan aqliy mashaqqat holati emas, balki u bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o‘zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog‘liq bo‘lmasligi mumkin, ya’ni yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog‘lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo‘lmaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda o‘quvchi mashaqqat talab qilgan tushuncha yoki faktning unga avval va ayni vaqtda ma’lum bo‘lgan vazifa, masala bo‘yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- o‘quvchi-talabaga notanish bo‘lgan faktning mavjud bo‘lishi;
- vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko‘rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi.

Muammoli ta’limda pedagogik muammolarni yechish usullari va muammoni qo‘yish bosqichlari.

Muammoli vaziyatlarni hal etishda o‘qituvchi (pedagog) o‘quvchilar faoliyatini fikr yuritishning mantiqiy operatsiyalari-tahlil, sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish, tasniflash va xulosa yasashga yo‘naltiradi. Bu kabi vaziyatlardan o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilishda foydalanish mumkin.

Odatda muammoli vaziyatlar tizimi muvaffaqiyatli yaratilgan hollarda mazkur mavzuni muammoli dars shaklida o‘tish tavsiya etiladi. O‘qitish jarayoniga muammoli darslarni qo‘llash uchun o‘qituvchi (pedagog) quyidagi masalalarni hal qilishi kerak bo‘ladi:

- o‘quv dasturi bo‘yicha qaysi mavzularni muammoli dars shaklida o‘tish mumkinligini;

- mavzu matnidagi masalalar bo‘yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, sistemalilik, mantiqiylik, ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilishi;

- o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta’minlaydigan vosita va usullarni aniqlashi, ulardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish yo‘llarini belgilashi zarur.

O‘qituvchi o‘rganilayotgan bob va mavzularning didaktik maqsadi, ta’lim mazmunidan kelib chiqqan holda yuqori samara beradigan mashg‘ulot turini belgilaydi, va uni amalga oshirishni rejalashtiradi.

Pedagogik muammo – hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma’lum bo‘lgan pedagogik xarakterdagi masala.

Muammoni qo‘yish quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Muammoni izlash.
2. Muammoni qo‘yish.
3. Muammoni hal qilish.

Ta’lim jarayonida muammoni qo‘yish bir necha sathda kechadi. Ular:

Muammoni qo‘yish sathlari

1-sath	O‘qituvchi muammoni qo‘yadi va o‘quvchilarni uni hal qilishga yo‘naltiradi
2-sath	O‘qituvchi muammoli vaziyatni bayon qiladi va o‘quvchilarning o‘zlari mustaqil ravishda muammoni shakllantiradi
3-sath	O‘qituvchi muammoni qo‘rsatib bermaydi, balki unga o‘quvchilarni ro‘para qiladi. O‘quvchilar muammoni anglagan

	holda uni o‘zlari shakllantirib, muammoni yechish usullarini tahlil qiladi

Muammoli vaziyat – o‘quchilarning ma’lum topshiriqlarni bajarish (masalani yechish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog‘liq ruhiy holati bo‘lib, u hal etilayotgan masala bilan bog‘liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish bosqichlari:

1. Muammoli vaziyatni yaratish.
2. Vaziyatni tahlil qilish asosida muammoni qo‘yish.
3. Farazlarni ilgari surish.
4. Yechimni tekshirish.

Pedagogikada muammoli vaziyat metodi ham qo‘llaniladi.

Muammoli vaziyat metodi – o‘quvchilarni muammoli vaziyatga to‘qnash kelishini ta’minlash asosida ularning bilish faoliyatini faollashtirishga asoslanadigan yo‘l. Metodning mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning yechimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat. Ta’lim jarayonida muammoli vaziyat metodi qo‘llanilganda o‘quvchilarning faoliyatlari quyidagi tizim asosida tashkil etiladi: Muammoli vaziyat, Yechimning usul va, vositalarini tanlash, Xarakatlarni rejalashtirish, Axborotlarni izlash, Loyihaning taqdimoti va himoyasi, Yangi muammolarni bashoratlash

Muammoli ma’ruza – o‘qituvchi tomonidan o‘quvchini muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo‘naltirish orqali unda bilish faolliyatini oshirishga yo‘naltirilgan ma’ruza

Muammoli ta’limning barcha turlari bo‘yicha tashkil etiladigan o‘quv jarayonida muammoli ta’lim texnologiyasi qo‘llaniladi.

Xulosa qilib aytganda muammoli ta’lim texnologiyasi – o‘quvchilarda ijodiy izlanish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma’lum xulosalarga kelish kabi ko‘nikma va malakalarni shkllantirishga xizmat qiladigan ta’lim texnologiyalari hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
2. Tolipov O‘., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

3. http://ziyonet.uz. http://www.tdpu.uz.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA’LIM-TARBIYA MASALALARI

Sabohat Rajabova Vohidovna
Qarshi ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniy asarlarida ta’lim-tarbiya masalalari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, tarbiya, bilim, ko‘nikma, malaka , “Avloniy truppa”, “Advokatlik osonmi?”, “Pinak”, “Turon”.

Annotation: This article contains information about educational issues in the works of Abdulla Avloni.

Keywords: Education, training, knowledge, skills, qualifications, "Avlony troupe", "Is advocacy easy?", "Pinak", "Turon".

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Ma’rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarini mukofotlash to‘g‘risida”gi farmoniga binoan, Vatanimiz tarixining g‘oyat murakkab davrida – XX asr boshlarida o‘zining ma’rifatparvarlik faoliyati va fidokorona xizmatlari bilan milliy ta’lim-tarbiya tizimini yaratish hamda yurtimiz istiqloli, xalqimizning ozodligi va erkinligi, kelajak avlodlarning obod va farovon hayotini ta’minlashga qo‘shgan beqiyos hissasini inobatga olib, o‘zbek xalqining san'ati va adabiyoti hamda milliy madaniyatini, xalq ta'limi ishlarini yo‘lga qo‘yishda katta xizmatlar qilib kelgan ma’rifatparvar adib, pedagog, jamoat arbobi Abdulla Avloniy «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan mukofotlandi.

Abdulla Avloniy o‘zbek ziyolilari ichida birinchilardan bo‘lib, o‘zbek xalq teatrini professional teatrga aylantirish uchun 1913-yilda «Turon» nomi bilan teatr truppasini tashkil qiladi. Biroq bu truppaning professonal teatrga aylanishi uchun katta to‘siqlar bor edi. Bu to‘siqlarning asosi Chor hukumati edi, nima uchun chor hukumati bunga qarshilik qilganini barchamiz juda yahshi bilamiz, ammo adibning vatanparvarligi o‘z faoliyatida muhabbati oldida, bu cheklovlar hech ham to‘siq bo‘la olmadi. Chor hukumatining mustamlakachilik siyosati xalqning ijtimoiy ongining uyg‘onishiga yordam ko‘rsatuvchi teatrlarning barcha shakllariga qarshi edi. Teatrga ana shunday salbiy munosabatda bo‘lgan bir paytda Avloniyning teatr truppasini tashkil qilish va ijtimoiy mazmundagi pyesalarni sahnalashtirishi uning xalq ma'rifati yo‘lidagi zo‘r jasorati edi. Abdulla Avloniy bunday katta ishni o‘z teatr jamoasi bilan uddalashga erishgan va ular insonlarga ma’naviyat urug‘larini sochishga ularning asil

kimning avlodlari ekanligini eslashga yana bir katta dastak bo‘lgan. Abdulla Avloniyning ham adabiyotga ham san’atga bo‘lgan mehri o‘zgacha edi va ular o‘zlarining faoliyatlarini teatrda ham yuksak darajada o‘lib borganlar va teatrshunos M.Rahmonov Avloniyning teatrchilik faoliyati haqida shunday yozadi:

“Avloniy truppa” uchun “Advokatlik osonmi?”, “Pinak”, “Ikki muhabbat”, “Portug‘oliya inqilobi” kabi drammalar yozdi, “Uy tarbiyasining bir shakli”, “Xiyonatkor oilasi”, “Badbaxt kelin”, “Jaholat”, “O‘liklar” kabi sahna asarlarini tatarcha va ozarbayjonchadan tarjima qiladi” Ammo bu asarlar nashr qilinmadi adib o‘z aoliyatidan ortga chekinmadi va doimo ilm yo‘lida jonbozlikda yetakchilik qildilar. 1916-yili ozarbayjonlik mashhur aktyor Sidqiy Ruhillo Toshkentga kelib, “Turon” truppasi bilan birga “Layli va Majnun” spektaklini qo‘yadi. Avloniy bu spektaklda Qaysning otasi rolini ijro etadi. Truppa a'zolari bilan Avloniy 1914-1916-yillari Farg‘ona vodiysida gastrollarda bo‘ladi.

1914-1915-yillarda Advakat Ubaydulla Xojayev bilan “Sadoyi Turkiston” gazetasida hamkorlik qildi. Gazetadag she’r va maqolalar Abdulla Avloniyning qalamiga mansub etid va ular tezda katta mavqe va e’tibor qozondi. Abdulla Avloniy 1917-yil to‘ntarishiga qadar Turkistonda juda katta ijtimoiy ma'rifiy ishlarni amalga oshirgan jadidlar harakatining ko‘zga ko‘ringan namoyandalaridan edi. Adib o‘z faoliyatini barchaga yetishiga barcha ma’naviy yuksalishini doimo istagan shuning uchun ham ko‘p bora o‘z safarlarini uyushtirgan. Abdulla Avloniy ilg‘or ziyoli kishilar bilan hamkorlikda teatr tomoshalari va matbuotdan tushgan mablag‘larga dunyoviy ilmlarni o‘qitadigan “Usuli jadid”, ya'ni yangicha ilg‘or usuldagi maktablar ochdilar va bu maktablarda xalq bolalarini o‘qitdilar. Ular o‘z millatlaridan yetuk olimlar, bilimdon mutaxassislar, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurtni obod, Vatanni ozod, farovon etishlarini orzu qildilar va bu yo‘lda fidoyilik ko‘rsatdilar. Abdulla Avloniyning vatanga bo‘lgan muhabbatini teatr olamizdagi faoliyatidan ham ko‘rib guvohi bo‘lishimiz mumkin adib teatrdan tushgan ezgu ishlarga maktablaru madrasalar qurish yangi o‘quv asarlar yaratishga sarflaganlar, nimaga adib bugungi kunda ham ez’zozlani buyuk ma’rifatbarvar deyilishining asosiy sababi ham ularning ezgu buyuk ishlariva mehnatlaridandir. Abdulla Avloniy 1907-yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Maktablardagi o‘quv asbob va jihozlarini o‘zgartirdi, o‘z qo‘li bilan parta va doskalar yasadi. Maktabga qabul qilingan bolalarning asosiy qismi kambag‘al kishilarning bolalari bo‘lganligi uchun ularni kiyim-kechak, oziq-ovqat, daftar-qalam bilan ta'minlash maqsadida, do‘stlarining ko‘magida “Jamiyati xayriya” tashkil etadi va bu jamiyatga o‘zi raislik qiladi. Abdulla Avloniy tashkil etgan maktablalarning

asosiy o‘quvchilari sharoiti og‘ir o‘quvchilar bo‘lgan siz aytishingiz mumkin, nima uchun deb, - albatta har bir inson ilm olish huquqiga ega, ammo har bir inson ham bunga sharoiti to‘g‘ri kemasligi mumkin. adib o‘zi mehnatda toblangani uchun o‘quvchi-yoshlarga bilim berish bilan ularni sharoitini yaxshilashga, o‘qib bilimga ega bo‘lib, bir ma’naviyatchi inson bo‘ishiga tilakakdosh bo‘lganlar. Shu bilan birgalikda “Nashriyot” shirkati tuzib, Xadrada «Maktab kutubxonasi» nomli kitob do‘konini ochdi. Avloniyning maktabi o‘z oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalariga ko‘ra mashg‘ulotlarni sinf-dars tizimi asosida o‘z ona tilida olib borilishi bilan eski usul maktablaridan farq qiladi. U o‘z maktabida bolalarga geografiya, tarix, adabiyot, til, hisob-kitob, hikmat kabi fanlardan muayyan ma'lumotlar beradi. Adibning har bir fanda ilg‘or har bir sohada yuqtuqlarga bo‘y ekanligi bilan o‘z maqsadi yo‘lida tinim bilmaganlarini, maqsadlariga erishib nafaqat o‘z hayotlarini balki o‘z ona vataniga ulkan ishlar qilib, iz qoldirganlarini guvohi bo‘lamiz. Abdulla Avloniy 1917-yil to‘ntarishidan keyin, 1918 yildan boshlab Respublikamizda o‘qituvchilar uyushmasi, qorovullar, tunukachilar, konchilar, hunarmandlar va bosmaxona xodimlarining kasaba uyushmalarini tashkil qilib, ularga rahbarlik qiladi. Adib har doim o‘z vaqtini ezgu va ulug‘ ishlarga sarf etganlar va buni bizga ham tavsiyalarida qoldirganlar. Sobiq eski shahar ishchi dehqon Sovet Ijroiya Komitetiga rais qilib saylanadi. Avloniy Turkiston Respublikasi milliy Komissariyatining mas'ul xodimi sifatida milliy urf-odatlar va yangicha madaniy normalar hamda qonunlarga doir masalalar bilan shug‘ullanadi.1919-1920 yillarda Avloniy Afg‘onistonning Hirot shahrida Sovet elchixonasida bosh konsul bo‘lib ishladi. Abdulla Avloniy konsul bo‘lib ishlagan yillar oz’ yurtlari va Afg‘oniston xalqlari orasida do‘stona munosabatni shakillantirishda jonbozlik ko‘rsatib Afg‘on shohi tamonidan ham izzat va e’tiborga musharaff bo‘lgan adiblardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, Avloniy ijodiy merosi ma’naviy-ma’rifiy tarbiya g‘oyasining targ‘ibotchisidir. Uning asarlarida ilgari surilgan ta’lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma’naviyatimiz rivojlanishida qimmatli bir manba bo‘lib xizmat qiladi. Bu ulug‘ adib ijodi, amaliy faoliyati bugungi kun yoshlarimiz uchun ibrat maktabi, desak adashmaymiz.

Foydalanadigan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyevning Qatag‘on qurbonlarining merosini yanada chuqur o‘rganish va ular xotirasini abadiylashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida 2020-yil 8-oktabr №5598-sonli Farmon.

2. Shavkat Mirziyoyev.O‘qituvchi va murabbiylar – yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi tabrigi,” Xalq so‘zi”, 2020-yil 1oktyabr. № 207. (7709) 3-bet.

3. Abdulla Avloniy.Turkiy guliston yoxud axloq - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. - 96 6et.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISINING SIFATLARI

Nasiba Imomova Xurramovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining sifatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, ko‘nikma, kichik maktab davri, tanqidiy fikrlash, zamonaviy ta’lim, individual-psixologik xususiyat.

Annotation: This article provides information about the qualities of a modern primary school teacher.

Keywords: education, training, skills, early school period, critical thinking, modern education, individual-psychological characteristics.

Mamlakatimizda ta’lim tizimi dunyo mamlakatlari orasida alohida e’tirofga ega. Chunki milliy mentalitetimizdan kelib chqqan holda tashkil topgan bunday tizim uzoq tarixiy ildiz asosida shakllangan. Har bir xalqning, millatning ertangi kuni o‘sib kelayotgan yosh avlodning bugun qanday ta’lim-tarbiya olayotgan farzandlarimizga, ularning har tomonlama yetuk va barkamol insonlar bo‘lib yetishishlariga bog‘liq. Bunday mas’uliyatli vazifani bajarish hozirgi zamon o‘qituvchisi, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan o‘z kasbiy mahoratlarini oshirib borish, ilg‘or pedagogik texnologiyalar mohiyatini anglash va ulardan o‘z darslarida unumli foydalanishni taqozo etadi. Zamonaviy o‘qituvchi yuksak tarbiyaviy va ta’limiy tayyorgalikka ega bo‘lgan, ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni puxta egallagan, ularni tahlil qilish va amaliyotga joriy eta oladigan inson bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarda tafakkur qilish faoliyatini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o‘zgalar fikrini anglash, o‘z fikrlarini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a’zolari bilan erkin muloqotda bo‘la olish ko‘nikma va malakalari rivojlantiriladi. Xususan, darslar ijtimoiy-foydali bo‘lishi uchun o‘quvchilarda o‘z fikrini grammatik to‘g‘ri, uslubiy aniq, izchil ifodalash va boshqalar fikrini tinglayolish ko‘nikmasini shakllantirishga qaratilishi lozim. Ona tili darslarida nutq o‘stirish ko‘rsatmasi grammatik materialni o‘rgatishda o‘quvchilarning tilimizdagi har bir so‘z turkumi yoki so‘z qismining rolini bilib olishlariga erishtiradigan metodik usullarni qo‘llashni talab etadi, ya’ni grammatik nazariya grammatik to‘g‘ri va aniq nutq malakalarini shakllantirishga, anglab, tushunib yozish malakalarini o‘stirishga amalda tatbiq etish uchun o‘rgatiladi. Darsda

o‘quvchilar nutqini o‘stirish darsning mazmunida va qo‘llannilgan vazifalar turlarida o‘z aksini topadi. Bu ma'suliyatli vazifani bajarish hozirgi zamon pedagoglariga, ayniqsa boshlang‘ich sinflarda faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchilarga o‘z kasbiy mahoratlarini doimiy tarzda oshirib borishlari, ilg‘or pedagogik texnologiyalarning izchil metodlari mohiyatini to‘liq anglashlari va uni o‘z darslarida mohirona foydalanishlarini taqozo etmoqda. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni faol qo‘llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. O‘quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o‘stirish, ularni erkin fikrlaydigan erkin ishtirokchiga aylantirish nihoyatda muhimdir. O‘qituvchi darsda boshqaruvchi, o‘quvchilar esa ishtirokchiga aylanmog‘i kerak. Ana shu vazifani uddalashga innovatsion faoliyat ustunligi ko‘p qirrali samara keltiradi. Boshlang‘ich sinflarda ko‘proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik zarur. Ularga oddiy, oson va kam vaqt sarflanadigan o‘yin mashqlaridan foydalanib, darslar o‘tish yaxshi samara beradi. Ko‘proq atrof-muhit bilan bog‘lab o‘tilgan mashg‘ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatlarini, mustaqil ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Axborot oqimi keskin ortgan, turli yangiliklar hayotimizga shitob bilan kirib kelayotgan davrda mustaqil tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan, yangilikni o‘rganishga doim tayyor bo‘lgan, hamkorlikdan cho‘chimaydigan, muloqotga erkin kirisha oladigan shaxsni tarbiyalash ta’lim-tarbiya jarayonining asosiy maqsadi bo‘lishi kerak va bu borada ta’limda yangi texnologiyalarning qo‘llanishiga yo‘l ochilishi maqsadga erishish yo‘lidagi to‘g‘ri qadamdir. Hozirgi kun o‘qituvchisidan ta’lim tizimida yangi texnologiya unsuri bo‘lgan interfaol usullardan keng foydalanish ham talab etiladi.

Bu usullar orqali o‘quvchilarni darslarda yana ko‘proq munozaraga kirishishga chorlash talab etiladi. Bunda o‘quvchilarga erkinlik berish, ularni qo‘llab-quvvatlash lozim. Har bir bolaga fe’l-atvori, yoshi, aql-idrokiga qarab ijobiy munosabatda bo‘lish, o‘quvchi bilan o‘qituvchi hamkorligini ta’minlaydi. Kichik yoshdagi bola ruhiyatida har bir narsa va hodisaga qiziquvchanlik faoliyatini rivojlantirish, ulardagi bilishga bo‘lgan intilish kabi xislatlar rivojlantirilishi kerak. O‘quvchilarni vaqtida rag‘batlantirish va maqtab turish lozim, sababi, bolalar maqtovni juda yaxshi ko‘radilar.

Boshlang‘ich sinflarda ta’lim-tarbiya berishda, o‘qituvchidan chuqur bilim, katta mahorat, ma’naviyati boy, izlanuvchan, eng muhimi fidoiy bo‘lish talab etiladi.

To‘g‘ri va xilma-xillikda tashkil etilgan darslar, o‘quvchilarni faolligi va qiziqishi, bilimini oshirish orqali, barkamollikni shakllantirib boradi.

Hozirgi kunda, biz yangi pedtexnologiyalar, interfaol metodlar, umuman ta’lim jarayonini yuksak samarasini oshiruvchi yo‘l-yo‘riqlar ko‘p bo‘lib, ulardan fanga, mavzuga mosini erkin tanlab, unumli foydalanib, ozgina izlanish orqali o‘ziga xos darslarni tashkil etishimizga imkon beradi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida turli usullardan foydalaniladi. Lekin, bir usul borki, bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi yaqinlikni ta’minlaydi, darsning mana shu jarayoni "o‘yin" deb ataladi. Bunda deyarli barcha o‘quvchilar qatnashadilar va harakat qiladilar. Bu jarayonda o‘quvchilar nimadir o‘rganadilar. Bunda hamma harakat qiladi, a’lochi ham, o‘rta o‘quvchi ham, ulgurmovchi ham sergak tortadi. Chunki sinfda o‘tirgan bolajonlar yaqinginada o‘yinlar olamidan kelgan. Agar o‘qituvchi ta’limiy o‘yinlarni o‘ylab qiziqarli qilib o‘tkazsa bolada "hayratlanish" tuyg‘usi uyg‘onadi, ta’lim-tarbiyaning ana shu jarayoni o‘quvchilarning yodidan chiqmaydi va o‘yindan ko‘zda tutilgan maqsad shakllana boradi. O‘yinlar ikki xil ahamiyatga ega bo‘lib, ular ta’limiy va tarbiyaviydir.

Ta’limiy o‘yinlarda bolalarda o‘qituvchi tomonidan berilayotgan bilim, ko‘nikma, malakalar o‘yin orqali o‘zlashtiriladi. Tarbiyaviy o‘yinlarda esa, Bolalarga singdirilayotgan bilim, ko‘nikma, malakalar orqali axloqiylik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi sifatlari shakllantiriladi.

Bugungi kunda interfaol metodlar nomi bilan kirib kelayotgan metodlar o‘qituvchi-o‘quvchidan ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Qisqa vaqt mobaynida ma’lum nazariy bilimlarni o‘quvchiga yetkazish unda ayrim faoliyat yuzasidan ko‘nikma, malaka hosil qilish, ma’naviy sifatlarini shakllantirish, shu bilan birga ularni nazorat qilish hamda baholash, o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat va chaqqonlik talab etadi. Quyida ba’zi interfaol usullarning afzalliklari haqida o‘z fikrimizni keltiramiz.

Aqliy hujum - bu metod asosida chegaralangan vaqt ichida aqlning tezkor harakati orqali o‘ziga xos muammo, vazifa xususida barcha ishtirokchilarning imkon qadar ko‘proq g‘oyalarni yaratishi yotadi, ya’ni topshiriq barcha uchun yakka holda bajarilib, fikrlar umumlashtirilib bittasi ustida to‘xtaladi.

Debat – bu usulning maqsadi o‘zaro bahs-munozara asosida mukammal yechim variantlarini yuzaga chiqarishdir. Shu asosda bolalarda og‘zaki nutq o‘stirish ishlari ham amalga oshiriladi.

Gapni oxiriga yetkazish - bu metodda o‘quvchi o‘z g‘oyalarini ifodalash ustida ishlash, keyinchalik esa uni boshqalar bilan muhokama qilish imkonini beradi. Bunda

bir jumla yoki so‘z berilib, uni mantiqan oxiriga yetkazish so‘raladi, o‘quvchi esa shu jumlalarga mos so‘z tuzadi.

Davra suhbati – ta’lim oluvchilar davra stolida o‘tirib, bir-birlarining savollariga konvert orqali javob yozadilar yoki suhbatni olib boruvchi boshlovchi orqali savol-javobga kirishadilar.

Guruhdagi munozaralar - qoida tariqasida boshqa texnika turlari bilan aralash qo‘llaniladigan hammaga ma’lum usulidir.

Rolli o‘yin - dramma yoki “qoyilmaqom qilib o‘xshatish”. Rollar ishtirokchilarga aynan mo‘ljallanganligini va ularga "go‘yoki chinakamiga" harakatlanish imkonini beradi.

O‘yinlar va bardamlashtiruvchi mashqlar - kichik treninglar, o‘yinlar, qo‘shiq va she’rlar mazmuniga ko‘ra harakatlar qilish asosida amalga oshirilib, o‘yin, o‘qish, mehnat kabi faoliyat turlaridan foydalanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining asosiy faoliyat turi o‘qish bo‘lishiga qaramay, bir faoliyatdan to‘la ikkinchisiga o‘tish bolada qiyinchilik tug‘diradi. Shu sababli, dars jarayonida turli ta’limiy o‘yinlar qo‘llangan holda darslar tashkil etiladi. Bular bilan bir qatorda, yuqorida ham to‘xtalib o‘tgan edik, o‘quvchini tetiklashtiruvchi mashqlar, dam olish daqiqalari o‘tkazish orqali ruhiy, jismoniy toliqishini oldini olib, darsga bo‘lgan diqqatini jamlashga olib keladi. O‘tkazilayotgan dam olish mashqlari avvalo, dars mavzusiga qolaversa, fanga mos bo‘lsa, yanada maqsadga muvofiq bo‘ladi. Boshlang‘ich sinflarda dam olish mashqlari asosan harakatli o‘yinlar, she’r, qo‘shiqlar mazmuniga ko‘ra harakatlar, kichik yoshdagi o‘quvchilarga mos psixologik testlar, qiziqarli hangomalar, topishmoqlar ko‘rinishida bo‘lishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchi qaysi o‘quv fanini yoqtirishi, yaxshi, mukammal o‘zlashtirishi va shu asosda mustaqil fikrlash qobiliyatiga erishishi mumkinligini o‘qituvchi oldindan bila olishi kerak. Bu ijodiy muhit barpo etilganda, o‘qituvchi bilan o‘quvchi orasida o‘zaro bir-biriga hurmat, ishonch va o‘zaro shaxs sifatida tan olish hissi paydo bo‘lganidagina namoyon bo‘ladi. Bu darsni o‘tish jarayonida munozara, bahs, muloqotlar kabi usullardan foydalanish orqali ham amalga oshiriladi.Vatanimiz kelajagi bugun maktablarimizda ta'lim-tarbiya olayotgan o‘quvchilarimizga, ularning har tomonlama yetuk va barkamol insonlar bo‘lib yetishlariga bog‘liq. Hozirgi kunda maktab o‘qituvchilarining axborot texnologiyalari bo‘yicha ham malakasini oshirish ishlari keng yo‘lga qo‘yilgan. Har bir pedagog o‘z kasbiy faoliyatida kompyuter imkoniyatlaridan erkin va faol foydalanishni, dars jarayonida tatbiq qilishini nazarda tutadi. Pedagoglarning axborot texnologik tayyorgarligi bir necha komponetlarni o‘z ichiga oladi. Ulardan biri axborot

kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish asoslari va ularni kasbiy faoliyatda qo‘llash metodikasini egallash hisoblanadi.

Jamiyatimiz hayotida yuz bergan ijobiy o‘zgarishlar ta’limning maqsadi, mazmuni va vazifalarini ham qayta ko‘rib chiqishni taqozo etdi. Buning natijasida o‘quvchi dars jarayonida faol ishtirokchiga aylandi, uning fikrlash doirasi kengaydi, undan ijodkorlik, tashabbuskorlik talab etila boshlandi. Dars jarayonida o‘qituvchi emas, o‘quvchi faol bo‘lishi, savol topshiriqlar va bahs-munozaralarda ko‘proq ishtirok etib, bilimini oshirishi fanlararo uzviylik ta’limning ilg‘or pedagogik texnologiyasida muhim rol o‘yiaydi. Darslarda mustaqil mutolaa, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish, o‘quvchining zehnini o‘stirish, atrof olamga nisbatan mehr va e’tiborni, fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishda zamonaviy dars o‘tish usullaridan foydalanishda o‘qituvchining faolligi zamon talablaridan biridir. Shunday ekan, har bir o‘qituvchi avvalambor yuksak kasbiy mahoratga ega bo‘lsagina, biz yosh avlod ta’lim va tarbiyasini a’lo darajaga yetkazishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Pedagogika” o‘quv qo‘llanma. Mualliflar: Shodmonova Sh., Ahmedova M., Hamzayeva H., Farmonova O‘., Axmedov J.

2. “Pedagogika nazariyasi va tarixi”. Mualliflari: Abdullayeva B., Umarova A., Saidova B.

3. Ziyomuhammadov B. “Pedagogika”.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

YOSHLARDA AXBOROT OLISH VA UNDAN FOYDALANISH KO‘NIKMALARINI TO‘G‘RI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK YO‘LLARI

Sevara Berdimurodova Etalovna
Qarshi ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarda axborot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini to‘g‘ri shakllantirishning psixologik yo‘llari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Axborotlashtirish davri, axborot asri, kompyuter texnologiyalari asri, axborot hurujlari, “ommaviy madaniyat”, globallashuv jarayoni.

Annotation: This article provides information about the psychological ways of correctly forming the skills of receiving and using information in young people.

Keywords: Information era, information age, computer technology age, information crisis, "mass culture", globalization process.

Bugungi axborotlashtirish davri odamlarning turmush tarzini tubdan o‘zgartirib yubordi. Chunki inson jadal rivojlanib borayotgan bugungi globallashuv jarayonida zamonaviy axborot vositalari va texnologiyalarisiz o‘z hayotini tasavvur qila olmaydi. Axborotlashtirishning zarurati axborotning roli va qiymatining keskin o‘sishi bilan izohlanadi. Axboriy jamiyat axborotlarni yaratish, qayta ishlash, saqlash, uzatish va jamlashda inson faoliyatini o‘z ichiga olgan yuqori darajadagi axborot muhitidir. Axborotlashtirish jarayoni xususiyatlari yoshlarda axborot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini to‘g‘ri shakllantirishni taqozo etadi. Oddiy til bilan aytganda, axborot radio va televideniye xabarlari, kitob, gazeta, kutubxona ma’lumotlari, insonlar bilan muloqot qilish orqali olingan bilimlardir.

Axborot og‘zaki, yozma, elektron signal va radioto‘lqin ko‘rinishida bo‘lishi mumkin. Ular turli vositalar yordamida uzatiladi, xususan, sezgi organlari, foto va videokameralar, elektron datchiklar va boshqalar.

Insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichida sanoatlashgan jamiyatdan axboriy jamiyatga o‘ta boshladi. Bunday davr axborot asri, axborotlashtirish davri, kompyuter texnologiyalari asri kabi nomlar bilan atalgani bejiz emas. Bu o‘zo‘zidan, odamlarning axborotlarsiz, yangiliklarsiz, ma’lumotlarsiz faoliyat yurita olmasligini ko‘rsatadi. 21 asr tarixga axborot davri, axborot texnologiyalari asri, sifatida kirdi. Keng qamrovli va jadal sur’atlarda tarqalayotgan axborotlar insonning istaklarini,

qarashlarini o‘zgartirish kuchiga ega. Darhaqiqat, axborotlar ta’sirida har bir davlat o‘z fuqorolari ishonchini oqlash, ularni yagona maqsad yo‘lida birlashtirishga harakat qiladi. Shu boisdan axborot- kommunikatsiya texnologiyalari sohasini rivojlantirish borasidagi davlat siyosati muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarixdan ma’lumki,biror bir davlat va jamiyat tinchligi va xavsizligiga tahdid soladigan, har jihatdan eskirgan, begona qarashlar singdirilgan axborotlar hech qachon o‘zini oqlamagan.

Axborot hurujlarida, maqola va yangiliklarda ba’zan diniy ekstremizm, “ommaviy madaniyat”, mute’lik, qaramlik kabi puch g‘oyalar targ‘ib qilinmoqda. Dunyo axborot maydonidagi yangiliklarning asosiy qismi shu kabi salbiy ko‘rinishga ega. Shuning uchun ham, biror voqea yuz berganda bo‘lib o‘tgan hodisa emas, balki, axborot vositalari orqali tarqatilgan ma’lumotlarning vahimasi odamlarga ko‘proq zarar etkazmoqda. Bugungi kunda odamlar, yoshlarimiz nafaqat jamiyatda, o‘quv dargohlarida, balki radio-televideniye, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma’lumotlarni olmoqda. Jahon axborot maydoni toboro kengayib borayotgan bir sharoitda yoshlarga uni o‘qima, buni ko‘rma, deb biryoqlama nasihat qilish,ularni cheklab qo‘yishdan ko‘ra, ularda axborot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini to‘g‘ri shakllantirsakkina, tarbiya borasida ko‘zlagan maqsadimizga erisha olamiz. Hozir dunyoda axborot xavfsizligi – individning, jamiyatning va davlatning manfaatlarini tai’min etishning shartlaridan biri bo‘lib bormoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari misli ko‘rilmagan darajada kuchayib borayotgan hozirgi paytda juda ko‘p muammolar paydo bo‘lmoqda va bu jahon afkor ommasini tashvishga solmoqda. Axborot oqimining odamlarga ta’siri muammosi muhim ahamiyat kasb etmoqda va bu borada axborotning avlodlar yosh bosqichlariga ko‘rsatadigan ijobiy yoki salbiy ta’sirini chuqur o‘rganish masalasi tobora dolzarb bo‘lib bormoqda.

Bugungi globallashuv jarayonida kimki axborotga egalik qilsa, usha dunyoga hukmron bo‘ladi degan ibora bejiz paydo bo‘lgani yo‘q. Ayniqsa, ma’naviy tahdidga, yoshlar ongini egallashga qaratilgan axborot hurujlari avj olsa olayaptiki, aslo kamaymayapti. Ba’zi g‘arazli kuchlar tomonidan bu borada turli usul va uslublardan foydalanilmoqda. Jumladan, yolg‘on axborot tarqatish, ijtimoiy ongni manipulyatsiya qilish, milliy-ma’naviy qadriyatlarni yemirish, mentalitetimizga yod qadriyatlarni targ‘ib etish, xalqning tarixiy xotirasini buzish va o‘zgartirish, kiberterrorizm kabilar keng tarqalmoqda. Eng achinarlisi, yoshlar asosiy axborotlar manbai sifatida “o‘rgimchak to‘ri”- internet tarmog‘iga murojat qilmoqda. Albatta, bu tarmoqning qulay axborot manbai ekani, istagan ma’lumotingizni undan bir zumda topa

olishingiz mumkunligini, zarur bo‘lsa, dunyoning narigi chekkasi bilan bog‘lanish imkoniyati mavjudligini inkor etib bo‘lmaydi.

Axborot huruji avj olgan globallashuv sharoitida har bir ma’sul xodim, targ‘ibotchi,tarbiyachidan o‘z ish uslubini o‘zgartirish, yosh avlodga zamonaviy texnika va texnologiyalardan o‘z o‘rnida foydalanishni tushuntirish, buning uchun esa, ularning o‘zi shu bilimlarni puxta o‘zlashtirishini talab etadi. Bu esa, psixologik jixatdan ta’sir ko‘rsatish samaradorligini oshirish bilan birga, yoshlarda mustaqil, erkin tafakkurning rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Dunyo bo‘yicha ommaviy axborot vositalari orqali ta’sir etish kuchaygan sharoitda yoshlarning ma’naviy jihatdan tarbiyalanganligiga alohida e’tibor qaratish va bunda quyidagi psixologik holatlarga ahamiyat qaratish lozim. Eng avvalo, yoshlarning ijtimoiy xulq-atvoriga diqqatimizni qaratishimiz kerak. Ijtimoiy xulqda ko‘zga tashlanadigan eng muhim holatlardan biri tashvishlanish, nimadandir cho‘chish va shu tufayli o‘zaro munosabatlardan o‘zini olib qochishga intilish hissini namoyon bo‘lishidir. Mustaqil fikrga ega bo‘lgan insongina salbiy yoki ijobiy ma’lumotning mohiyatiga yetishi,unga nisbatan adekvat, to‘g‘ri, oqilona munosabatni namoyon etishi, ichki psixologik himoya mexanizmlarini ishga solishi mumkin. Biz pedagoglar yoshlar turli yot axborot hurujlariga berilmasligi uchun ularda milliy g‘ururni tarbiyalashimiz va har bir mashg‘ulotda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishimiz maqsadga mufofiq bo‘ladi.

“Ma’naviyat soatlari”ning joriy qilinishi, turli yo‘nalishlardagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirning o‘tkazilishi zarurdir. Ma’naviy tarbiyaning ta’sirchanligini oshirish uchun yoshlar bilan ta’lim muassasasi, mahalla va oilada yuzma-yuz bevosita suhbatlar, ijtimoiy so‘rovlar olib borish lozim. Davra suhbatlariga taniqli, el-yurt ishonchini qozongan insonlar-olimlar, mehnat faxriylari, targ‘ibotchilarni taklif etish maqsadga muvofiqdir. Yoshlarda kitobga, ayniqsa, mumtoz adabiyotga mehr uyg‘otish ham ma’naviy barkamollikning ta’sirchan omilidir.

Shunday ekan, yoshlarimiz ongini egallashga qaratilgan har qanday xatti-harakatlarga, milliy maanfatlarimizga rahna solishga, ma’naviyatimizga tajovuz qilishga, boy ma’naviy merosimizni buzib ko‘rsatishga urinayotgan g‘arazli kuchlarga qarshi qalbimizda ogohlik qo‘ng‘irog‘i doimo bong urib turishi darkor. Ana shundagina, hech kim, hech narsa bizni o‘z tanlagan yo‘limizdan ortga qaytara olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ayni paytda qabul qilingan “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror (2017 yil 21 aprel)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 2017 yil, 6-son, 70-modda.

3. Adizova T.M. “Психокоррекция. “Учебное пособие. Ташкент.: TDPU, 2006. – 58 s.

SCIENCE SHINE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 3, Issue 1 April 30, 2023

IJTIMOIY HODISALARNI TUSHUNTIRISHDA GERMENEVTIK YONDASHUVNING O‘RNI

Murod Eshnazarov Karimovich
Termiz davlat universiteti Pedagogika va ijtimoiy ish kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Globallashuv jarayonidagi ijtimoiy va mafkuraviy tushuncha va hodisalarni anglash va ytahlil qilishda, ijtimoiy hodisalarni mafkuravy jihatdan asoslashda germenevtik yondashishning mazmun mohiyati haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: germenevtika, metodologiya, mafkura, ozod va obod vatan, tushunish, tushuntirish, inson, so‘z, milliy g‘oya, tarix, tafakkur.

Annotation: The essence of the hermeneutic approach in the understanding and analysis of social and ideological concepts and events in the process of globalization, and in the ideological justification of social events is explained.

Keywords: hermeneutics, methodology, ideology, free and prosperous homeland, understanding, explanation, person, word, national idea, history, thinking.

Jahonda kechayotgan ma’naviy-madaniy, ijtimoiy-siyosiy sohadagi o‘zgarishlar jamiyatning har bir a’zosini ijodiy tafakkurga ega bo‘lishi, muammoli vaziyatlardan intellektual salohiyati va yuksak mulohaza qobiliyati bilan chiqib keta olishi, ijtimoiy jarayonlarning markaziy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lishini taqozo etadi. Sun’iy intellekt ta’siri tobora ortib borayotgan XXI asrda inson o‘z bilimlarini matnlarda ifodalangan ilmiy axborotlar bilan boyitib borishi zarur. Bilimlarning boyishida sun’iy intellekt ta’siri ahamiyatli, lekin asosiy masala shundaki, inson, faqatgina yangi axborotni qabul qiluvchi yoki qayd etuvchi emas, balki fikrlovchi, tahlil va tanqid qila oluvchi bo‘lishi kerak.O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar, tadbirlarning bosh maqsadi bo‘lgan - ozod va obod vatan, erkin va farovon hayotni qurish ham aynan shunday mulohazakor, tahliliy tafakkuri kuchli bo‘lgan fuqarolarning faoliyati bilan bog‘liq. Bunday chuqur va keng tafakkur esa, o‘ziga xos ilmiy salohiyat talab etadi. Shunday ekan, hozirgi kunda yurtimizning bosh g‘oyasi bo‘lgan - milliy g‘oyani xalq ishonch- e’tiqodiga aylantirishda germenevtik metodologiyaning o‘ziga xos jihatlaridan foydalanib dunyoqarashni kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, o‘zbek xalqining mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mafkuraviy ta’sirlar jadal rivojlanib borayotgan bugungi davrda fuqarolarning sog‘lom dunyoqarashga ega bo‘lishi uchun germenevtik mulohaza qobiliyatini

shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Avvalo, germenevtik tafakkur tushunchasiga to‘xtalib o‘tsak. Germenevtik tafakkur erkin ixtiyoriy harakat qiladi, ya’ni u qat’iy qonun-qoidalarga bo‘ysunmay, balki tadqiqot obyektining o‘ziga xos xususiyati va tadqiqotning maqsadiga ko‘ra metodlarni tanlaydi. Mazkur fikrlash tarzi obyektning ichki mazmunini o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bunda obyekt vaziyat va zaruratga qarab induktiv va deduktiv yondashuvlar, ya’ni butun va qism dialektikasi vositasida ham tadqiq etish imkonini beradi. Germenevtik tadqiqotlar obyektini shartli ravishda ongli va ongsiz (ya’ni, inson va u yaratgan borliq) turlarga bo‘lib, ularning mazmunini tushunishga alohida yondashish zarurligini ta’kidlash lozim. Chunki, tadqiqot obyekti inson (yoki ijtimoiy guruh, halq, millat va hokazo) bo‘lganda, ko‘proq ichki xususiyat va holatlarni o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Bunda har doim tadqiqotchida obyekt o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rish, uning kechinmalarini his qilish imkoni bo‘ladi. Bunda tushunishning gnoseologik, ontologik, ekzistensial-psixologik, aksiologik, praksiologik va boshqa jihatlarini e’tiborga olish zarur.

Germenevtik tafakkur bu – dialektik tafakkurdagi to‘g‘ri chiziqli yoki sinergetik tafakkurdagi nochiziqli xaotik tizim emas, balki tashqi (ya’ni, belgi, kod, ramz kabi) ifodalar bilan birga, ichki mazmunni aniqlashga yo‘naltirilgan egiluvchan va ko‘pqirrali tafakkur tarzidir. Egiluvchan deyilishiga sabab, germenevtik tafakkur obyektning xususiyatiga ko‘ra, yondashuv va metodlarini oson o‘zgartiradi. Uning ko‘pqirraliligi esa, bir hodisaning bir necha aspektda tahlil qilish imkonini berishidadir. Germenevtik tafakkur tarzida obrazlarlarning ahamiyati ham katta. Bu insonning tasavvur quvvati bilan bog‘liq.Germenevtikaning asosiy masalasi bo‘lgan tushunish, inson hayotining mazmunli bo‘lishini belgilaydi. Hayotning mazmunli bo‘lishi insonning olamni tushunishi va uni o‘zgalarning tushunishi bilan bog‘liq. F.Nitsshening fikricha: “... Fikrlaringni tushunmasliklarini, mulohaza va munosabatingni noto‘g‘ri talqin qilishlarini ko‘rish naqadar og‘ir....hayot ma’nosining yo‘qolishi aynan shu nuqtadan boshlanadi.”. Darhaqiqat, kundalik hayotda tushunmaslik murakkab vaziyatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Tarixda olim, faylasuf, din vakillarining o‘z zamondoshlari tomonidan tushunmaslikning qurboni bo‘lganligi ma’lum (Mansur Halloj, Jordano Bruno, Galileo Galiley va hokazo). Yuqorida keltirilgan F.Nitsshening fikri ham, uning hayotiy xulosalaridan olingan. Mutaffakkir salohiyatining zamondoshlari tomonidan noto‘g‘ri tushunilishi oxir-oqibatda uning aqldan ozishi va hayotining fojeali yakunlashiniga sabab bo‘ldi.

XIX asr boshidagi fanlar rivoji tabiiy va ijtimoiy fanlar o‘rtasidagi farqni keskinlashtirdi. Buning natijasida tabiiy fanlardagi yutuqlar ijtimoiy fanlar metodologiyasining kuchsizlanishiga olib keldi. Fan taraqqiyoti kashfiyotlar va ilmiy

izlanishlarga tayanar ekan, ma’naviyat va axloq masalalari natijasiz qadriyat sifatida o‘z qadrini yo‘qota boshlaydi. Falsafiy germenevtikaning asoschilaridan biri bo‘lgan Fridrix Shleyyermaxer ham bu jarayonga achinish bilan qarab shunday degan edi: “Tabiat haqidagi fan (fizika) va inson ma’naviyati bilan bog‘liq bilim (axloq) o‘rtasidagi farq qadimdan bor edi. Lekin hozirgi kun fanining oldida boshqacharoq vazifa turibdi, ya’ni u mana shu dixotomiyani birlikda ko‘ra olishi lozim. Mening izlanishlarim bir maqsad – fizika va axloqning umumiy va bog‘liq tomonlarini ochib berishga qaratilgan. Buning uchun fizikadagi dialektik mantiq, axloqdagi fazilatlar uyg‘unligini birlashtirish lozim”. Fanlar orasidagi muvofiqlikning buzilishi Shleyyermaxer kabi ko‘plab olimlarning tashvishga solgan. Zero, bugungi kunga kelib deyarli ikki asr oldin Shleyyermaxer maqsad qilgan vaziyat - fanlarning integratsiyalashuvi kuzatilmoqda. Agar XIX asr boshida tabiiy fanlarning rivoji qanchalik obyektiv hodisa sifatida rivojlangan bo‘lsa, bugun, ya’ni XXI asrda fanlarning insonparvarlashuvi obyektiv hodisaga aylanmoqda.

Inson hoxish-irodasiga bog‘liq bo‘lmagan global o‘zgarishlar davrida falsafiy germenevtika vakillari axloqiy individuallikka e’tibor qaratadilar. Axloqiy individuallik – shaxsning faqat o‘ziga xos xususiyatlarini shakllantirish, saqlab qolish va vorisiyligini ta’minlashga xizmat qiladi. Axloq – har bir zamonda, har qanday jamiyatda, har bir hududda ijtimoiy hayot barqarorligini ta’minlovchi asosiy ustunlardandir. Zero, faqat insongagina axloqiylik xos. Axloqiylik faqat yaxshi ish, ezgu fazilarlarda emas, balki voqealarga ijodiy yondashishda, shaxsning doimiy barkamollikka erishishida namoyon bo‘ladi. I.Kant o‘zining axloqiy imperativlarida bu jihatni mavhumlashtirib, umumiy axloq xususida so‘z yuritadi. Umumiy axloq individual axloq va uni shaxs tomonidan ijodiy tushunilishini taqozo etadi. Kant axloqi mavhumligiga qaramay, bu g‘oya umumiy aql, barcha mavhum majburiyatlarni bajarishga burch kabi umumiy fikrlarni xususiy holatlarga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Ya’ni, har bir inson o‘z tafakkurida insoniylik mohiyatini tushunishi, ilohiy ijodkorlikni his qilib, o‘zini uning bir bo‘lagi sifatida kamol topishiga ongli harakat qilishi lozim. Bu esa, shunchaki burch emas, balki hayot mazmunini boyituvchi asos sifatida tushunilishi lozim. Germenevtikada bu mazmunni his qilish orqali tushunish bilan amalga oshadi. Ya’ni, inson o‘z shaxsiy barkamolligini aql bilan tushunib, qalbi bilan his qila olishi kerak. Shu yerda intensionallikka e’tibor berish lozim.

So‘z – yaratadi, fikr – harakatga undaydi, bularning barchasi aniq maqsad uchun xizmat qilganda oqilona baholanadi. Har bir davlat, ijtimoiy guruh shunday tamoyilga, maqsadli faoliyatga ega insonlarga ehtiyoj sezadi. Germenevtik tahlil

yuqorida aytilganidek, bir nuqtani ko‘p nuqtalardan turib o‘rganish imkonini beradi. Milliy mustaqillik mohiyatini anglash, uni mustahkamlash uchun aniq yondashuvga ega bo‘lish zaruratini germenevtik tushuntirishning sababiy – deterministik uslubi orqali tahlil etish mumkin: Lingvistik tahlil. “Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish”- O‘zbekistonning ustuvor maqsadi hisoblanadi. Bu g‘oyaning dastlabki bayon etilishi (kelib chiqishi, tug‘ilishi) yakka shaxs bilan bog‘liq. Shu jihatdan shartli ravishda, tahlil uchun bu fikrni bir insonga tegishli deb olish maqsadga muvofiq. E’tibor berilsa, bu gapda keltirilgan barcha so‘zlar ijobiy xarakterga ega: birinchi jumladagi “ozod” so‘zi ikkinchi jumladagi “erkin” so‘zi bilan ma’nodosh. Bu so‘zlar zamirida ozodlik - fuqaro uchun katta ne’mat ekanligini e’tirof etish, erkin bo‘lish, ya’ni o‘z taqdirini o‘zi belgilash imkoniyatining tub mohiyatini anglash yashiringan. Zero, haqiqiy erkinlik – anglab olingan zaruriyatdir. Bundan kelib chiqadiki, fuqarolar o‘z ozodliklari va erkinliklarining qadriga yetgan holda, bu ne’matning mas’uliyatini ham tushunishlari, har qanday tashlangan qadam uchun kelajak avlod oldidagi mas’uliyatlarini his qilishlari lozim. Mana shu holatda haqiqiy erkinlikni o‘zlikka singdirish mumkin. Erkinlik va ozodlikning qadriga yetmaslik, avlodlar, millat oldidagi mas’uliyatni to‘la his qilmaslik oqibatlari tarixdan ma’lum. Masalan, Amir Temur davri haqida to‘lib-toshib, iftixor bilan gapiramiz. Lekin keyingi asrlardagi voqealar – uchta xonlik davridagi amir va xonlar o‘rtasidagi xudbinona kayfiyat, hammillatlarini o‘zidan past ko‘rish kabi salbiy illatlar o‘zbeklarning yuragini tirnab o‘tishi sir emas. Demak, ozodlik va erkinlikning mohiyatini nafaqat bugungi kun bilan, balki tarixiy saboqlar bilan tushunish millat kelajagining barqaror bo‘lishiga hissa qo‘shadi.

Keyingi “obod” va “farovon” so‘zlari ham bir-biri bilan ma’nodosh, bir-birining davomi. Obod yurtda farovon hayot bo‘ladi. Ayni paytda obod bo‘lishning ham bir qancha sabab va omillari bor. Bular – ilm-ma’rifatning rivoji, umumbashariy va milliy qadriyatlarga hurmat, axloqiy barkamollik va hokazo. Yurt farovonligini aynan shu jihatlarning amaliy namoyon bo‘lishi, ya’ni harakatdagi holati belgilaydi.Umuman oladigan bo‘lsak, bu g‘oyadagi so‘zlarning tanlanishi e’tibor va tahsinga loyiq. Chunki, ular leksik-semantik jihatdan bir-biri bilan uzviy bog‘liq, bir-birini taqozo etadi, biri ikkinchisisiz to‘la mavjud bo‘la olmaydi. Faqat ozod va obod Vatanda erkin va farovon hayot qurish mumkin.Bu so‘zlar ertangi kunidan umidvor, hayot oldida katta maqsadlari bor insonga tegishli. Chunki, inson faqat bugungi kunidan qoniqqandagina kelajagi haqida qayg‘uradi. Kelajakni ko‘ra olmaslik barcha fojealarning birinchi sababi ekanligini e’tiborga olish zarur. Bu so‘zlarni esa, nafaqat

bugungi kuniga, balki ertangi kuniga ham katta umid bilan qarayotgan millat vakili ayta oladi. Bu jihat bosh g‘oya subyektining psixologik tahlili sifatida izohlanadi.

Mustaqillikka erishilgandan keyingi yillarda davlatimiz tarixini, ajdodlarimiz merosini qayta tiklash, ma’naviy yodgorliklarni, Buyuk ajdodlarimiz maqbaralari qayta ta’mirlandi, muborak ziyoratgohlar kishi ko‘zini quvontiradigan qadamjolarga aylantirildi. Tarixiy obidalar yangi ko‘rinish kasb etdi, buyuk allomalar, siyosat va jamoat arboblarining xotirasini barhayot qiluvchi monumental yodgorliklar qurildi. Bu masala jiddiy e’tibor talab qiladi, chunki tarixiy xotirani borligicha, haqqoniy tarzda gavdalantirish murakkab masala. Bu yo‘ldagi kichik bir xato, kamchilik ham tarixiy haqiqatni berkitib yuborishi mumkin. I.Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida Sohibqiron Amir Temur siymosini yaratishdagi qiyinchiliklar, munozaralar xususida to‘xtalib o‘tgan. Monumental yodgorlik, surat tarixiy haqiqatni o‘zida to‘la ifodalay olishi zarur. Amir Temur suratida yuksak aql-zakovat, kuchli iroda, buyuk maqsadlar kabi buyuk siymoning aynan o‘ziga xos ustun jihatlari aks etishi lozim.

Tarixiy haqiqatni moddiy obyektda haqqoniy tasvirlash va talqin qilish uchun chuqur bilim hamda ijodiy yondashuv talab qilinadi. O‘zbekistonda hali o‘zining to‘la hayotiy aksini topmagan buyuk siymolar, sahifalar ko‘p. Galdagi vazifalardan biri ham tarix va taraqqiyotning uzviyligini ta’minlashdir.Tarixiy meros, milliy qadriyatlarni monumental yodgorliklarda aks ettirish masalasiga mustaqillikning dastlabki yillaridanoq jiddiy e’tibor berdi. Buni Toshkent, Samarqand va Shahrisabz shaharlarida Amir Temur, Toshkent va Samarqandda Alisher Navoiy, Farg‘onada Al-Farg‘oniy, Urganchda Jaloliddin Manguberdi, Andijonda Mirzo Bobur haykallari misolida ko‘rishimiz mumkin. Shuningdek, tarixiy tafakkur va kelajakni bog‘lovchi qadriyatlar aks etgan Termizda Alpomish, Urganchda “Avesto” yodgorliklari, Toshkentda Ezgulik arkasi, Mustaqillik va ezgulik, Motamsaro ona, Qarshi shahrida “El-yurt tayanchi” monumentlari, Namangan shahrida “Tinchlik” stellalarining bunyod etilishi bu boradagi jiddiy sa’y-harakatlarning namunasidir. Zero, “Ta’kidlash kerakki, tarixiy yodgorliklarni qayta tiklash – bu faqat tegishli mablag‘ yoki kuch-imkoniyat topishdangina iborat emas, balki birinchi galda jiddiy ilmiy yondashuvni, nozik did va mahoratni, chuqur bilim, tajriba va kerak bo‘lsa, ma’naviy poklikni talab qiladi”[8].

[8] Karimov I.A. Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. 15-jild. –Toshkent: O‘zbekiston, 2007. –B.217-218.

Milliy g‘oya mazmunini ifodalovchi har qanday kichik hajmdagi, oddiy ko‘rinish va tasvirga ega obraz, belgi va ramzlarni kundalik hayotga olib kirish zarur. Inson irodasiga bog‘liq bo‘lmagan holatda keskin kuchayib borayotgan global va integral jarayonlar, tobora milliy xususiyatlarga ham taz’yiq o‘tkazayotganini rad etib bo‘lmaydi. Bugun bu jarayonlardan o‘zimizni qanday himoya qila olamiz, degan savol tug‘ilishi tabiiy. Bu savolga, avvalo, millatning boy qadriyatlarini saqlash orqali deb javob berish o‘rinli, albatta. Bu fikr umumiy bo‘lsa-da, ayrim xususiy holatlar bilan misol keltirib o‘tish lozim. Masalan, yosh qizchalar o‘ynaydigan eng sevimli qo‘g‘irchoqlarni olaylik, “Barbi”, “Sindi”. Nima uchun “Zumrad” yoki “Barchinoy” emas? Axir o‘zbek xalqi ham o‘zining milliy o‘yinchoqlari borasida jahonning hech bir davlatidan kam bo‘lmagan merosga egaku? I.Karimov bu borada muhim bir fikr aytib o‘tgan: “Yoshlarning ma’naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g‘oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish haqida gap borar ekan, yana bir muhim masala xususida to‘xtalib o‘tish o‘rinli, deb o‘ylayman. U ham bo‘lsa, dunyoga hayrat ko‘zi bilan boqib, undan o‘zicha ma’no topishga intiladigan murg‘ak farzandlarimizning qiziqishi va hissiyotlariga mos qo‘g‘irchoq va o‘yinchoqlar ishlab chiqarish masalasidir”[9]. Bu haqda kuyinib gapirishning o‘ziga yarasha sabablari bor. Agar inson qalbiga yo‘l ma’naviyat orqali borilar ekan, bu yo‘lning birinchi ostonasida bolalik turadi. Har qanday ma’naviy tarbiya bolalikdan boshlansagina mustahkam asosga ega bo‘ladi. “O‘yinchoqlar obrazi bolaning murg‘ak tasavvuriga bamisoli toshga o‘yilgan naqshdek muhrlanib, uning ongida bir umr saqlanib qoladi. Go‘dakning ulg‘ayib, kasb tanlashi, kelajakda qanday yo‘ldan borishi, o‘zining hayot tarzini qanday axloqiy-ma’naviy asoslarga qurishi ham, hech shubhasiz, uning bolalikda qanday o‘yinchoqlar bilan oshno bo‘lib o‘sgani bilan belgilanadi”[10].

Umuman olganda, yaratuvchanlik ma’naviy kamolotning eng muhim vositalaridir. Ijodkorlik va yaratuvchanlik tufayli millatning ma’naviy qiyofasi yaraladi. Davrlar o‘tsada, millatning buyukligi ajdodlar yaratib qoldirgan ma’naviy meros, ya’ni san’at va adabiyot durdonalari bilan o‘lchanadi. Shunday ekan, milliy g‘oyani mustahkamlashda oddiygina ijod namunasining o‘rni ham beqiyos kuchga ega, buning natijasi esa ularni hayot tarzi, an’analarga singdirishga bog‘liq.

O‘zbekiston – boy tarixiy meros, yuksak ma’naviy qadriyatlarga boy yurt. Tarixiy merosni tahlil qilish, qadriyatlarni talqin qilish zaruriyati tobora globallashib, integrallashib borayotgan bugungi dunyoda millat kelajagini barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asoslardan biridir. Zero, dunyoda bo‘sh joy bo‘lmaydi, agar paydo

[9] I.A.Karimov “Yuksak ma`naviyat yengilmas kuch” . “Ma`naviyat” –T:2008 yil. 164-b
[10] O’sha kitob 168-b

bo‘ldimi, kimdir bu joyni to‘ldirishga harakat qiladi. Agar yoshlar tafakkurini, ularning ma’naviy dunyosini tarixiy meros, milliy ma’naviyat bilan to‘ldirilmas ekan, o‘zga kuchlar bunga harakat qilishlari tabiiy. Insonni yashashga undaydigan kuch faqat undagi aqliy tafakkurning borligi emas, balki uning imon-e’tiqodining borligida hamdir. Chunki faqat tafakkur orqali aniq hisob-kitoblar bilan yashash insonni tushkunlikka olib boradi. Tafakkur boshlanishi bo‘lgan jarayonning oxiri ham borligini doim ta’kidlab turadi. Imon-e’tiqod esa, tafakkur ta’kidini qalb bilan his qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham yurt kelajagi uchun kuchli jamiyatning asosi bo‘lgan kuchli shaxslarni tarbiyalashda ularning ham intellektual salohiyatini, ham ma’naviyatini takomillashtirib borish zarur. Bu vazifani amalga oshirishda ijtimoiy jarayonlarni germenevtik tahlil etish o‘z samarasini beradi. Chunki, germenevtik mushohada, avvalo, loqaydlik, beparvolik kabi illatlarning ildiz olishiga yo‘l qo‘ymaydi, insonni doim ziyrak tushunuvchi mavjudot bo‘lib qolishini ta’minlaydi. Voqea-hodisalarni to‘g‘ri tushunish esa, ongli faoliyatning asosidir.

Xulosalar. Germenevtik yondashuv mafkuraviy immunitetni mustahkamlashda obrazli tafakkurni shakllantirishi bilan muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlash lozim. Obrazli tafakkur tahliliy, ijodiy va tanqidiy tafakkurni shakllantirishga sabab bo‘lishini hisobga olib, milliy g‘oyani mustahkamlashda monumental yodgorliklarni ko‘paytirishga, ularda tarixiy haqiqatni aks ettirishga erishish muhim ahamiyatga ega. Ajdodlar yaratgan tarixiy-ilmiy merosni asrab-avaylash, ularni kelajak avlodga yetkazish mas’uliyatini anglagan holda, mavjud milliy va mumtoz monumental yodgorliklar, tashkilot va har qanday yuridik subyektlar emblema va logotiplarida milliy ramzlarni aks ettirish muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy hodisalarni germenevtik tushunish insonning jamiyatdagi o‘rnini, orzu-maqsadlarini belgilashga ta’sir qilib, bevosita uning dunyoqarashini kengaytirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, germenevtik metodologiyaning qiyosiy- tahliliy, tanqidiy mulohaza qobiliyatini kuchaytirishda muhim vosita ekanligini hisobga olib, uni mafkuraviy immunitetni mustahkamlash hamda milliy g‘oya targ‘ibotida asosiy yo‘nalishlardan biri bo‘la olishini qayd etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: Adolat. 2018 yil. 182-b.

2. O‘zbekiston Respublikasi «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni.// O‘zbekistonning yangi qonunlari. – T.: 2020 yil. Lex.uz

3. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi” Vazirlar Mahkamasining PQ 1059-sonli qarori. 2019-y. 31.12. ziyonet.uz

4.Shavkat Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” Toshkent - «O‘ZBEKISTON» - 2016. 386-b.

5. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Karimov I.A. Barkomol avlod orzusi. - T., O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000 yil. 345-b.

6. Karimov I.A. Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. 15-jild. –Toshkent: O‘zbekiston, 2007. –B.217-218.

7. I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” . “Ma’naviyat” –T:2008 yil. 164-b

8. Абдуллин А.Р. Философская герменевтика: исходные принципы и онтологические основания: –Уфа: Издание Башкирского университета, 2000. - 60 с.

9. Герменевтика и деконструкция / Под ред. Штегмайера В., Франка Х., Маркова Б. -СПб.: Питер, 1999. -289 с.

10. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар / Назаров Қ. таҳрири остида. - Тошкент: Шарқ, 2005. -618 б.

11. Денискин С.А. Герменевтический концепт моделирования жизни. // Наука. Философия. Общество. Материалы V Российского философского конгресса. -Т. 2. –Новосибирск: Параллель, 2009. –С. 71.

12. Наврўзова Г.Н., Юнусова Г.С. Тасаввуф – Шарқ герменевтикасининг таркибий қисми // Фалсафа ва ижтимоий тараққиёт: Халқаро илмий конференция материаллари. –Тошкент: ЎФМЖ, 2008. –Б. 80-82.

13. Назаров Д.М. Компаративный анализ герменевтической научной методологии // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2010. № 5. С. 32-35.

14. Одуев С.Ф. Герменевтика и описательная психология в «философии жизни» В. Дильтея // Герменевтика. История и современность. М., 1985. – С. 105.

CONTENTS

No	AUTHORS AND TOPICS OF THE ARTICLE	PAGES
1	**Makhmuda Yusupova** *THE PLANNING OF TEACHING IN THE CONTEXT OF LESSON STUDY*	**3 - 9**
2	**Adolat Ganieva** *SEMICONDOSTORS: TYPES, EXAMPLES, PROPERTIES, APPLICATION, USES*	**10 - 14**
3	**Sevara Abdullayeva Nodirbek kizi** **Sevara Azimova Abdulla kizi** *THE ROLE OF GUIDES IN CONTEMPORARY TOURISM*	**15 - 17**
4	**Rahmonaliyev A.** **Ortiqova F.S.** *COMPARATIVE ANALYSIS OF IMAGE COMPRESSION TECHNIQUES*	**18 - 20**
5	**Gulshanoy Turg'unboyeva Ravshanbek qizi** **Shoxista Xidiraliyeva Solijon qizi** **Nozimaxon G'ofurova Ikromovna** *MARK TVENNING "TOM SAVYERNING SARGUZASHTLARI" HAMDA XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING "SARIQ DEVNI MINIB" ASARI O'RTASIDAGI LINGVOMADANIY LISONIY TILNI IFODA ETILISHI*	**21 - 24**
6	**G'ayrat Madaminov Madiyarovich** **Ibrohim Mingboyev Alisher o'g'li** *HARBIY QISMDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHATLAR VA UNING SAMARADORLIGI*	**25 - 29**
7	**Nilufar To'ychiyeva** *QO'QON DAVLAT MUZEY - QO'RIQXONASI TARKIBIDAGI UY-MUZEYLAR FAOLIYATI*	**30 - 35**
8	**Munisa Bozorova G'ayratovna** *BADIIY GIMNASTIKACHI QIZLARNI MAXSUS MASHQLAR ORQALI CHIDAMLILIK JISMONIY*	**36 - 39**

	SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH	
9	**Sh.I. Mamatojiyev** **Sh. E. Yursunova** *ORALIQ EKIN: TUPROQ UNUMDORLIGI VA IQTISODIY SAMARADORLIK*	**40 - 42**
10	**Guljamol Xo'jayeva Norxamidovna** *VOLEYBOLGA XOS JISMONIY SIFATLARNI TURDOSH XARAKATLI O'YINLAR YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH*	**43 - 46**
11	**Gullola Sobirova Qutbiddin qizi** *O'ZBEK TILIDA BAXT KONSEPTINI IFODALOVCHI VERBAL BIRLIKLAR*	**47 - 50**
12	**Shoxsanam Muratova Boltayevna** *BADMINTON O'YINI TEXNIKASI*	**51 - 54**
13	**Ma'luda Xusanova Nurdinovna** *MAGISTRLARDA ILMIY TADQIQOT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI*	**55 - 57**
14	**Gulchexra Esanova Boybo'riyevna** *O'ZBEKISTONDA AYOLLAR FUTBOLI TARIXI VA ISTIQBOLLARI*	**58 - 61**
15	**Humayra Turayeva** *UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI*	**62 - 65**
16	**Mahliyo Yuldasheva Baxtiyorovna** *"YOLG'IZLIK", "TANHOLIK" VA "YAKKALANISH" TUSHUNCHALARINING ETIMOLOGIYASI*	**66 - 71**
17	**Нилуфар Шарифжанова Муратжановна** *РАСЧЕТ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРОЦЕССА ФЛОТАЦИИ ОБОГАЩЕНИЯ РУД*	**72 - 79**
18	**Sarvinoz Narziyeva Jamshid qizi** *BOSHLANG'ICH SINFLARDA ERTAK VA HIKOYA*	

	YOZISHGA O‘RGATISH USULLARI	**80 - 83**
19	**Dostonbek Boydedayev Xusniddin o‘g‘li** *AMIR TEMUR - MARKAZLASHGAN DAVLAT ASOSCHISI*	**84 - 88**
20	**M.O.Baltabaeva** **G.A.Yuldasheva** *XOTIN-QIZLARNING BANDLIGI YECHIMLARI VA UNDAGI IJTIMOIY SHERIKCHILIK MEXANIZMINING ROLI*	**89 - 94**
21	**O.Q.Umarov M.** **O.Baltabaeva** *IQTISODIYOT – UY XO‘JALIGI YURITISH SAN’ATI*	**95 - 102**
22	**Makhlio Yuldasheva** **Khudoybergan Kholbutaev** *THE PROBLEM OF TEENAGERS’ PERSONALITY FORMATION*	**103 - 107**
23	**Сарвиноз Орипова Оразали қизи** *ЭЛЕКТРИЧЕСКИЙ ТОК В МЕТАЛЛАХ*	**108 - 110**
24	**Dilorom Bakirova** *XROMASOMA MUTATSIYALARI VA UNING INSON SALOMATLIGIGA TA’SIRI*	**111 - 117**
25	**Зухра Холбутаева Раимжоновна** *ВИРУСЫ*	**118 - 120**
26	**Zilolakhon Qodirova** *DEVELOPING STUDENTS’ CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH VIDEO MATERIALS*	**121 - 127**
27	**Shohruh Pardayev Abdihakimovich** *MUSIQA DARSIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH*	**128 - 132**
28	**Dilnavoz Shakhobiddinova** *PROBLEMS OF RECREATING THE UZBEK NATIONAL PSYCHE IN ENGLISH (AS EXAMPLES OF JADID LITERATURE)*	**133 - 138**
29	**Dilrabo Niyozova O‘tkurovna** *PEDAGOGIK MAHORAT VA UNI EGALLASH YO‘LLARI*	**139 - 143**

30	**Oybek Ne’matov Erkin o‘g‘li** *TA’LIMDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI*	**144 - 148**
31	**Sabohat Rajabova Vohidovna** *ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA’LIM-TARBIYA MASALALARI*	**149 - 152**
32	**Nasiba Imomova Xurramovna** *ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISINING SIFATLARI*	**153 - 157**
33	**Sevara Berdimurodova Etalovna** *YOSHLARDA AXBOROT OLISH VA UNDAN FOYDALANISH KO‘NIKMALARINI TO‘G‘RI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK YO‘LLARI*	**158 - 161**
34	**Murod Eshnazarov Karimovich** *IJTIMOIY HODISALARNI TUSHUNTIRISHDA GERMENEVTIK YONDASHUVNING O‘RNI*	**162 - 169**

ESLATMA!
“SCIENCE SHINE” xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan ma’lumotlar va dalillarni haqqoniy va keltirilgan iqtiboslarni to‘g‘riligi hamda aniqligi uchun shaxsan mualliflar javobgardirlar!

NOTE!
The authors are personally responsible for the truthfulness of the information and evidence included in the international scientific journal "SCIENCE SHINE" and the correctness and accuracy of the quotations!

International scientific journal
SCIENCE SHINE

Volume 3. Issue 1.
30. 04. 2023

©Jurnal hajmi: 96 bet.
©Farg‘ona viloyati, O‘zbekiston Respublikasi
©http://science-shine.uz/